

В. М. Анцыпіровіч

МУЗЫЧНАЯ СКАРБОНКА

Пакажыце лідзі

«Белы Вецер»

В. М. Анцыпіровіч

МУЗЫЧНАЯ СКАРБОНКА

Дапаможнік для педагогаў устаноў,
якія забяспечваюць атрыманне дашкольнай адукацыі

*Рэкамендавана Навукова-метадычнай установай
«Нацыянальны інстытут адукацыі» Міністэрства адукацыі
Рэспублікі Беларусь*

М а з ы р
ТАА ВД «Белы Вецер»
2 0 0 7

УДК 373.21.036(075)

ББК 74.100.5

А74

Рэцэнзенты:

канд. пед. навук, дац. каф. методыкі муз. выхавання УА «Магілёўскі дзярж.
ун-т імя А. А. Куляшова» *Г. А. Нікашына*;
нам. начальніка аддзела дзіцячых дашкольных устаноў РУП «Мінскі
трактарны завод» *Т. М. Марданава*

Анцыпіровіч, В. М.

А74

Музычная скарбонка : дапаможнік для педагогаў устаноў, якія
забяспечваюць атрыманне дашкольнай адукацыі / В. М. Анцы-
піровіч. — Мазыр : ТАА ВД «Белы Вецер», 2007. — 94, [2] с. : іл.

ISBN 978-985-486-848-6.

Дапаможнік змяшчае тэарэтычны і практычны матэрыял, які раскры-
вае магчымыя накірункі арганізацыі работы па далучэнні дзяцей старшага
дашкольнага ўзросту да беларускага музычнага фальклору.

Адрасуецца педагогам устаноў, якія забяспечваюць атрыманне дашколь-
най адукацыі.

УДК 373.21.036(075)

ББК 74.100.5

ISBN 978-985-486-848-6

© Анцыпіровіч В. М., 2007

© ТАА ВД «Белы Вецер», 2007

Quod nova testa capit, inveterata sapit.
(Что малый понял, то старый знает.)

УВОДЗІНЫ

З моманту свайго з'яўлення на гэтым свеце Маленькі Чалавек непазбежна апыняецца ў свеце Культуры. У яе вялікім полі дзейнасці значную ролю адыгрывае культура эстэтычная, мастацкая, музычная. Немагчыма пераацаніць ролю музычнай культуры ў развіцці асобы, яе моцнае ўздзеянне на эмацыянальную і інтэлектуальную сферу, на фарміраванне эстэтычных і маральных якасцей дзіцяці. Значнасць і ўнікальнасць дзяцінства ў жыцці асобнага чалавека агульнапрызнана: закладзена ў дзяцінстве застаецца на ўсё жыццё.

Як гісторыка-культурны феномен дзяцінства выступае адначасова і як «аккумулятар» існуючай культуры, і як «генератар», творца культуры будучыні. Па словах амерыканскага філосафа і паэта У. Эмерсона, дзеці — гэта адвечныя місіі грамадства, увасабленне яго непазбежнай будучыні. І для гэтай будучыні не абыхава, якія з'явы існуючай сёння культуры стануць тым субстратам, на якім будзе развівацца культура.

Адукацыя і выхаванне — моцны канал трансляцыі ўсіх пластоў сучаснай культуры, уключаючы эстэтычную і музычную культуру грамадства, які ў сваім уздзеянні на чалавека на ўсіх ступенях адукацыі павінен ўлічваць не толькі з'явы ўжо існуючай культуры, але і тыя тэндэнцыі, якія больш яскрава праяўляюцца ў найбліжэйшай будучыні.

Сучасную гісторыка-культурную сітуацыю, якую называюць «постмадэрнізмам», можна азначыць як эпоху «шматмернага дыялога», які павінен стаць усеабыдным спосабам існавання культуры і чалавека ў ёй. Для вырашэння шматлікіх супярэчлівасцей жыцця сучаснага чалавецтва без пагрозы яго існавання не застаецца іншага выбару, акрамя пабудовы дыялагічных сувязей усіх культурных суб'ектаў. У мастацтве ўжо з сярэдзіны XX ст., а ў культуры ўвогуле ў апошнія дзесяцігоддзі, назіраюцца некаторыя тэндэнцыі, якія адлюстроўваюць ідэю дыялагічнасці ў культуры. Сярод іх — пераадоленне супрацьпаставлення элітарнай і масавай культуры, традыцыяналізма і наватарства; радыкальныя змены адносінаў паміж Захадам і Ўсходам; пошук шляхоў разумення паміж разнастайнымі культурамі і іх носбітамі.

Апошняя тэндэнцыя, якая праяўляецца сёння ў працэсе сучаснай глабалізацыі, аб'яднанні краін з рознымі культурнымі традыцыямі, разам з усімі станоўчымі момантамі нясе і пагрозу для існавання этнічных культур, знікнення іх самабытных рыс. Складаныя пытанні ўзаемадзеяння нацыянальных культур можна вызначыць як адзінства разумення і непаразумення, імкненне да аб'яднання і адначасова

зберагання сваёй самабытнасці. Проста і выразна вызначыў гэтую пазіцыю М. Гандзі: «Я не жадаю, чтобы мой дом был обнесен со всех сторон стеной, и чтобы мои окна были наглухо заколочены: я хочу, чтобы культура всех стран свободно проникала в мой дом. Но я не желаю, чтобы меня сбили с ног».

Пытанні захавання, трансляцыі і ўзнаўлення нацыянальнай культуры не толькі захоўваюць сваю актуальнасць, як гэта было ў папярэднім стагоддзі, але і набываюць яшчэ большую вастрыню. Роля адукацыі ў гэтым працэсе відавочная: яна павінна, па-першае, ствараць сучасныя тэхналогіі выхавання, якія забяспечаць дастаткова вялікую для захавання і развіцця нацыянальнай культуры колькасць яе актыўных носьбітаў, па-другое, выходзяць талерантнасць, цяпімасць да носьбітаў іншых культур, жаданне разумець праявы іншых культур і існаваць, такім чынам, у глабальна дзялягічным свеце культуры.

Разам з сучаснай нацыянальнай культурай фактарам захавання нацыянальнай ідэнтычнасці выступае фальклорнае мастацтва. Музычны фальклор традыцыйна з'яўляецца тым універсальным матэрыялам, на аснове якога фарміруюцца першапачатковыя ўяўленні дашкольніка аб нацыянальных традыцыях, побыце, гісторыі, характары народа; кампаненты музычнай культуры асобы; назапашваецца слоўнік найбольш характэрных для нацыянальнай культуры музычных інтанацый, своеасаблівых «эталонаў» нацыянальнай музычнай мовы.

Цікаўнасць да пошуку найбольш эфектыўных мадэляў далучэння дзяцей да сваёй нацыянальнай музычнай культуры сёння дэманструюць педагогічныя даследаванні ў Расіі і краінах СНД, значнае месца музычнаму фальклору адведзена і ў аічынай базіснай праграме выхавання і навучання дашкольнікаў «Пралеска». На жаль, каштоўны матэрыял зборнікаў фальклорных твораў часцей за ўсё не суправаджаецца неабходнай для педагога дашкольнай установы інфармацыяй аб музычных асаблівасцях прапанаваных узораў і пазбаўлены рэкамендацыі па арганізацыі іх вывучэння. Акрамя таго, выкарыстанне музычнага фальклору ў практыцы дашкольных устаноў звычайна звязана з падрыхтоўкай і правядзеннем фальклорных свят, разавага мерапрыемства. У сувязі з гэтым развіццёвы патэнцыял фальклору выкарыстоўваецца недастаткова эфектыўна, парушаецца сістэматычнасць і паслядоўнасць далучэння да яго дашкольнікаў.

У дапаможніку змешчаны карысныя парады па адбору фальклорнага матэрыялу, прызначанага для фарміравання кампанентаў музычнай культуры дзяцей, удакладнення, пашырэння ўласных уяўленняў пра асаблівасці фальклорных твораў; прапануюцца музычныя і літаратурныя творы, метадычныя рэкамендацыі па азнаямленню дашкольнікаў з фальклорнымі з'явамі.

ГЭАРЭТЫЧНЫЯ АСНОВЫ ВЫКАРЫСТАННЯ БЕЛАРУСКАГА МУЗЫЧНАГА ФАЛЬКЛОРУ Ў МУЗЫЧНЫМ ВЫХАВАННІ ДАШКОЛЬНІКАЎ

МУЗЫЧНЫ ФАЛЬКЛОР ЯК СРОДАК ФАРМІРАВАННЯ МУЗЫЧНАЙ КУЛЬТУРЫ ДАШКОЛЬНІКАЎ

Адна з асноўных задач музычнага выхавання ў дашкольным узросце — **фарміраванне асноў музычнай культуры асобы**. Музычная культура асобы, якая з'яўляецца інтэграванай якасцю, трактуецца даследчыкамі як мера засваення музычнай культуры грамадства ва ўсёй яе разнастайнасці.

Звяртаючыся да гэтага маштабу культуры — культуры асобы, неабходна звярнуць увагу на некаторыя асаблівасці засваення чалавекам музычнай мовы, значнасць ролі дзіцячага ўзросту ў фарміраванні асноў асабістай культуры чалавека. Разгляд музычнай мовы як семіатычнай (знакавай) сістэмы ставіць яе ў адзін рад з іншымі знакавымі сістэмамі (напрыклад, з вербальнай), што дапускае і падобныя механізмы іх засваення. Як маўленне, так і музычная мова засваіваюцца ў дзяцінстве дастаткова рана і інтуітыўна як сістэма ў адзінстве трох састаўных: семантыкі, лексікі і граматыкі.

Пры ўспрыманні асобай дастатковай колькасці аднастайлёвых музычных узораў фарміруецца «пачуццё стылю». Менавіта наяўнасць гэтага пачуцця Дз. Кірнарская прапануе лічыць паказчыкам развітай музыкальнасці чалавека. Звязана гэта з тым, што разуменне стылістыкі пэўнага музычнага пласта патрабуе падсвядомага разумення ладавай, меладычнай, рытмічнай будовы гэтых узораў, пэўнага ўзроўню развіцця музычнага слыху, музычна-рытмічнага пачуцця, музычнага мыслення і памяці — тых здольнасцей, якія даследчыкі звязваюць з паняццем «музыкальнасць».

Назапашванне музычных уражанняў фарміруе ў дашкольнікаў *«вусны музычна-інтанацыйны слоўнік»* (тэрмін Б. Асаф'ева) і інтанацыйны вопыт, які з'яўляецца вынікам знаёмства з высокамастацкім і рознастайлёвым музычным рэпертуарам. Неаднаразова ўспрынятыя музычныя інтанацыі становяцца ўсё больш знаёмымі, распазнавальнымі, звычнымі для слыху дзіцяці, што сведчыць аб падсвядомым пазнанні маленькім слухачом лексічных і структурных заканамернасцей

пэўнага пласта музычнай культуры. Распазнаванне знаёмых інтанацый, мелодый і твораў выклікае станоўчыя эмоцыі. Узнікненне такіх эмоцый і цікаўнасці да музыкі, заканамернасці якой у пэўнай ступені ўжо вядомы слухачу, звязана з узаемадзеяннем кароткачасовай і доўгачасовай памяці. У апошняй у закадзіраваным выглядзе захоўваецца слыхавы вопыт (найбольш часта дубліруемыя інтанацыі), а ў свядомасці ўтвараецца ўнутраная (не абавязкова ўсвядомленая) сістэма правіл, якая іх звязвае. У момант успрымання незнаёмай музыкі актывізуецца кароткачасовая памяць, атрымліваемая музычная інфармацыя параўноўваецца з той, якая ўжо існуе ў доўгачасовай памяці. У выніку гэтага з'яўляецца прагноз бліжэйшай музычнай будучыні, і калі ёсць істотнае адхіленне паступаючага матэрыялу ад прагнозу, у эмацыянальнай ацэнцы музыкі адбываецца зрух у адмоўны бок.

Такім чынам, станоўчыя эмоцыі ў слухача выклікае музыка, інфармацыя аб якой ужо існуе ў яго доўгачасовай памяці. Таму нельга здзіўляцца неўспрымальнасці дарослага слухача, які знаходзіцца ў адносінах да мовы пэўных музычных стыляў (фальклору, класікі і інш.) у становішчы «маўглі», якому ўжо вельмі складана (а часам і немагчыма) авалодаць своеасаблівай мовай музычнага стылю або эпохі. У сувязі з гэтым рэпертуар, які выкарыстоўваецца ў працэсе музычнага выхавання дашкольнікаў, мае прынцыповае значэнне для далейшага музычнага развіцця дзіцяці, фарміравання асноў яго музычнай культуры.

Фальклор — універсальны матэрыял, які адказвае патрабаванням мастацкасці і даступнасці, з'яўляецца «азбукай» нацыянальнай музычнай мовы. Нездарма фальклорны рэпертуар ляжаў у аснове найвядомейшых сістэм музычнага выхавання, распрацаваных К. Орфам і З. Кодаям. Значэнне музыкі ў развіцці «падсвядомых элементаў венгерскага» венгерскі кампазітар, фалькларыст і педагог З. Кодай у працы «Музыка ў дзіцячым садзе» ацэньваў наступным чынам: «Первым краеугольным камнем подсознательного чувства венгерского является язык. Вторым краеугольным камнем подсознательного чувства венгерского является музыка».

У працэсе далучэння дашкольнікаў да нацыянальнага музычнага фальклору фарміруюцца кампаненты музычнай культуры асобы, «складаецца» слоўнік найбольш характэрных для нацыянальнай культуры музычных інтанацый, своеасаблівых «эталонаў» нацыянальнай музычнай мовы, многія з якіх прысутнічаюць і ў сучаснай пісьмовай музычнай культуры, што палягчае ўспрымання не толькі фальклорных твораў, але і музыкі беларускіх кампазітараў, з'яў сучаснай нацыянальнай культуры.

Фарміраванне асноў музычнай культуры асобы дашкольніка ажыццяўляецца праз фарміраванне асобных кампанентаў музычнай культуры, такіх як:

— **музыкальнасць**, таму што пазнанне з'яў музычнай культуры патрабуе пэўнага ўзроўню развіцця адпаведных здольнасцей (эмацыянальнай спагадлівасці, музычна-рытмічнага пачуцця, меладычнага слыху, рэпрадуктыўнага і прадуктыўнага музычнага мыслення);

— **музычна-эстэтычная свядомасць**, якая ўключае ў сябе: цікаўнасць да музычнай дзейнасці і музычнага мастацтва, эстэтычныя перажыванні, музычныя перавагі (першапачатковыя праявы музычнага густу), веды аб музычным мастацтве і яго творах.

Развіццё гэтых кампанентаў адбываецца ў адпаведнай *дзейнасці*, такіх яе відах (даступных для дзяцей старшага дашкольнага ўзросту), як успрыманне музыкі, спевы, музычна-рытмічныя рухі, музичераванне, музычна-адудкацыйная дзейнасць, музычная творчасць.

У фарміраванні асобных кампанентаў музычнай культуры дзіцяці музычны фальклор мае свае спецыфічныя магчымасці, якія неабходна ўлічваць пры азначэнні зместу работы па далучэнні дашкольнікаў да музычнага фальклору.

Адной з яскравых праяў музыкальнасці з'яўляецца *эмацыянальная спагадлівасць* на музыку. З аднаго боку, яна звязана з тыпам нервовай сістэмы, выступае як непасрэдная рэакцыя на настрой, характар гучання музыкі, а з другога боку, гаворыць аб эмацыянальна-маральнай спагадлівасці, уменні ўспрымаць музычны твор як зварот да слухача жывога суб'екта, уменні паставіць сябе на месца іншага, адчуць яго настрой. Фальклор не з'яўляецца выключэннем з агульных правілаў, якім падпарадкоўваецца музычнае мастацтва: з'яўляючыся мастацтвам выразным, музыка перадае разнастайныя пачуцці, настроі, эмацыянальнае становішча, праз «расшыфроўку» яе зместу і адбываецца развіццё эмацыянальнай спагадлівасці.

У шматлікіх фальклорных творах, якія захавалі найбольш архаічныя рысы музычнага мастацтва (вядомы даследчык беларускага фальклору У. Ялатаў называе гэты этап развіцця нацыянальнай музыкі «этапам эмацыянальнай тыпізацыі»), прысутнічаюць разнастайныя інтанацыі-эмоцыі, якія змяшчаюць у сабе шмат біялагічнага і дэманструюць асноўныя модусы меладычнай выразнасці, якія застаюцца актуальнымі і для сучаснага чалавека. Гэта словы, заклікі, выклічнікі, уздыхі, імітацыі, якія страцілі семантыку і прысутнічаюць у веснавых і калядных песнях, калыханках і забаўлянках, пастуховых песнях, галашэннях і інш. Шырокае выкарыстанне падобных першасных «музычных эмоцый» гаворыць аб іх важнасці для раскрыцця пэўнага зместу. Творы з такімі элементамі садзейнічаюць

больш глыбокаму разуменню дашкольнікамі вобразнага і эмацыянальнага зместу музыкі, усведамленню імі генетычнай сувязі паміж моўнай і музычнай інтанацыямі.

Асноўнымі музычнымі здольнасцямі традыцыйна лічацца *музычна-рытмічнае пачуццё* (пачуццё рытму) і *меладычны слых* у адзінстве ладавага пачуцця і музычна-слыхавых уяўленняў.

Музычна-рытмічнае пачуццё выражаецца ў здольнасці адчуваць выразнасць музычнага рытму і дакладна ўзнаўляць яго, г. зн. эмацыянальна адлюстроўваць рытмічны малюнак, метрычную аснову музыкі, тэмп і яго змяненні. Па дадзеным К. Тарасавай, пачуццё рытму ў дашкольнікаў фарміруецца паэтапна: спачатку — пачуццё тэмпу, потым — пачуццё метру.

Найбольшую складанасць у дашкольнікаў, безумоўна, выклікае дакладнае адлюстраванне рытмічнага малюнка. Менавіта гэты напрамак у развіцці музычна-рытмічнага пачуцця патрабуе найбольшай увагі з боку педагога і павінен рэалізоўвацца шляхам засваення дзецьмі сістэмы рытмічных эталонаў. Фальклорны матэрыял дазваляе засвоіць пэўную колькасць такіх эталонаў, што звязана са шматразовым дубліраваннем у розных творах тыповых для фальклору пэўных рытмічных малюнкаў.

Эмацыянальны бок музычна-рытмічнага пачуцця дзіцяці найбольш яскрава адлюстроўваецца ў выразнасці разнастайных рухаў пад музыку. Сярод узораў танцавальна-гульнёвага фальклору шмат такіх, дзе выкарыстоўваюцца даступныя дашкольнікам імітацыйныя (танцы «Таўкачыкі», «Млынок», «Каваль» і інш.), вобразныя («Мосцік», «Пакажы, казелінька», «Жораў»), традыцыйныя танцавальныя (крок полькі, элементы танцаў «Лявоніха», «Крыжачок» і інш.) рухі. Праз далучэнне дашкольнікаў да выразнага і дакладнага выканання музычна-рытмічных рухаў на фальклорным матэрыяле не толькі развіаецца музычна-рытмічнае пачуццё, але і фарміруюцца навыкі музычна-рытмічнай дзейнасці.

Ладавае пачуццё — здольнасць распазнаваць ладавыя функцыі гукаў мелодыі, калі ўсе яе гукі ўспрымаюцца ў іх адносінах да тонікі і іншых ступеняў ладу. Развітае ладавае пачуццё дазваляе адчуваць эмацыянальную выразнасць мелодыі. Для дзяцей дашкольнага ўзросту (і нават малодшых школьнікаў) асноўную інфармацыю аб характары музыкі нясе не столькі яе ладавая арганізацыя, колькі дынаміка, рэгістр, тэмп. Але, па дадзеным К. Тарасавай, меладычная арыентацыя пры ўспрыманні музыкі, якая сведчыць аб разуменні слухачом узаемазалежнасці гукаў, распазнаванне мелодыі незалежна ад змены тэмпа, рэгістра, дынамікі з'яўляюцца ўжо ў пяцігадовым узросце.

Станаўленню меладычнай арыентацыі садзейнічае сістэматычная работа па назапашванню дашкольнікамі слоўніка мелодый-інтанацый у працэсе ўспрымання музыкі і спеваў. Традыцыйна ў музычным выхаванні дашкольнікаў шырока выкарыстоўваюцца творы, якія маюць у сваёй аснове мажор і мінор — актаўныя лады, шырока распаўсюджаныя ў еўрапейскай музыцы пісьмовай традыцыі. Гэта значна збядняе слыхавы вопыт дзіцяці і накіроўвае развіццё ладавага пачуцця менавіта па гэтым шляху. Вузкаяб'ёмныя лады (тэрцыевыя, квінтовыя і інш.) народнай музыкі больш даступныя для дзіцячага ўспрымання, і іх засваенне павінна быць неабходным этапам у музычным развіцці.

3. Кодай адзначаў, што для дзіцячага сада асабліва падыходзяць пентатанічныя мелодыі як больш даступныя і характэрныя для нацыянальнай музыкі (у дадзеным выпадку венгерскай). Наданне больш пільнай увагі ладавай разнастайнасці музыкі для дашкольнікаў дазволіць «акультурыраваць» іх у розных ладавых сітэмах, што становіцца адаб'еўца на якасці фарміруемага ладавага пачуцця.

Калі ладавае пачуццё — перцэптыўны (адказны за ўспрыманне) кампанент меладычнага слыху, то *музычна-слыхавы ўяўленні* — рэпрадуктыўны, г. зн. адказны за ўзнаўленне. Ён непасрэдна звязаны з інтанаваннем дзецьмі гукаў мелодыі голасам або выкананнем іх на музычным інструменце. Чыстае інтанаванне гукаў мелодыі — апошні этап у развіцці гэтай здольнасці. Папярэднімі этапамі заваявання дзецьмі гукавой прасторы былі: гульня рэгістрамі голасу, прагаворванне слоў у рытме напеву, інтанаванне мелодыі на 1—2 гуках, ўзнаўленне агульнага напрамку мелодыі з чыстым інтанаваннем большай ці меншай колькасці яе гукаў. У працэсе індывідуальнага паэтапнага станаўлення (антагенэза) гэтай здольнасці дашкольнік праходзіць амаль тыя самыя этапы, што і чалавек у сваім гістарычным развіцці (філагенэзе). Менавіта ва ўзорах фальклору зафіксаваны і захаваны этапы станаўлення музычнага мыслення чалавека, адлюстраваны характэрныя для розных перыядаў тыпы інтанавання мелодыі.

Такім чынам, шлях дзіцяці да чыстага інтанавання непазбежна ідзе праз засваенне першасных тыпаў інтанавання, зафіксаваных у фальклорных узорах розных жанраў. Гэтыя ўзоры прапануюць інтанацыйныя і ладавыя эталоны, паслядоўнае засваенне якіх з'яўляецца неабходным крокам у індывідуальным музычным развіцці.

Важная асаблівасць песеннага фальклору — *выкананне музычных твораў пераважна без акампанемента (a capella)*. Выкарыстанне такіх спеваў у працы з дашкольнікамі дазваляе больш плённа працаваць над фарміраваннем чысціні інтанавання, дае дадатковыя магчымасці ў развіцці меладычнага слыху дзіцяці.

Музычнае мысленне дашкольніка трактуецца як усведамленне выразнасці музычнага вобраза на аснове распазнавання музычных інтанацый, іх змены і развіцця. *Рэпрадуктыўнае музычнае мысленне* звязана з разуменнем успрынятага музычнага вобраза. Узровень яго развіцця ў дашкольніка ацэньваецца па выказваннях аб настроі і характары музыкі, умёні вылучаць жанр твора, разуменні яго функцыянальнага прызначэння. У развіцці гэтай здольнасці фальклор не мае асаблівых пераваг перад іншым музычным рэпертуарам, напрыклад, класічнай музыкай. Справа ў тым, што ў большасці выпадкаў асобны аўтарскі твор можа адлюстроўваць значна больш эмацыянальных адценняў, выкарыстоўваць больш яскравыя сродкі выразнасці. У фальклоры больш тыповасці інтанацый і рытмаў (за выключэннем позніх яго пластоў), эмацыянальных адценні ў межах пэўнага жанру больш аднародныя. Прынцыповая розніца ў характары і вобразах фальклору назіраецца пры супастаўленні твораў, якія належаць да розных жанраў. Таму дзеля больш эфектыўнага развіцця рэпрадуктыўнага музычнага мыслення дашкольніка, пашырэння яго ўяўленняў аб характары музыкі неабходна дэманстрацыя жанравай разнастайнасці фальклору, знаёмства з розным функцыянальным прызначэннем гэтых жанраў. Вынікам гэтага стане разуменне дашкольнікамі настрою і характару фальклорных твораў менавіта ў сувязі з жанрам.

Фальклор мае вельмі шырокія магчымасці ў развіцці *прадуктыўнага музычнага мыслення дашкольнікаў*, якое праяўляецца праз стварэнне ўласных невялічкіх «сачыненняў», якія часцей за ўсё носяць імправізаваны характар — адначасова «мысляцца» і выконваюцца, ствараюцца «з ходу». Тыповасць рытмікі, ладавай будовы розных узораў фальклору ў межах пэўнага жанру (напрыклад, калыханак) значна палегчаюць стварэнне сваёй імправізацыі ў гэтым жанры, якая ў дадзеным выпадку ствараецца па пэўнай «формуле» і робіць музычную творчасць даступным відам дзейнасці амаль для кожнага дзіцяці. Самі фальклорныя творы, як правіла, існуюць у вялікай колькасці варыянтаў, якія некалькі адрозніваюцца рытмікай, мелодыяй, тэкстам. Успрыманне дашкольнікамі такіх варыянтаў дазваляе ім усвядоміць магчымасць варыяцыйнага выкладання музычнага матэрыялу, убачыць магчымыя варыянты змены твора і тым самым актывізаваць уласную творчасць.

У працэсе фарміравання складаемых **музычна-эстэтычнай свядомасці** музычны фальклор паспяхова садзейнічае развіццю *цікаўнасці* дзяцей да музычнай дзейнасці. Злітнасць у адным творы шматлікіх элементаў (песні, танца, ігры на музычным інструменце, гульні) дазваляе кожнаму дзіцяці праявіць сябе ў найбольш цікавых

для яго відах музычнай дзейнасці і адначасова вымушае ўдзельнічаць у іншых.

Цесная сувязь фальклору са з'явамі жыцця робіць музычны матэрыял больш прывабным для дашкольніка, дазваляе выходзіць за рамкі выключна музычнай дзейнасці.

Складана весці размову аб ролі фальклорнага рэпертуару ў фарміраванні *музычных пераваг* дашкольнікаў. Цяжка ўявіць сабе дашкольніка, які будзе аддаваць фальклору перавагу перад сучаснай музыкай, вакальнымі творамі для дзяцей і інш. Але ўключанасць у музычную дзейнасць народных твораў зафіксуе ў падсвядомасці дзіцяці каштоўнасць фальклору, дазволіць вызначыць яго месца і ролю ў музычнай культуры грамадства. Усё гэта ў больш сталым узросце, магчыма, не вырасце ў асаблівую зацікаўленасць гэтым відам мастацтва, але дазволіць з павагай адносіцца да фальклорнай культуры, разумець і прымаць яе.

Спецыфічныя магчымасці фальклору ў атрыманні *ведаў* аб музычным мастацтве датычацца ўдакладнення і пашырэння ўяўленняў дашкольнікаў аб жанрах музыкі пісьмовай традыцыі (песенныя, танцавальныя жанры), знаёмства з музычнымі фальклорнымі жанрамі (заклічка, забаўлянка, жанры каляндарна-абрадавага фальклору і інш.).

Знаёмства з гучаннем традыцыйных беларускіх музычных інструментаў (скрыпкі, цымбал, дуды, гармоніка, балалайкі і інш.), іх назвамі і асаблівасцямі канструкцыі пашырае ўяўленні дзяцей аб музычных інструментах увогуле, актывізуе музычнае ўспрыманне і разумовую актыўнасць (напрыклад, пры параўнанні гучання аднаго твора ў выкананні розных фальклорных інструментаў і інструментаў сімфанічнага аркестра).

Разам з атрыманнем і пашырэннем ведаў аб музычным мастацтве дашкольнік атрымлівае веды і пра канкрэтныя музычныя творы фальклору, што робіць гэтыя творы распазнавальнымі, стварае ў свядомасці своеасаблівы «каталог» агульнавядомых нацыянальных музычных сімвалаў (мелодыі «Юрачкі», «Мікіты», «Лявоніхі», напеваў калыханак, калядак і інш.).

Такім чынам, нацыянальны музычны фальклор, пашырэнне выкарыстання якога ў выхаванні дашкольнікаў абумоўлена сучасным сацыякультурным становішчам, мае вельмі разнастайныя магчымасці ў музычным развіцці дашкольніка, фарміраванні кампанентаў яго музычнай культуры.

Выкарыстанне педагогам твораў музычнага фальклору ў працы з дашкольнікамі патрабуе спецыяльных ведаў пра асаблівасці фальклору як віду мастацтва, пра некаторыя асаблівасці ладавай, рытмічнай будовы твораў беларускага музычнага фальклору.

УЛІК СПЕЦЫФІКІ ФАЛЬКЛОРНАГА МАСТАЦТВА І АСАБЛІВАСЦЕЙ БЕЛАРУСКАГА МУЗЫЧНАГА ФАЛЬКЛОРУ ПРЫ ДАЛУЧЭННІ ДА ЯГО ДЗЯЦЕЙ ДАШКОЛЬНАГА ЎЗРОСТУ

Музычны фальклор як від мастацтва (незалежна ад яго нацыянальнай прыналежнасці) мае **спецыфічныя рысы**, якія значна адрозніваюць яго ад музыкі пісьмовай традыцыі і павінны ўлічвацца ў арганізацыі працы з дашкольнікамі. Звернем увагу на тых з іх, якія можна лічыць найбольш значнымі з пункту гледжання метадычных аспектаў далучэння да фальклору.

1. *Вуснасць*. Менавіта вуснасць абумоўлівае спецыфічнасць форм і характар фальклорнай музыкі і з'яўляецца галоўнай якасцю, якая супрацьпастаўляе фальклор пісьмовай культуры. Існуючы ў музыкаўстве семіятычны падыход трактуе музычную мову як знакавую сістэму, у якой існуе прынцыповая розніца паміж непасрэдным выказваннем і выказваннем кадыфіцыраваным. Гэта дазваляе гаварыць аб наяўнасці ў музычнай мове двух «суб'языкоў» — пісьмовага і вуснага. Пісьмовая культура сёння носіць дамінуючы характар. Таму з'явы вуснай культуры на ўсіх узроўнях музычнай адукацыі вывучаюцца праз прызму прынцыпаў культуры пісьмовай. Такі падыход да вывучэння фальклору крытыкуецца сучаснымі даследчыкамі. Сусінаванне двух «суб'языкоў» у межах музычнай мовы любой культуры з'яўляецца ўмовай жыццяздольнасці музычнай культуры ўвогуле, паколькі музычныя з'явы пераносяцца з аднаго субпатока ў другі, узбагачаючы адзін аднаго. Для развіцця музычнай культуры важна захаваць дадзенае вусна-пісьмовае «двухмоўе», а пры дамінаванні пісьмовай культуры гэта магчыма праз свядомы зварот да вусных форм музычных зносін і павелічэнне носьбітаў такога «двухмоўя».

Такім чынам, авалодванне вусным спосабам выкладання музычнай думкі (праз фальклор, джаз і іншыя вусныя віды творчасці), прысваенне не столькі музычнага матэрыялу, колькі механізмаў яго стварэння праз вуснае музіцыраванне, становіцца адаб'юцца на індывідуальным музычным развіцці і стануць фактарам развіцця музычнай культуры дашкольніка. Гэты факт можа лічыцца дадатковым аргументам у пытанні аб значнасці далучэння да фальклору на ўсіх узроўнях музычнага выхавання і адукацыі.

Улічваючы спецыфіку дашкольнага ўзросту, няма неабходнасці акцэнтаваць увагу на вусным «уваходжанні» ў фальклор. Прынцыповае значэнне гэта мае для тых узроўняў адукацыі, дзе слухачы больш знаёмыя з пісьмовай традыцыяй і дзе неабходна пазбегнуць адмоўнага пераносу навыкаў успрымання і выканання музыкі пісьмо-

вай традыцыі. Уваходжанне дзіцяці ў музычную культуру заўсёды вуснае. Непасрэдным вывадам, які мае метадычнае значэнне, будзе пераважнасць вывучэння песеннага фальклору «з голасу» без выкарыстання інструмента, што дае магчымасць выкарыстоўваць найбольш зручныя дыяпазоны, інтанаваць больш чыста.

2. *Спецыфічныя механізмы перадачы і ўспрымання*, абумоўленыя вуснасцю фальклору. Фальклор уяўляе сабой кантактны тып камунікацыі, натуральны тып мастацкіх зносін. Таму непасрэдны кантакт, натуральнае для фальклору бытавое і прыроднае асяроддзе з'яўляецца важнай умовай яго ўспрымання. Але знаёмства з фальклорам ва ўмовах дашкольнай установы непазбежна звязана з такой з'явай, як *фалькларызм* — існаванне фальклору ў іншых відах культуры, дзе ён прапануецца слухачу ў другасных формах (у апрацоўках). Больш адэкватныя ўяўленні аб фальклоры могуць даць аўтэнтычныя запісы, якія дазваляюць паменьшыць супярэчнасці паміж неабходнасцю непасрэднага кантакту і яго немагчымасцю ва ўмовах адукацыйнай установы. Акрамя таго, дапамагчы стварыць блізкае да натуральнага бытавое асяроддзе можа выкарыстанне разнастайнага этнаграфічнага матэрыялу, адпаведнай інфармацыі і прадметаў матэрыяльнай культуры.

3. *Варыянтнасць і варыятыўнасць* фальклору, якія таксама з'яўляюцца вынікам вуснасці гэтага віду мастацтва. *Варыянтнасць* — форма існавання фальклору, якая адлюстроўваецца ў варыянтах фальклорнага твора. Існуе агульная мадэль — інварыянт, на аснове якога можа будавацца вялікая колькасць твораў, якія нязначна адрозніваюцца тэкстам або мелодыяй. *Варыятыўнасць* — спосаб існавання фальклорнай традыцыі, які падкрэслівае імправізацыйны характар стварэння фальклорнага ўзору. Падкрэсліванне варыятыўнасці фальклору пры азнаямленні з ім і стварэнне ўласных варыянтаў на аснове зафіксаванага фальклорнага твора, які будзе выступаць своеасаблівым інварыянтам, дапамагае засвоіць сам механізм вуснай музычнай творчасці.

Такім чынам, варыянтнасць фальклору можа быць адлюстравана праз дэманстрацыю дашкольнікам розных варыянтаў аднаго твора, а варыятыўнасць — праз пабуджэнне дзяцей да стварэння ўласных імправізацый.

4. *Наяўнасць тыповых напеваў*. Як своеасаблівыя формулы, яны «вандруюць» з аднаго твора ў другі ў межах аднаго жанру (асабліва ў жанрах абрадавага фальклору). У выніку гэтага такія музычныя ўзоры маюць падобную ладавую або рытмічную будову, якая адчуваецца слухачом як нацыянальна спецыфічная, адлюстроўвае інтанацыйную самабытнасць беларускай народнай музыкі. Засваенне дашкольнікамі тыповых інтанацый з'яўляецца неабходнай

«школай» фарміравання навыкаў чыстага інтанавання, глыбокага засваення найбольш характэрных для нацыянальнай музычнай мовы інтанацый.

5. *Сінкрэтычнасць* фальклору, якая выражаецца праз злітнасць шматлікіх элементаў (музыкі, спеваў, рухаў, гульні). Менавіта сінкрэтычнасць робіць музычны фальклор прывабным і даступным для дашкольнікаў, светаўспрыманне якіх таксама сінкрэтычна.

Прыведзеныя асаблівасці фальклору дазваляюць вылучыць некаторыя **рэкамендацыі** па адбору музычнага фальклорнага матэрыялу і арганізацыі працы па далучэнні дашкольнікаў да гэтага віду мастацтва. Асноўныя з іх наступныя:

- разам з зафіксаванымі пісьмовай культурай традыцыйнымі ўзорамі і апрацоўкамі фальклору пажадана выкарыстоўваць *гукавыя аўтэнтычнага гучання*;

- пры наяўнасці варыянтаў вакальнага твора з акампанеентам і без яго неабходна аддаваць перавагу *выкананню a capella*;

- адбіраць для дашкольнікаў узоры музычнага фальклору з *найбольш характэрнымі рытмічнымі і ладавымі формуламі*;

- па магчымасці даносіць да маленькіх слухачоў *некалькі варыянтаў аднаго твора* з наступным развучваннем аднаго з іх і *імпрэвізацый дзецьмі ўласных варыянтаў*;

- знаёміць з *рознымі жанрамі* музычнага фальклору і *рознымі тыпамі інтанавання* ў працэсе выканання вакальных твораў і *ўласных імпрэвізацый у розных жанрах*;

- выконваць патрабаванне *даступнасці* зместу фальклорнага твора;

- выкарыстоўваць *усе віды дзіцячай музычнай (і не толькі) дзейнасці* пры вывучэнні фальклорнага твора з *уводзінамі слухачоў у кантэкст*, у якім гэты твор існаваў і існуе;

- аддаваць перавагу *гульнівай форме* музычных заняткаў.

Коротка ахарактарызуем **асаблівасці беларускага музычнага фальклору**, якія могуць лічыцца, з аднаго боку, нацыянальна-характэрнымі, а з другога — быць даступнымі для засваення дашкольнікамі.

Адна з самых устойлівых прымет нацыянальнай характэрнасці — *ладавы бок* беларускага музычнага фальклору. Сярод разнастайных ладоў найбольш даступнымі для засваення дашкольнікамі з'яўляюцца наступныя:

- *секундавыя лады* (два суседнія гукі), якія распаўсюджаны ў жанрах дзіцячага фальклору і песнятворчасці;

- *тэрцыевыя лады* (тры гукі), спецыфічным нацыянальным варыянтам якіх з'яўляецца распаўсюджаны ў жніўных, дзіцячых песнях, калыханках тэрцыевы лад з *субквартай* (напрыклад: *рэ1 — соль1 — ля1 — сі1*), у якім да ніжняга тону тэрцыевага ладу дадаецца незапоўненая кварта (у дадзеным выпадку *рэ1*) і які ўжо мае мажорнае або

мінорнае нахіленне ў залежнасці ад верхняга гуку тэрцыі (у дадзеным выпадку *сі1* дае мажорнае нахіленне, *сі-бемоль1* — мінорнае);

— *лады з цэнтральнай тонікай*, якія ўтварыліся з тэрцыевых ладоў з субквартай у працэсе запаўнення субкварты паслядоўнасцю гукаў (чатыры гукі ніжняга тэтрахорду, напрыклад: *рэ1 — мі1 — фа1 — соль1*) і дабаўленнем верхняга гуку да тэрцыі (чатыры гукі верхняга тэтрахорду, напрыклад: *соль1 — ля1 — сі1 — до2*), тоніка ў якіх застаецца ў цэнтры (у разглядаемым выпадку — *соль1*), а крайнія гукі (ладавая рамка) утвараюць малую сэнціму (*рэ1 — до2*);

— *лады з ніжняй тонікай*, якія ўзніклі ў выніку пераасэнсавання ладавых узаемаадносін у ладах з цэнтральнай тонікай, сярод якіх вылучаюцца лад з ладавай рамкай малая сэнціма, квінтовы лад (пяць ступеняў у межах квінты гукаў), актаўныя лады (мажор і мінор);

— *пентатоніка* (пяць ступеняў у межах актавы), якая з'яўляецца эпизадычным ладам у беларускім фальклору (сустрэкаецца толькі безпаўтонавая пентатоніка, якую могуць утвараць, напрыклад, наступныя гукі: *до1 — рэ1 — мі1 — соль1 — ля1*; *рэ1 — мі1 — соль1 — ля1 — до2*; *мі1 — соль1 — ля1 — до2 — рэ2* і г. д.). Пентатанічныя абароты дастаткова распаўсюджаны ва ўзорах розных жанраў (веснавых песнях, жанрах дзіцячага фальклору) і надаюць гэтым творам незвычайную выразнасць і каларыт.

Характэрныя нацыянальныя рысы існуюць і ў *рытмічнай арганізацыі* твораў беларускага фальклору. Для нас найбольш цікавыя наступныя:

— *тыповыя рытмічныя малюнкі* ва ўзорах абрадавага фальклору, напрыклад: два чатырохдольніка (♩ ♩ ♩ ♩ | ♩ ♩ ♩ ♩) — у вяснянках, купальскіх песнях; характэрныя рытмічныя схемы (♩ ♩ ♩ ♩ | ♩ ♩ ♩ ♩) — у калядках, шчадроўках; схема з распевам пятага гуку (♩ ♩ ♩ ♩ ♩) — у калядных, жніўных, восеньскіх, лірычных песнях;

— *разнастайныя рэфрэны* (прыпевы, запевы, устаўкі, эмацыянальныя выгукі, выклічнікі і інш.), якія звычайна рытмічна адрозніваюцца ад іншых музычных фраз твора і жаправа азначаюць характар (напрыклад, выклічнікі «А!», «У!» — у веснавых песнях, «а-а-а» — у калыханках, «Каляда!» — у калядках і інш.).

Усведамленне акрэсленых спецыфічных рыс музычнага фальклору, ладавых і рытмічных асаблівасцей беларускага музычнага фальклору дазволіць больш свядома арганізаваць працу па далучэнні да яго дашкольнікаў, лепш зразумець выкладзеныя ніжэй метадычныя рэкамендацыі, выкарыстаную ў іх тэрміналогію і агульныя падыходы да адбору твораў, метадаў і форм данясення фальклорнага матэрыялу, больш глыбока асэнсаваць яго магчымасці ў музычным развіцці і фарміраванні кампанентаў музычнай культуры дашкольніка.

МЕТАДЫЧНЫЯ РЕКАМЕНДАЦЫІ ПА ДАЛУЧЭННІ СТАРШЫХ ДАШКОЛЬНІКАЎ ДА БЕЛАРУСКАГА МУЗЫЧНАГА ФАЛЬКЛОРУ

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА СІСТЭМЫ ЗАНЯТКАЎ

Пры арганізацыі сістэматызаванага вывучэння беларускага музычнага фальклору з дашкольнікамі неабходна ўлічваць супярэчнасць паміж заканамернасцямі працэсу выхавання і аб'ектыўнымі асаблівасцямі фальклору. Логіка навучання і развіцця патрабуе паступовага ўскладнення вывучаемых з'яў, замацавання і супрацьпастаўлення вядомага матэрыяла з новым. У той жа час, спецыфіка фальклору, значную частку якога складае каляндарна-абрадавы фальклор, патрабуе дакладнага суаднясення вывучэння твора з пэўным сезонам. Таму ўсё прапанаванае для вывучэння старшымі дашкольнікамі фальклорны матэрыял неабходна аб'яднаць у пэўныя тэмы, у межах якіх паслядоўна вырашаць як агульныя задачы музычнага развіцця дзіцяці, фарміравання кампанентаў яго музычнай культуры, так і задачы, спецыфічныя для кожнай тэмы.

Распрацоўка сістэмы заняткаў

Тэма	Тэрмін правядзення
«Уводзіны ў фальклор»	Верасень-кастрычнік
«Кірмап»	Кастрычнік-лістапад
«Калыханкі»	Лістапад-снежань
«Зімовы фальклор»	Снежань-студзень
«Заняткі нашых продкаў»	Студзень-люты
«Беларускія музычныя інструменты»	Люты-сакавік
«Веснавы фальклор»	Сакавік-красавік

У кожную тэму ўваходзіць 4–6 заняткаў, аб'яднаных пэўнымі сюжэтамі і гульнёвымі сітуацыямі, створанымі з дапамогай лялек або батлеечных персанажаў.

Ад тэмы да тэмы запланавана ўскладненне музычнага матэрыялу (напрыклад, у ладавых адносінах), выканальніцкіх і творчых заданняў для дзяцей, пашырэнне іх ведаў аб жанрах і музычных інструментах. Так, пры вывучэнні тэмы «*Уводзіны ў фальклор*» музычны фальклорны матэрыял цесна звязаны з практыкай моўных інтанацый, гукаперайманнямі — дзеці знаёмяцца з жанрамі, якія іх найбольш выразна адлюстроўваюць (былічка, прычыт, пастухоў найгрыш і інш.). Таксама прадстаўлены творы, пабудаваныя ў найбольш вузкіх ладах —

тэрцыевых, уключаючы і тэрцыевы лад з субквартай. У межах гэтых ладоў дзеці выконваюць заданні, звязаныя са спевамі і музіцыраваннем — найбольш даступнымі ім творчымі праявамі, якіяносяць сінкрэтычны характар (заданні па агучванні былічкі і казкі). Пры выкананні музычна-рытмічных рухаў дашкольнікі замацоўваюць свае ўяўленні аб танцавальных жанрах полькі і кадрылі, гучанні скрыпкі.

Пры вывучэнні тэмы «*Кірмаш*» акрамя тэрцыевых ладоў патрабуецца выкананне тэтрахордаў, у рэпертуары з'яўляецца пентатоніка («Ішоў Бай») і лад з цэнтральнай тонікай і ладавай рамкай «малая сэпціма» («Гойда, гойда, гайдамаш»). Вялікая ўвага надаецца жанру забаўлянкі, асабліва сцям рытмічнай будовы і выкладання тэксту, выкананню на аснове гэтых твораў музычна-творчых заданняў. Прапанаваныя ў тэме танцы — «Лявоніха», «Юрчка», «Мосцік», музычныя інструменты — скрыпка, цымбалы, дудка, гармонік, ліра.

Тэма «*Калыханкі*» дае магчымасць у працэсе спеваў, музіцыравання і вакальнай імправізацыі (ёй надаецца асобая ўвага) замацаваць уяўленні аб тэрцыевых ладах (у гэтым жанры тэрцыевы лад з субквартай прадстаўлены ў амаль што схематычным выглядзе), мажорным і мінорным нахіленні (на прыкладзе варыянтаў з розным ладавым нахіленнем), фарміраваць навыкі інтанавання ў квартавых ладах і пентатоніке, пазнаёміць з раўнамерным і пункцірным рытмічнымі малюнкамі. Праз супрацьпастаўленне двух узораў — калыханкі і забаўлянкі з падобнымі вобразамі — замацоўваюцца ўяўленні дзяцей пра характар і функцыянальныя асаблівасці гэтых жанраў.

Заняткі тэмы «*Зімовы фальклор*» прызваны, па-першае, пазнаёміць дзяцей з каляндарна-абрадавым фальклорам, некаторымі традыцыямі правядзення зімовых святаў беларусаў, па-другое, вырашаць задачы музычнага развіцця дзяцей. У працэсе спеваў, рухаў, музіцыравання на шумавых інструментах, яны знаёмяцца з тыповымі рытмічнымі малюнкамі калядак і шчадравак (праз параўнанне варыянтаў твораў), з такой рытмічнай і меладычнай асаблівасцю, як рафрэн («Гэй, каляда!», «Добры вечар!»): У гукавысотных адносінах з'яўляецца інтэрвал чыстай квінты, які інтаніруецца дзецьмі. Прысутнасць ужо знаёмых дзецям ладоў (секундавы і тэрцыевы, тэрцыевы з субквартай, лад з цэнтральнай тонікай) дапамагае замацаваць уяўленні аб ладавых адносінах, ствараць уласныя варыянты шчадравак. Папшыраюцца і веды пра жанры: акрамя спецыфічна фальклорных калядак і шчадравак адбываецца знаёмства з танцам «Жораў» (танцавальная лексіка падобна да «Мосціка»), калядным танцам-гульнёй «Пакажы, казельнік» і музычнымі інструментамі (парныя дудкі).

У сувязі з наяўнасцю шматлікіх фальклорных твораў, тэматыка якіх звязана з заняткамі земляроба і рамесніка, прыладамі працы, прапануецца тэма «*Заняткі нашых продкаў*». Большую частку

музычнага рэпертуару складае танцавальная музыка, якая дазваляе дзецям праявіць свае творчыя здольнасці ў працэсе стварэння рухавых імправізацый-імітацый, пачуццё рытму ў працэсе музыцыравання на дзіцячых інструментах, фарміраваць навыкі выразных і дакладных рухаў («Шастак», «Таўкачыкі», «Млынок», «Каваль»). Пры вывучэнні гэтай тэмы дзеці знаёмяцца з познетрадыцыйным песенным узорам «Я табун сперагу», які У. Ялатаў называў сапраўдным шэдэўрам песеннага фальклору. Прысутнічае жанр забаўлянкі, на аснове якога ў працэсе самастойнага дзіцячага выканання на ксілафоне замацоўваецца тэрцыевы лад з субквартай («Сіўка-варонка»), удакладняюцца ўяўленні дзяцей аб мажорных і мінорных ладах (імправізацыя на тэкст забаўлянкі «Коў-коў, кавалёк»).

Тэма «*Беларускія музычныя інструменты*» дазваляе абагульніць і пашырыць веды аб традыцыйных інструментах (скрыпка, цымбалы, дудка, парныя дудкі, пішчык, дуда, гармонік, балалайка), музыцы і рухах да танцаў («Лявоніха», «Юрочка», «Мікіта», «Крыжачок», «Старажытны палескі вальс») у працэсе ўспрымання, музычна-рытмічных рухаў, музыцыравання, падпявання (песні «Іграў я на дудцы», «Зайграй жа мне, дударочку»). Пры выкананні на ксілафоне імянаў танцораў (Лявоніха, Мікіта, Юрочка) дзеці практыкуюцца ў інтанаванні і ігры на інструменце мажорнага трохгучча і малой сэксты.

Тэма «*Веснавы фальклор*» зноў звяртаецца да абрадавага боку фальклору. У музычным матэрыяле тэмы прадстаўлены пентатоніка («Жавароначкі, прыляшце»), квінтовы лад («Дазвольце, людзі»), лад з ніжняй тонікай і ладавай рамкай «малая сэпціма» («Свяці, свяці, сонейка»), які засвойваецца ў спевах і выкананні на ксілафоне ладавай рамкі — інтэрвала малай сэпцімы. У рытмічных адносінах гэты матэрыял таксама дастаткова складаны — прысутнічаюць распевы гукаў. У іншых тэмах дашкольнікі не сустракаліся і з традыцыйным для веснавага цыклу карагодам «крывым танком», і жанрам заклічкі, на матэрыяле якой выконваюцца музычна-творчыя заданні.

У матэрыялах тэм рэкамендаваны і літаратурныя творы, сярод якіх галоўнае месца займаюць казкі і лічылкі. Адны казкі выкарыстоўваюцца непасрэдна з мэтай музычнага развіцця дзіцяці («Баран-бок абадран», паданне «Пра зязюлю», «Людзей слухай, а свой розум май», «Піліпка-сыноч»), другія — як дадатковы літаратурны матэрыял, які існуе ў адрыве ад музычнай дзейнасці («Як воўк калядаваць хадзіў», «Два камяні»). Большасць лічылак выкарыстоўваецца па іх непасрэдным прызначэнні: у гульні, пры выбары ролі, неабходнасці ўсталяваць чаргу ў час выканання пэўных заданняў.

Знаёміць дашкольнікаў з прапанаваным матэрыялам можна ў разнастайных формах арганізацыі музычнага выхавання. Шырокія магчымасці ён дае пры падрыхтоўцы розных відаў музычных заняткаў.

Пры правядзенні тэматычных заняткаў (на любую з пералічаных тэм) педагог будзе мець магчымасць адабраць з прапанаванага матэрыялу той, які палічыць найбольш цікавым або мэтазгодным з пункту гледжання індывідуальных асаблівасцей дзяцей, ступені іх знаёмства з фальклорным мастацтвам.

Амаль кожны з прапанаваных заняткаў, дапоўнены задачамі і адпаведным матэрыялам па іншым відам дзіцячай дзейнасці (маўленне, выяўленчая, дэкаратыўна-прыкладная, тэатральная дзейнасць), можа стаць асновай для правядзення комплексных заняткаў.

Пры правядзенні тыпавога музычнага занятку можа выкарыстоўвацца 1 фальклорны твор і 1—2 віды музычнай дзейнасці дзяцей (успрымання і спевы, спевы і музычна-рытмічныя рухі, спевы і музыцыраванне, спевы і песенная творчасць, музычна-рытмічныя рухі і музыцыраванне і інш.). Музычны кіраўнік можа арганізаваць і правядзенне забаў (1—2 разы на месяц), для якіх падыйдзе матэрыял тэм «Кірмаш», «Зімовы фальклор», «Заняткі нашых продкаў», «Веснавы фальклор». Дадзены матэрыял можа быць паспяхова выкарыстаны і пры падрыхтоўцы фальклорных святаў (матэрыял тэм «Зімовы фальклор», «Веснавы фальклор»).

Найбольш эфектыўнай формай стане спецыяльна арганізаваны цыкл заняткаў (1 раз на тыдзень, магчыма, у другой палове дня) або музычны гурток. Планаванне прапанавана для такіх форм, у якіх у поўнай меры магчыма паслядоўнае, сістэматызаванае і ўсебаковае вывучэнне матэрыялу.

Планаванне музычнай дзейнасці дзяцей, гульнёвыя сітуацыі і сюжэтны бок заняткаў, прапанаваныя ў дапаможніку, з'яўляюцца прыкладнымі. Колькасць часу на развучванне некаторых твораў (для далейшага выканання «на сцэне») можа быць павялічана, частка прапанаванага матэрыялу можа быць заменена ў тым выпадку, калі пры гэтым не парушацца агульныя падыходы да аббору музычнага матэрыялу і арганізацыі працы з ім. Галоўнае, ад чаго немагчыма адмовіцца, гэта ад актыўнага ўзаемадзеяння дарослага з дзецьмі, ад яго шчырага жадання працаваць у гэтым кірунку.

Метадычная распрацоўка па кожнай тэме ўключае ў сябе ўказанне відаў дзіцячай дзейнасці, прапанаваны да яе фальклорны матэрыял, яго кароткую характарыстыку з пункту гледжання найбольш яскравых асаблівасцей, абсталяванне, а таксама задачы выкарыстання дадзенага рэпертуару з мэтай фарміравання кампанентаў музычнай культуры дашкольніка (у выглядзе табліц). Далей даецца пералік неабходнага абсталявання, музычных інструментаў, літаратурных твораў, аўдыязапісаў і патаваных твораў (у кожнай тэме — асобная нумарацыя твораў, спасылка на фальклорны зборнік або аўдыяносьбіт), магчымы сюжэт і гульнёвыя сітуацыі.

МЕТАДИЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ПА АРГАНІЗАЦЫІ ЗАНЯТКАЎ

Тэма «Уводзіны ў фальклор»

№ заняткаў	Від дэічнай дзейнасці	Фальклорны матэрыял, яго асаблівасці, абсталяванне	Задача выкарыстання фальклорнага матэрыялу
1	Успрыманне твору	Былічка «Цялунічка» (аудыязасі). Апа- выдальны тэкст дапоўнены інструменталь- нымі эпізодамі (выконваюцца на скрыпцы, судноспісца з эмацыянальным станам дзе- ючых асоб або з яўляюцца гуканерайма- нямі: пастухоў рог, мыканне каровы і інш.)	Фарміраванне шкёўнасці да фальклору, уяўленніў аб выдүүлечым і выразным значэнні музычных інтанацый, пшы- рэненне ведаў аб скрыпцы
	Успрыманне і падзяванне	Інструментальныя эпізоды былічкі «Ця- лунічка»	Развіццё эмацыянальнай спагдлівасці, уз- наўленне голасам эмацыянальна афарба- ваных гуканераймаў
	Успрыманне і падзяванне	Песня «Пастухоў найпрыш на трубе»; Песенныя інтанацыі імгуюць гучанне рота пастуха. Аснова — тэршывы лад з суб- квартай	Развіццё ладавага пачуцця, навыкаў чыс- тага інтанавання гукану ў тэршывым ла- дзе з субквартай
	Рухомая гуль- ня са снегамі	Гульня «Воўк і авечкі», лічылка № 1. Песня будучаца ў трыхордавым ладзе, крайнія гукі якога — вялікая тэршыя	Развіццё ладавага пачуцця, навыкаў чыстага інтанавання гукану ў дыяпазоне вялікай тэршыі
	Успрыманне	Прычыт «Зязюленька мая шэранькая» (аудыязасі). Асаблівасць — увагабленне эмацыянальнага стану з дапамогай кант- растна-рэгістравага тыпу інтанавання	Развіццё эмацыянальнай спагдлівасці; фарміраванне ўяўленняў аб шляхах выра- жэння стану адчуцця, суму, зняёмства з жан- рам прычыту
2	Успрыманне, вакальная імправізацыя	Прычыт «Зязюленька мая шэранькая»	Заматыванне прадстаўленняў аб жанры; фарміраванне ўмення адлюстроўваць эмо- цыі з дапамогай кантрастна-рэгістравага ты- пу інтанавання

Малювання	Контурныя выявы выканаўцы прычыту (бабуля), алоўкі. Парэзятная выява з характэрнай для жанру прычыту мімікай	Замалюванне ўяўленняў пра эмацыянальны змест жанру прычыту з выкарыстаннем колеравых асаблівасцей
Успрыманне твору	Падаанне «Пра зязюлю». У тэксце прысутнічае гукаперайманне спеву зязюлі	Пашырэнне ведаў пра падаанне
Інтанаваанне гукапераймання, музичываванне	Падаанне «Пра зязюлю»	Фарміраванне навываў чыстага інтанаваання вялікай тэршай («тэршай зязюлі»), навываў музичывавання на ксілафоне, выразнага выкаанання эмацыянальна афармаванага гукапераймання
Гульня-танец	Гульня-танец «Зязюля». У мелодый танца прысутнічае гукаперайманняе голасу зязюлі, які па чарзе інтануеца ў дэяльнікамі	Фарміраванне навываў чыстага інтанаваання вялікай тэршай («тэршай зязюлі»), навываў адлюстравання вобраза ў рухах
Музичываванне	Песня «Пастухоў найгрыш на трубе»	Фарміраванне навываў музичывавання на ксілафоне мелодый, пабудаванай на вялікай тэршай і чыстай кварце; развіццё цікаўнасці да музичывавання
Рухавыя гульня са спевамі	Гульня «Воўк і авечкі»	Фарміраванне навываў чыстага інтанаваання гукаў у дыяпазоне вялікай тэршай; развіццё творчага мыслення
Успрыманне тэксту, вакальная імпрывазія	Тэктавыя эпізоды былічкі (г.л. вышай былічкі «Цядушачка»)	Замалюванне ўяўленняў аб эмацыянальнай выразнасці інтанавай зову і прычыту; развіццё музичнага мыслення
Музычна-рытмічныя рухі	Танец «Полька» (аўдыязапіс) у выкаананні дзянох скрыпак і бубна	Замалюванне ўяўленняў пра крок танца «Полька», навываў яго выкаанання
Музичываванне	Танец «Полька». Бубны і іншыя шумавыя музичныя інструменты	Замалюванне ўяўленняў аб жанры полькі; развіццё метрычнага навуцы
Успрыманне	Замова «Ідзі ж ты, хвароба...». Інтануеца на манатонна	Знаёжства з жанрам замовы, яго функцыянальным прызначэннем, асаблівасцямі інтанаваання

№ завдання	Від дізінчай засинасі	Фальклорны матэрыял, яго асаблівасці; абсталяванне	Задача выкарыстання фальклорнага матэрыялу
	Вакальнае імпрэзізія	Тэкст замовы «Ідзі ж ты, хвартыба...», лічылка № 2	Замалаванне ўдзельнікаў аб жанры замовы
	Успрыманне	Танец «Кадраль» у выкаванні дзявох скрыпак, шыбел і бубна	Пашырэнне ўдзельнікаў аб тапавальных жанрах, музычных інструментах
	Музычараванне, музычна-рытмічны рух	Гульня-танец «Зялёны»	Фарміраванне пікаўнасці да музычаравання, павышэння ўздзеяння духу гукаў інтэрвала вялікай тэрцыі на пымбалах
	Успрыманне казкі	Казка «Баран-бок абадран»	Суністаўленне эмацыянальнай афарбоўкі, інтанацыйнага выказання герояў казкі з мінімальнымі мастацкімі, асэнсаванне выразнасці моўных інтанацый
	Вакальнае імпрэзізія	Казка «Баран-бок абадран», пабор мінімальных мадэляў	Развіццё ўмення адлюстроўваць эмацыянальнасць стаў у кароткіх вакальных імпрэзізіях
5	Вакальнае і інструментальнае імпрэзізія	Казка «Баран-бок абадран»	Развіццё творчага мыслення
6	Музычна-рытмічны рух і музычараванне	Танец «Полька». Шумавае музычнае імпрэзізія	Замалаванне пага полькі; развіццё метрычнага пачуцця; фарміраванне павышэння музычаравання
	Гульняе заданне «Пазнаў жанр»	Узоры жанраў прычыту, пастухога пайгрыша, кадрылі	Замалаванне і абгульненне ведаў аб фальклорных жанрах, іх функцыянальным прызначэнні
	Гульняе заданне «Агульным малюнкам»	Карткі з сімвалічным адлюстраваннем жанраў (прыстыт, пастуход пайгрыш, залюба)	Замалаванне і абгульненне ведаў аб фальклорных жанрах у працэсе выкавання знаёмых узораў або вакальнай імпрэзізія ў жанры
	Сачыненне ўласнага ўзору жанру былічкі	Знаёмы ўзор былічкі «Цядушачка»	Развіццё творчага мыслення і замалаванне ведаў аб фальклорных жанрах у працэсе вакальнай, інструментальнай, рухавай імпрэзізія
	Музычна-рытмічны рух і тапавальнае імпрэзізія	Танцы «Полька», «Кадраль»	Замалаванне ведаў аб тапавальных жанрах і музычных інструментах; фарміраванне павышэння выразнага выкавання тапавальных рухаў

Абсталяванне: персанажы батлейкі або лялькі: людзі (дзед і баба, пастух і пастушка), жывёлы (воўк, зязюля, баран, ліса, мядзведзь, пчала і інш.); хата; дзіцячыя музычныя інструменты: ксілафон, цымбалы, бубен, шумавыя інструменты; контурныя выявы выканаўцы прычыту (бабуля); каляровыя алоўкі; наборы картак: мімічныя мадэлі (інтанацыі запалоханасці, пагрозы, зварота), карткі-сімвалы жанраў (прычыт, пастухоў найгрыш, замова), фотаздымкі або малюнкi музычных інструментаў (пастухова труба, скрыпка, цымбалы, бубен) [27; 29].

Літаратурныя фальклорныя матэрыялы:

1. *Паданне* «Пра зязюлю»; *казка* «Баран-бок абадран» [28].

2. Лічылкі:

№ 1. Раз, два, тры, чатыры,
Воўка грамаце вучылі.
Не чытаць, не пісаць,
А сяброў выбіраць.

№ 2. Раз, два, тры, чатыры, пяць,
Выйшаў зайчык пагуляць.
А за зайчыкам луна
Просіць выйсці калдуна.

3. *Замова*: «Ідзі ж ты, хвароба, у шырокае поле, у сухія лясы ды ў мокрае балота».

Музычныя фальклорныя матэрыялы:

1. *Аўтэнтчныя аўдыязапісы*: былічка «Цялушачка» [4, № 66], прычыт «Зязюленька мая шэранькая» [4, № 47], «Полька» [4, № 63], «Кадрыль» [4, № 70].

2. Натаваныя творы:

№ 1 [17, с. 49].

Пастухоў найгрыш на трубе

№ 2 [30, с. 40].

Воук і авечкі

Прапануемы варыянт традыцыйнай гульні некалькі адрозніваецца ад пададзеных у літаратуры і ў большай ступені накіраваны на вырашэнне задачы музычна-творчага развіцця дзяцей.

Выбіраюць «пастуха» (можа быць некалькі чалавек) і «воўка». Усе астатнія — «авечкі». Пастух становіцца сярод авечак з «качаргой» у руках, а воўк хаваецца за дзвярыма. Пастух спявае. Пасля спеваў ён адыходзіць убок і робіць выгляд, што спіць. Воўк кідаецца да авечак, хапае адну ці дзве, і разам яны ўцякаюць за дзверы. Усхапіўшыся, пастух крычыць: «Ага-ту! Воўк авечку панёс!»

Усё паўтараецца да моманту, пакуль воўк не забярэ ўсіх авечак. Пасля гэтага пастух ідзе шукаць авечак, пытаецца ў воўка: «Ці не бачыў маіх авечак?» Воўк адказвае: «Не, не бачыў». У гэты момант першая з авечак пачынае шумець так, каб гэты шум адлюстроўваў пэўныя з'явы прыроды або з'яўляўся гукаперайманнем. Пастух пытаецца: «А што гэта ў цябе шуміць?» Воўк павінен адказаць, правіўшы кемлівасць.

Так гуляюць, пакуль ёсць авечкі, якія жадаюць «пашумець». Апошняя з авечак «спявае» голасам авечкі, пасля чаго ўсе разам уцякаюць ад воўка ў свой «хлеў». Воўк спрабуе злавіць авечак, але пастух павінен яго ўтрымліваць.

№ 3 [31, с. 62].

Зяблю

У літаратуры зафіксаваны наступны варыянт танца-гульні. Тры дзяўчыны становяцца тварам у твар, адна з іх пляскае ў далоні і «кукуе», пасля чаго яны ловяць адна адну, бяруцца за рукі і кружацца пад музыку. Колькасць удзельнікаў можа быць рознай, а ў працэсе гульні можна ствараць свае варыянты з улікам існуючых абставін.

Магчымая сюжэтная лінія і гульнівыя сітуацыі

Занятак 1

Спачатку дзеці знаёмяцца з персанажам, які будзе ўдзельнічаць у розных гульнівых сітуацыях — дзедам. Ён распавядае аб жыцці сваёй вёскі і прапануе паслухаць гісторыю, якая здарылася ў сядзяў, — былічку «Цялушачка». Пасля першаснага ўспрымання

ўдакладняюцца ўяўленні дзяцей аб скрышцы, дэманструюцца яе фотаздымак або малюнак, робіцца акцэнт на тым, што скрышка — традыцыйны музычны інструмент беларусаў. У час наступнага ўспрымання былічкі запіс спыняецца кожны раз пасля гучання інструментальнага эпізоду, удакладняецца яго сэнс і настрой, пасля чаго некаторым дзецям прапануецца голасам перадаць гукаперайманні або аналагічныя праслуханыя ў інструментальным выкананні інтанацыі, якія адпавядаюць эмацыянальным станам герояў і рэгістрам іх галасоў.

Працягваючы сюжэтную лінію, «дзед» знаёміць дзяцей з персанажам, які прысутнічае ў былічцы, — пастухом (лялька), які выконвае сваю песню. Пры развучванні гэтай песні дзяцей можна пазнаёміць з інструментам, якім карыстаўся «пастух», — *трубой* — і імітаваць ігру на ёй, адлюстроўваючы змяненні вышыні гукаў мелодыі ў адпаведных рухах. Далей песня можа спявацца дуэтам — хлопчыкам і дзяўчынкай, якія ў час выканання «пераўтвараюцца» ў пастуха і пастушку, атрымліваючы для выканання роляў адпаведных персанажаў батлейкі.

Затым «пастух» жадае пагуляць з дзецьмі ў новую гульню «*Воўк і авечкі*». Спачатку ролю пастуха выконвае дарослы (разам з адным з дзяцей), ён жа выконвае песню пастуха і імправізуе мелодыю на тэкст: «Ага-ту! Воўк авечку панёс!» Далей пастухом застаецца толькі дзіця, а дарослы дапамагае «авечкам» праявіць сябе (падказвае, якія гукі ці гукаперайманні яны могуць прадэманстраваць перад воўкам і пастухом).

Пажадана пагуляць 2—3 разы, каб усе дзеці-«авечкі» абавязкова выканалі заданне, і «пастухі» (якіх можа быць некалькі ў адной гульні) актыўна падпявалі даросламу і самастойна імправізавалі па тэксту.

Пры арганізацыі гульні выкарыстоўваецца лічылка № 1.

Занятак 2

Спачатку «дзядуля» запрашае дзяцей наведацца ў адну з хат вёскі. З хаты чуюцца спевы (гучыць урывак запісу прычыту). Дарослы пытаецца ў дзяцей: «Хто можа жыць у гэтай хаце?», «Які настрой у выканальніцы?» (Выкарыстоўваецца персанаж батлейкі — бабуля). Вельмі важна ў гэты момант даросламу з дапамогай уласнай мімікі, моўных інтанацый стварыць пэўную эмацыянальную атмасферу, падкрэсліць спецыфіку жанру. Пасля выяўлення эмоцый, адлюстраваных у творы, ён гучыць цалкам. У мэтах больш глыбокага разумення пачуццяў і стану выканальніцы вельмі карысным будзе выкарыстанне малявання (кантурныя выявы). Пры немагчымасці яго арганізацыі можна прымяніць «моўнае маляванне», галоўнае, каб дзеці ўсвядомілі эмацыянальныя адценні твораў гэтага жанру.

Дарослы ад імя бабулі прапануе паслухаць паданне «Пра зязюлю» (у час чытання словы «Якуб, Якуб!», «Ку-ку, ку-ку» меладызуюцца дарослым). Затым кожны з дзяцей спрабуе выконваць песню зязюлі на ксілафоне, адначасова прапяваючы гукаперайманне. Пажадана, каб гукаперайманне прагучала ў розных рэгістрах.

Далей, каб павесяліць «бабулю», «дзядуля» прапануе патанцаваць. Дарослы арганізуе *танец-гульню* «Зязюля». У час прапявання гукапераймання ў гульні дзецям прапануецца адлюстравать змяненне вышынь гукаў з дапамогай «крылаў» зязюль (адпаведныя рухі рукамі). Сам танец можа быць імправізаваным — кружэнне ў парах, імітацыйныя рухі і інш.

Занятак 3

Занятак пачынае «пастух». Ён паведамляе, што чуў, як добра дзеці ігралі на ксілафоне песню зязюлі, і прапануе ім навучыцца іграць так, каб дапамагчы яму пазваць жывёл («*Пастухоў найгрыш на трубе*»). Пасля выканання голасам знаёмага дзецям узору ад імя пастуха дарослы паказвае, што, каб сыграць гэту песню, трэба дадаць да песні зязюлі яшчэ адзін гук. Дарослы дэманструе спачатку песню зязюлі (на гуках «ля» і «фа»), а потым іграе першыя дзве фразы пастухова найгрыша, дадаючы да тэрцыі зязюлі яшчэ адзін ніжні гук «до». Такім чынам, узор выконваецца на ксілафоне ад гука «фа». Далей дзеці па чарзе спрабуюць выканаць гэты ўрывац на ксілафоне. Пасля кожнай удалай спробы «пастух» гаворыць: «Вось яшчэ адна кароўка знайшлася!» ці «А вось і волік прыйшоў!» і г. д. (*Увага!* Выкарыстоўваюцца толькі першыя дзве музычныя фразы «Пастухова найгрыша на трубе».) Пасля музіцыравання можна выканаць хорам песню.

Далей «пастух» арганізуе знаёмую дзецям *гульню* «*Воўк і авечкі*». Затым звяртаюцца да былічкі. На гэты раз замест інструментальных эпізодаў, якія блізкія па сваім сэнсе жанрам прычыту і пастухова найгрыша, дзеці выконваюць адпаведныя эпізоды голасам, ужываючы, напрыклад, такі тэкст: «А кароўка мая, дзе жа ты?» і песню «Пастухоў найгрыш на трубе» голасам або на ксілафоне. Напрыканцы былічкі замест заключнага танцавальнага найгрыша на скрыпцы гучыць «*Полька*» ў выкананні дзвюх скрыпак і бубна. Пасля ўдакладнення ўяўленняў дзяцей аб жанры і характары полькі прапануецца вывучыць (або замацаваць) характэрны крок танца. Калі гэта заданне будзе складаным для дзяцей, можна прапанаваць вольную пляску ў адпаведнасці з характарам музыкі. Неабходна звярнуць увагу дзяцей на гучанне бубна, яго ролю ў наданні маторнасці танцу і радаснага настрою. Напрыканцы пажадана аркестраваць мелодыю

танца, ужываючы бубны і іншыя шумавыя інструменты (адна група дзяцей аркеструе, другая — выконвае танцавальныя рухі, некаторыя дзеці могуць імітаваць выкананне на скрыпках).

Занятак 4

Занятак пачынаецца з сустрэчы з «дзедам», які раптам захварэў і просіць пазваць «бабулю», якая можа дапамагчы: яна ўмее лячыць з дапамогай розных раслін і нават ведае спецыяльныя словы (замовы), якія дапамогуць прагнаць хваробу. Неабходна растлумачыць дзецям, што нашы продкі верылі, што з дапамогай замовы можна не толькі палепшыць стан хворага, але і пашкодзіць чалавеку або жывёле. Таму людзей, якія маглі гэта зрабіць, лічылі ведзьмакамі. Дарослы ад імя бабулі імправізуе замову і «дае патрэбныя лекі». Потым кожны з дзяцей таксама выконвае ролю бабулі, адлюстроўваючы адпаведную інтанацыю (можна ствараць уласныя варыянты тэкстаў). Для ўсталявання чаргі можна выкарыстаць лічылку № 2.

Далей дарослы паведамляе, што правільна падобраныя «бабуляй» лекі і нашы добрыя пажаданні дапамаглі «дзеду», які так узрадаваўся, што запрасіў да сябе сяброў, каб тыя павесялілі яго музыкай. Дзецям прапануецца запіс *танца «Кадроль»*, перад успрыманням якога можна даць заданне: здагадацца, колькі сяброў у «дзеда» (столькі, колькі гучыць музычных інструментаў — чатыры). Потым праз дэманстрацыю адпаведных фотаздымкаў або малюнкаў удакладняюцца ўяўленні дзяцей аб цымбалах. Пры паўторным успрыманні танца дзеці могуць імітаваць ігру на цымбалах або рухацца ў адпаведнасці з характарам музыкі.

Дарослы нагадвае дзецям, што яны знаёмы з дзіцячым музычным інструментам, вельмі падобным на сапраўдныя цымбалы, але іграюць на ім не з дапамогай дзвюх палачак, а медыятарам. На цымбалах дзеці па чарзе спрабуюць сыграць песню зязюлі, а потым выконваюць *гульню-танец «Зязюля»*.

Пасля гульні «дзед» прапануе дзецям паслухаць *казку «Баранок абадран»*. Чытаючы казку, дарослы павінен вельмі выразна падаць словы дзеючых асоб з інтанацыямі пагрозы, запалоханасці, звяроту. Потым «з'яўляецца» галоўная дзеючая асоба казкі — баран — і просіць дзяцей зрабіць казку больш цікавай — музычнай. Ён паказвае карткі-мімічныя мадэлі і запрашае астатніх дзеючых асоб дапамагчы дзецям скласці казку са спевамі. Разглядаючы карткі, дзеці павінны суаднесці мімічную мадэль з дзеючай асобай і ўдакладніць, якім голасам будзе выконвацца кожная роля. Далей ролі размяркоўваюцца паміж дзецьмі па жаданні. Па ходу чытання казкі

дарослым кожны ўдзельнік спрабуе меладызаваць тэкст сваёй дзеючай асобы, які пры дапамозе дарослага можа быць скарачаны.

Занятак 5

Спачатку яшчэ раз выконваецца заданне па меладызацыі дзялогаў дзеючых асоб *казкі «Баран-бок абадран»*. Далей дарослы прапануе паказаць у рухах крокі розных дзеючых асоб, палёт пчалы, а потым адлюстравать іх іграй на ксілафоне. Напрыканцы выканання заданняў гучыць знаёмая дзецям *«Полька»* (дзеючыя асобы казкі святкуюць сваю перамогу над баранам), пад якую яны выконваюць адпаведныя рухі, аркеструюць яе, яшчэ раз удакладняюць назву жанру.

Далейшая праца падпарадкавана замацаванню ведаў аб іншых жанрах, з якімі пазнаёміліся дзеці. Дарослы ад імя аднаго з персанажаў выконвае або прапануе запіс знаёмых твораў, а дзеці павінны назваць іх жанры.

Занятак 6

Выкананне першага задання *«Агулым малюнак»* можна арганізаваць наступным чынам: карткі з жанравай сімволікай размяшчаюцца малюнкам уніз, жадаючыя павінны выбраць адну з картак і назваць жанр, адлюстраваны на малюнку, па магчымасці выканаць знаёмы твор або імправізацыю ў жанры.

Дзецям, найбольш актыўным у выкананні гэтага задання, прапануецца выбраць персанаж батлейкі або цацку, з дапамогай якой яны жадаюць удзельнічаць у стварэнні новай былічкі-казкі. Каб накіраваць дзяцей і зрабіць калектыўны твор больш разгорнутым, дарослы яшчэ раз звяртае ўвагу на тое, што ўсе персанажы, з якімі дзеці пазнаёміліся на занятках, павінны ўдзельнічаць у былічцы. Астатнія дзеці выбіраюць персанажы, якія не ўдзельнічалі ў агульным сюжэце, але для іх магчыма знайсці ролю ў новай былічцы-казцы (конь, сабака, суседзі, музыкі і інш.). Словы аўтара належаць даросламу. Ён жа павінен прадугледзець магчымы сюжэт, каб падвесці дзяцей да неабходнасці выкарыстання ў калектыўным сачыненні вядомых ім вакальных твораў, інструментальных імправізацый, імітацыйных і танцавальных рухаў.

Агульны сюжэт, у якім прысутнічаюць матывы знаёмай дзецям *былічкі «Цялушачка»* і *казкі «Баран-бок абадран»*, можа быць наступным.

Жылі ў адной хаце дзядуля і бабуля. Былі ў іх карова, конь, авечка і баран. Аднойчы забыўся дзед зачыніць вароты, і ўсе жывёлы ўцяклі са двара. Карова, конь і баран апынуліся ў лесе, а авечка прыбілася да стада, якое на лузе пасвілі пастух і пастушка (праводзіцца *гульня са спевамі «Пастух і авечкі»*, авечка вяртаецца дамоў).

Тым часам дзядуля і бабуля, калі ўбачылі, што жывёлы зніклі, вельмі засулавалі (выконваюцца вакальныя імправізацыі на тэксты: «А, кароўка мая, дзе жа ты?», «Мой ты конік, куды ж ты пайшоў?»). Вырашылі яны прасіць пастуха і пастушку, каб тыя ім дапамаглі (дзеці выконваюць голасам або на ксілафоне інтанацыі «зову» або спяваюць *песню «Пастухоў найгрыш на трубе»*, змяняючы тэкст на «карову згубіў» і «каня згубіў»). Карова і конь пачулі пастухоў і хацелі вярнуцца дамоў (дзеці адлюстроўваюць крокі жывёл з дапамогай ксілафонаў), але кожны з іх параніўся, і пачалі яны храмаць (дзеці адлюстроўваюць адпаведны рытм крокаў). Баран не чуў пастуха, ён так бег праз лес (дзеці адлюстроўваюць на інструменце), што абадраў сабе бок і схваўся ў нару лісіцы. (Далейшы сюжэт пра прыгоды барана адпавядае сюжэту казкі «Баран-бок абадран» з выкананнем роляў лісіцы, мядзведзя, воўка і пчалы). Калі баран уцёк ад пчалы, ён убачыў зязюлю. Тая ведала, дзе дзядуля з бабуляй жывуць. Яна паляцела (выконваюцца рухі пад мелодыю *танца-гульні «Зязюля»*) і сваім голасам (выконваюцца гукаперайманне) дапамагла барану павольна дайсці (адлюстроўваюцца на ксілафоне крокі) да дзедавай хаты. У гэты момант і конь з каровай прыйшлі. Але гэтых трох жывёл трэба было падлячыць (дзеці выконваюць замовы і «даюць лекі» ад імя бабулі і дзядулі). Дзядуля і бабуля вельмі рады, што ўсё скончылася добра, яны пазвалі музыкаў, якія зайгралі вясёлы танец (усе ўдзельнікі выконваюць танцавальныя рухі пад гучанне полькі або кадрылі, а «музыкі» аркеструюць танец з дапамогай шумавых інструментаў або імітуюць выкананне на скрыпках, цымбалах).

Пры выкананні роляў большасці дзяцей можа спатрэбіцца некаторы час для разумення сваёй задачы, дапамога дарослага і нават неаднаразовая дэманстрацыя-падказка магчымага варыянта.

Складанасць апошняга задання тэмы «Уводзіны ў фальклор» відэавочна, але менавіта яго выкананне дазволіць найбольш эфектыўна замацаваць атрыманыя веды, адчуць радасць ад сумеснай творчасці на аснове фальклорнага матэрыялу.

Тэма «Кірмаш»

№ з'яўляецца	Від дзейнай дзейнасці	Фальклорны матэрыял, яго асаблівасці; абсталяванне	Задачы выкарыстання фальклорнага матэрыялу
1	Успрыманне музыкі	Інструментальная замалёўка «Кірмаш» (аўдыязапіс). У пачатку твора чуюць звычаныя для кірмашоў шум, гоман, далей гучаць танцавальныя матывы	Выкліканне зацікаўленасці, пазітыўнага эмацыянальнага настрою
	Успрыманне і спевы (падзяванне)	Забавулянка «Гойда, гойда, гайдамаш» (першыя дзве фразы). Периодычныя мелодычны ход складаецца з дзвюх чыстых кварт, якія падаюць нацыянальныя каларыт гучання, у далейшым развіццё выкарыстання тэрнісвай дэз з субквартай (мінорнае нахіленне). Складанасць рытмікі — у наяўнасці распеваў	Развіццё эмацыянальнай спагадлівасці, давага пацудоў, навікаў чыстага інтанацыяна пры выкананні паслядоўнага з дзвюх чыстых кварт; фарміраванне ўяўленняў аб жанры «забавулянка»
	Успрыманне і вядома іграва-заваня	Казка «Людзей слухай, а свой розум май». У тэксце прысутнічаюць апісанне кірмашовай атмасферы і тэкст гандляра «Купіце зайца! Купіце зайца!»	Развіццё пацудоў гучання; фарміраванне навікаў інтанацыяна фраз з пэўным функцыянальным прызначэннем
	Гуляе заданне «Даток гандляра»	Лічылка № 1, розныя рэчы для «проджу»	Развіццё прадуктыўнага музычнага мыслення; фарміраванне навікаў інтанацыяна фраз з пэўным функцыянальным прызначэннем
	Спевы (падзяванне)	Забавулянка «Гойда, гойда, гайдамаш»	Развіццё мелодычнага слыху; фарміраванне навікаў чыстага інтанацыяна гучання ў тэтрахордзе і ў тэрнісвым лады з субквартай (мінорнае нахіленне)

Музычна-рытмічныя рухі	Танец-гульня «А ў нашага Трыхвана сёмера дзяцей», найгрыш на скрыпцы «Лявоніха». Правілы танца дазваляюць вывучаць асобныя танцавальныя рухі	Развіццё тэмбравага слыху; пашырэнне ведаў аб музычных інструментах (скрыпка); замацаванне ведаў аб традыцыйных беларускіх танцах, рухах да іх	
2	Спевы	Замацаванне творца; фарміраванне навыкаў выразнага выканання	
Успрыманне і падпяванне	Забаўлянка «Ішоў казёл мастом». Галоўная асаблівасць — дэяцільнае выкладанне тэксту, характэрнае для жанраў дэяцільнага фальклору	Пашырэнне ўвядзенняў аб жанры; развіццё ладавага пачуцця праз дакладнае выкананне тонкі ў канцы фраз забавлянка	
Музычна-рытмічныя рухі	Танцы «Мосцік», «Лявоніха». Асноўны танцавальны рух «Мосцік» — «ручаёк»	Развіццё музычна-рытмічнага пачуцця; фарміраванне навыкаў руху ў адпаведнасці з характарам музыкі	
Успрыманне і спевы	Забаўлянка «Ішоў Бай па сцяне». Асаблівасць — выкарыстанне пентатонікі. Праз пытанне «Ці бавіш, ці не?» можна неаднаразова паўтараць твор і ствараць новыя варыянты куплетаў	Развіццё меладыйнага слыху, пашырэнне ўвядзенняў аб жанры, асаблівасцях выкладання тэкстаў у забавлянках	
3	Музычна-рытмічныя рухі	Танец «Мосцік»	Развіццё музычна-рытмічнага пачуцця; фарміраванне навыкаў руху ў адпаведнасці з характарам музыкі
Спевы і тэкставыя імправізацыі	Забаўлянка «Ішоў казёл мастом», лічылка № 3	Фарміраванне навыкаў выканання ансамблемі і хорам, творчай актыўнасці	
Гульня «Сляпы музыка»	Малюнкі знаёмых дзеяў музычных інструментаў, ліры; урываўкі адпаведных музычных твораў	Замацаванне ведаў аб знаёмых музычных інструментах; знаёмства з лірай	
Спевы	Забаўлянка «Ішоў Бай па сцяне»	Развіццё меладыйнага слыху	
Музычна-рытмічныя рухі	Танец «Юрачка» (аўтэнтычны аўдыязапіс). Танец гучыць у выкананні дудкі	Замацаванне варыянтаў рухаў да традыцыйнага танца; узбагачэнне ўвядзенняў аб музычных інструментах	

№ завдання	Від дізінчай дзеінасці	Фальклорны матэрыял, яго асаблівасці; абсталяванне	Задачы выкарыстання фальклорнага матэрыялу
Спеваы		Забудулянка «Гойда, гойда, гайдамаш»	Замашаванне твора, фарміраванне навыкаў выражанага выканання
4	Музычна-рытмічныя рухі і музычн-раванне	Танец «Юрочка». Выкарыстоўваецца сім-фанічнае гучанне твора	Замашаванне варыянтаў рухаў да танца, навыкаў выканання на дыягнэчных музычных інструментах
Спеваы і імправізацыя тэкстаў		Забудулянка «Ішоў Бай па сцяне». У імправізацыі магчыма змена тэксту («Ішоў Бай» на «Бег Бай») і тэмпа выканання, стварэнне новых куплетаў	Развіццё творчых здольнасцей; замашаванне ўвядзенняў аб тэмпе выканання ў адпаведнасці з вобразам
Музычна-рытмічныя рухі		«Лявоніха» ў апрацоўцы для шымбал і баяна	Пашырэнне ўвядзенняў аб баяне і гармоніку; замашаванне рухаў да танца
Заданне «Загадка для сляпога музыкі»		Малюнк: скрыпка, ліра, бубен, дудка, шымбалы, гармонік	Замашаванне ўвядзенняў аб музычных інструментах, умовнаў вусна апісваў аб'екты
Спеваы і частковая імправізацыя		Забудулянка «Гойда, гойда, гайдамаш». У імправізацыі магчыма змена тэксту («На будачку грошай не стала» на «А Надзея плакаць не стала») і ладавага нахільнення гэтай фразы	Развіццё ладавага пачуцця ў працесе замены мінорнага нахільнення на мажорнае, творчага мыслення
5	Спеваы, музычна-рытмічныя рухі, музычаванне	Увесь вывучаны па тэме матэрыял	Фарміраванне навыкаў выражанага выканання твораў

Абсталяванне: персанажы батлейкі або лялькі: людзі (дзяўчынка, дзядуля, музыка), казёл; дзіцячыя шумавыя музычныя інструменты; фотаздымкі або малюнкi музычных інструментаў (скрыпка, цымбалы, бубен, дудка, гармонік, ліра).

Літаратурны фальклорны матэрыял:

Казка «Людзей слухай, а свой розум май» [26].

Лічыльнікі:

№ 1

Йшла таргоўка міма рынку,
Спатыкнулась на карзінку.
У гэтай маленькай карзінцы
Ёсць памада і духі,
Лента, кружава, бацінкі —
Што ўгодна для душы.

№ 2

Ішоў Ціхан па масту,
Праваліўся ў ваду.
Бульк!

Музычны фальклорны матэрыял:

Аўтэнтычныя аўдыязапісы: найгрыш на скрыпцы «Лявоніха» [4, № 21], найгрыш на дудцы «Юрачка» [4, № 58].

Аўдыязапісы апрацовак фальклору: танцавальныя мелодыі «Лявоніха» (цымбалы і баян) [8], «Юрачка» (сімфанічны аркестр) [8]; інструментальная замалёўка «Кірмаш» [2].

Натаваныя творы: танец «Мосцік» [18, с. 251].

№ 1 [18, с. 30]

Забавлянка

Умерана сора

№ 2 [18, с. 32].

А ў нашага Трыхвана семера дзяцей

Умерана

А ў на-ша-га Тры-хва-на се-ме-ра дзя-цей, се-ме-ра дзя-цей,
у-сіх сы-на-вей. Я-ны пі-лі, я-ны е-лі, друг на дру-га па-гля-дзе-лі,
дзе-ла-лі вось так, дзе-ла-лі вось так.

№ 3 [24, с. 39].

Ішоў казёл мастом

Павольна

І - шоў ка - зёл ма - стом. Ду - ду, ду - ду, ду - ду!
Кі - ва - ю - чы хва - стом. Ду - ду - ду!

Ішоў казёл мастом.

Ду-ду-ду-ду-ду!

Ківаючы хвостом.

Ду-ду-ду!

— А куды ідзеш, казёл?

— На кірмаш пайду.

— А чаго на кірмаш?

— Касу купляць пайду.

— А нашто табе каса?

— Буду сена касіць.

— Нашто табе сена?

— Каровчак карміць.

— Нашто табе каровы?

— Буду малачко даіць.

— Нашто тое малачко?

— Буду дзетак паіць.

¹ Радок паўтараецца пасля кожнага пытання або адказу на яго.

Ішоў Бай па сцяне

Умерана сора

Ішоў Бай па сцяне,
Нёс сямёра лапцей:
І дзіцёнку па лапцёнку,
І сабе, і жане.

Ішоў Бай па сцяне,
У чырвоным каптане,
Нёс сямёра лапцей:
І сабе, і жане.
І ці бавіць, ці не?

Магчымая сюжэтная лінія і гульнівыя сітуацыі

Занятак 1

Знаёмства з новай тэмай пажадана пачаць з музычнай загадкай. Дзецям прапануецца па музычным урыўку паспрабаваць здагадацца аб месцы, куды яны «накіроўваюцца» разам з іх новай сяброўкай — дзяўчынкай Надзейкай. Маляўнічы ўрывац «Кірмаш» дапаможа лёгка адказаць на пытанне і дазволіць стварыць атмасферу зацікаўленасці, пазітыўны эмацыянальны настрой.

Далей дзецям прапануецца «паехаць на кірмаш» пад частку *забаўляўнікі «Гойда, гойда, гайда маш»*, якую выконвае дарослы. Мелодыя забаўляўнікі дастаткова складаная, таму развучваць яе пажадана па частках, тым больш, што тэкст кожнай часткі добра суадносіцца з агульным сюжэтам занятку. Маторны характар забаўляўнікі неабходна падкрэсліць рухамі, рытмічны малюнак магчыма мадэліраваць праз прытупы. Пры паўторных спевах дзеці могуць рухацца па кругу або ў розных напрамках, каб «шукаць дарогу».

На «кірмашы» дзеці сустракаюць свайго знаёмага — «дзядулю». Ён прапануе ім паслухаць невялічкую казку пра чалавека, які таксама адправіўся на кірмаш, каб прадаць пеўня. У час чытання казкі дарослы выразна, з адпаведнай інтанацыяй меладызуе фразу «Купіце зайца! Купіце зайца!» Пасля размовы пра змест і сэнс казкі дарослы звяртае ўвагу дзяцей на тыя тавары, продаж якіх адлюстраваны ў казцы, і прапануе ўявіць, як гандляры маглі рэкламіраваць

свой тавар. Можна прапанаваць наступныя тэксты: «Купляйце патэльні, лепшыя патэльні ў свеце!», «Купляйце косы — вострыя ды звонкія!»

«Дзядуля», працягваючы размову з дзецьмі, прапануе ім самім выступіць у ролі гандляроў праз *гульніёвае заданне «Латок гандляра»* (арганізуецца па прынцыпу гульні «Цудоўны мех», у якім «хаваюцца» розныя рэчы, добра вядомыя дзецям). Першы гулец вылучаецца з дапамогай лічылкі №1. Ён выпягвае з меха рэч і меладызуе сваю «рэкламу», потым перадае гэтую рэч наступнаму гульцу, каб той знайшоў у ёй яшчэ якую-небудзь прывабную рысу і таксама зрабіў «рэкламу». Так працягваецца да таго часу, пакуль «дзядуля» не вырашыць набыць гэтую рэч, пасля чаго гульня пачынаецца зноў.

Далей працягваецца развучванне забаўлянкі «Гойда, гойда, гайд-маш». Увага дзяцей звяртаецца на змену характару твора ў апошняй фразе. Каб развесяліць персанаж забаўлянкі дзяўчынку Надзейку, «дзядуля» прапануе патанцаваць. Для гэтага выкарыстоўваецца *танец-гульня «А ў нашага Трыхвана семера дзяцей»*. Дадзеная гульня дапаможа развучыць асобныя рухі, якія ў далейшым могуць быць уключаны ў любую танцавальную кампазіцыю.

На гэтым занятку пажадана вывучыць або ўдакладніць адзін з рухаў да *танца «Лявоніха»*. Гэта можа быць традыцыйны для сцэнічнай практыкі асноўны крок «Лявоніхі»: памер 2/4, зыходнае становішча — шостая пазіцыя ног; на «раз» — крок правай нагой з выцягнутым наскон і лёгкім скачком на нізкія паўпальцы; на «і» — такі ж крок левай нагой; на «два» — такі ж крок правай нагой; на «і» — левую нагу вынесці ўперад з выцягнутым наскон; на другі такт рух паўтараецца з левай нагі.

У фальклорнай традыцыі выкарыстоўвалася самая розная лексіка ў «Лявоніхе» — простыя, прыстаўныя і пераменныя крокі, простыя і трайныя прытопы і інш. Любы з гэтых рухаў можа вывучацца або замацоўвацца з мэтай далейшай танцавальнай імправізацыі пад скрыпачны найгрыш «Лявоніха».

Занятак 2

Занятак можна пачаць з паўтарэння забаўлянкі «Гойда, гойда, гайд-маш», ствараючы гульніёвую сітуацыю. Пасля спеваў дарослыя арганізуе сустрэчу з «казлом», які таксама ідзе на кірмаш.

Дарослыя выконвае *забаўлянку-дыялог «Ішоў казёл мастом»*. Пры далейшым выканванні дзеці хорам падпяваюць рэфрэн. Затым «казёл» жадае навучыць іх *танцу-карагоду «Мосцік»*. Пары дзяцей, стаўшы ў дзве лініі адзін за другім, пад музыку простым крокам рухаюцца ў любым напрамку. Злучаныя левая рука хлопчыка і правая рука дзяўчынкі падняты ўверх. Напрамак руху задае кожная

апошняя пара, якая, прабягаючы пад «моscікам», становіцца спераду, падымаючы злучаныя рукі.

Пасля карагода можна звярнуцца да танцавальнага *найгрыша «Лявоніха»*, узнавіць развучаныя на папярэднім занятку рухі.

Вывучэнне наступнай *забаўлянкі «Ішоў Бай па сцяне»* магчыма арганізаваць з дапамогай спецыяльна падрыхтаванай гукавысотна-рытмічнай мадэлі першай фразы *забаўлянкі* (папярковых слядоў *Бая на сцяне*), якая з'явіцца і сюрпрызным момантам. Увага дзяцей звяртаецца на тое, што нехта прайшоў па сцяне залы і пакінуў вялікія і малыя сляды, разменчаныя на трох высотах (памер следу суадносіцца з даўжынёй — восьмай або шаснаццатай гуку ў мелодыі, два сляды разам адпавядаюць чвэрці; вышыня следу адносна падлогі адпавядае вышыні гукаў). Затым дарослы выконвае твор, кранаючыся далонямі кожнага следу, праходзіць па «дарожцы *Бая»*, прапяваючы першыя фразы ўсіх куплетаў *забаўлянкі*. Кожны з дзяцей можа паспрабаваць інтанацыйна і рытмічна прапець фразу «Ішоў Бай па сцяне». Далей развучванне *забаўлянкі* працягваецца, пры гэтым увага дзяцей звяртаецца на пытанне *забаўлянкі «Ці бавіць, ці не?»*, глумачыцца магчымасць выбару адказу на яго. Прапануецца паспрабаваць яго выканаць, выкарыстоўваючы розныя вырыянты адказаў. Неабходна паведаміць дзецям, што Бай з'яўляецца «казачным» персанажам беларусаў. (Паводле міфалогіі ўвогуле ён лічыцца першым прадстаўніком беларускага этнасу, своеасаблівым «бацькам» усіх беларусаў).

Занятак 3

Паўтараецца *танец «Мосцік»*. Далей прапануецца звярнуцца да *забаўлянкі «Ішоў казёл мастом»*. Пасля спеваў дарослага разам з персанажам пажадана захаваць дзяцей да самастойнага сольнага прапявання пытанняў *забаўлянкі*, а дарослы ад імя персанажу будзе адказваць, астатнія дзеці — хорам падпяваць рэфрэн. Тэкст *забаўлянкі* дазваляе ствараць уласныя варыянты пытанняў і адказаў. У працэсе спеваў гэтай *забаўлянкі* галоўным будзе не столькі дакладнасць выканання мелодыі, колькі магчымасць праявіць актыўнасць, знаходлівасць, пачуццё гумару з боку дзіцяці. Усталёўваць чаргу можна з дапамогай лічылкі № 2.

Далей сюжэтная лінія разгортваецца такім чынам, што дзеці на «кірмашы» сустракаюць «сляпога музыку». Ён паведамляе, што вельмі добра чуе музыку, але не можа бачыць, на якім інструменце яна выконваецца, таму просіць дзяцей раскладзі карткі з выявамі музычных інструментаў у той паслядоўнасці, у якой будуць гучаць музычныя ўрыўкі. Арганізаваць выкананне задання магчыма па камандах або індывідуальна. Вобраз сляпога музыкі дазволіць больш

арганічна пазнаёміць дзяцей са старажытным музычным інструментам — *колавай лірай*, на якой ігралі музыкі з рознымі фізічнымі недахопамі, атрымліваючы такім чынам сродкі для існавання. Апа-вяданне дазволіць выклікаць у дзяцей не толькі зацікаўленасць, але і эмацыянальнае спачуванне. Добра, калі будзе магчымаць паслухаць гучанне гэтага адроджанага інструмента ў сучасных запісах.

Каб перайсці да наступнага задання, дзецям прапануецца «паза-бавіць» свайго новага знаёмага выкананнем *забаўляўняккі «Ішоў Бай па сцяне»*. Пры гэтым дарослы ад імя музыкі некалькі разоў на пытанне «І ці бавіць, ці не?» адказвае: «Бавіць», што забяспечвае замацаванне твора.

Далей прапануем зноў звярнуцца да танцавальнага фальклору. На гэты раз можна развучыць або замацаваць некалькі танцаваль-ных рухаў да вядомага *танца «Юрачка»*, які гучыць у выкананні дудкі, на што таксама трэба звярнуць увагу дзяцей. У сцэнічнай інтэрпрэтацыі танца асноўны крок выконваецца такім чынам: памер 2/4; рух займае два такты; зыходнае становішча — шостая пазіцыя пог; на «раз» — скокнуць на паўпальцы правай нагі, левую, сагнутую ў калене, падняць да ўзроўню лыткі; на «і» — скокнуць на паўпаль-цы левай нагі, правую, сагнутую ў калене, адарваць ад падлогі; на «два» — скокнуць на паўпальцы правай нагі, левую, сагнутую ў кале-не, адарваць ад падлогі; на «і» — паўза; на «раз і» — скокнуць на левую нагу ў лёгкае прысяданне, правую нагу, сагнутую ў калене, падняць пад прамым вуглом; на «два і» — правую нагу паставіць уперад на каблук.

У фальклорным варыянце гэты танец-карагод звычайна выкон-ваўся так: усе рухаліся па крузе парамі, акрамя аднаго «лішняга» хлопца, Юрачкі, які прытанцоўваў сола. Калі карагод абыходзіў круг, хлопец забіраў партнёрку з першай пары, і «лішнім» становіўся іншы хлопец. Танец заканчваўся, калі Юрачкай перабылі ўсе хлопцы.

Напрыканцы занятку пажадана зноў выканаць *забаўляўнякку «Гой-да, гойда, гайда маш»*.

Занятак 4

Напачатку паўтараюцца танцавальныя рухі да «*Юрачкі*», але на гэты раз можна выкарыстаць гучанне танца ў аркестровым выка-нанні. Потым дарослы прапануе стварыць уласны аркестр (шума-вы) і пад гучанне «*Юрачкі*» выканаць сваю кампазіцыю.

Выкананне знаёмых *забаўляўняк* на гэтым занятку арганізуецца такім чынам, каб меладычны і тэкставы матэрыял стаў асновай для творчых праяўленняў дзяцей і садзейнічаў замацаванню іх уяўлен-няў аб сродках музычнай выразнасці. Так, у працэсе выканання

забаўлянкі «Ішоў Бай па сцяне» дзецям прапануецца стварыць уласныя тэкставыя варыянты. Змены тэксту могуць датычыцца колеру адзення персанажа або тых рэчаў, якія ён нясе, і г. д. Дарослы можа прапанаваць свой варыянт, у якім адбудуцца значныя змены. Напрыклад:

Ішоў Бай па сцяне,
У зялёным жупане,
Нёс цукерачкі ў руцэ,
Для цябе і для мяне.
Ці бавіць, ці не?

Яшчэ адным варыянтам для імправізацыі можа быць замена слоў «ішоў Бай» на «бег Бай». У гэтым выпадку неабходна змяніць і тэмп выканання — паскорыць яго.

Далей ідзе паўтарэнне танцавальных рухаў да *танца «Лявоніха»*. Яго можна арганізаваць пад гучанне мелодыі ў апрацоўцы для цымбал і баяна, звярнуўшы ўвагу дзяцей на гучанне апошняга, і пазнаёміць іх з «братам» баяна — гармонікам.

Веды дзяцей аб музычных інструментах замацоўваюцца з дапамогай *гульнівага задання «Загадкі для сляпога музыкі»*. У ролі музыкі выступае дарослы або жадаючыя дзеці. Гулец, які складае загадку, можа карыстацца малюнкам або фотаздымкам. Апісваючы інструмент, неабходна звярнуць увагу на памеры, асаблівасці канструкцыі, спосаб ігры на інструменце.

Мэце замацавання твора і асэнсавання дзецьмі ладавых магчымасцей у стварэнні адпаведнага настрою падпарадкавана і выкананне *забаўлянкі «Гойда, гойда, гайда маш»*. Так, апошняя фраза «На булачку грошай не стала», якая мае мінорнае нахіленне, можа быць зменена на мажорную фразу «А Надзейка плакаць не стала» або на якую-небудзь іншую.

Занятак 5

Апошні занятак тэмы прысвечаны замацаванню вывучаных *забаўлянак, танцавальных рухаў да танцаў «Мосцік», «Лявоніха», «Юрачка»*, у тым ліку з дапамогай танца-гульні «А ў нашага Трыхвана дзяцей», аркестроўцы танцавальных мелодый. Выконваюцца творчыя заданні, якія найбольш зацікавілі дзяцей: ствараюцца тэкставыя і меладычныя варыянты *забаўлянак, выконваецца гульнівае заданне «Латок гандляра», розныя варыянты гульні «Сляпы музыка»*.

Тэма «Калыханкі»

№ запіткі	Від дзіцячай дзейнасці	Фальклорны матэрыял, яго асаблівасці; абсталяванне	Задача выкарыстання фальклорнага матэрыялу
1	Успрыманне літаратурнага твора Успрыманне музыкі Ваксальная імітацыя	Казка «Шліпка-сынчок» Калыханка «Сні, сыночак міленькі». Уступ — тыновы ўзор глісандуючага інтанавання на гук «а». У першай частцы — жанрава характэрны тэрчыевы лад з субквартай (мінорнае нахіленне) Тэкст для імітацыі: «А-а-а», лівылка №1. Неабходна адлюстроўваць пэўны настрой і выкарыстань адпаведны тып інтанавання ў ролях рэгістрах.	Выявіць цікавасць да жанру праз згаданы літаратурныя вобразы Развіццё эмацыянальнай спягадлівасці, ладавага пачуцця; ўзбагачэнне слоўніка дзяцей параўнаннямі і эпітэтамі Замашанне ўвядзенню аб музычных рэгістрах у пратэкс ўласных спеваў; развіццё эмацыянальнай спягадлівасці, выразнасці выканання, прадуктыўнага музычнага мыслення
Успрыманне музыкі і стэвы	Успрыманне музыкі і стэвы	Калыханка «Хадзіў каток па калісцях». Вытрыманне ў тэрчыевым ладзе з субквартай (мажорнае нахіленне). Узор раўнамернага рытму	Развіццё эмацыянальнай спягадлівасці, ладавага пачуцця; фарміраванне ўвядзення аб раўнамернай паслядоўнасці даўжынь гукіў у пратэкс выканання твора
Успрыманне музыкі і стэвы	Успрыманне музыкі і стэвы	Калыханка «А ты, каток шэры». У першай частцы — тэрчыевы лад з субквартай (мінорнае нахіленне). У рытмічных адносінах — наўмыснае прыслення, чаргаванне кароткіх і доўгіх гукіў	Развіццё эмацыянальнай спягадлівасці, ладавага пачуцця; фарміраванне ўвядзення аб выразным значэнні чаргавання кароткіх і доўгіх гукіў у пратэкс ўвядзення твора і матэрыяла ўнаважэння гучання
2	Рухавая гульня Спева	Гульня «У ката», лівылка № 2 Калыханкі «Хадзіў каток па калісцях», «А ты, каток шэры», лівылка № 1	Развіццё ладавага пачуцця Замашанне ўвядзення аб мажорным і мінорным гучанні тэрчыевага ладу з субквартай; фарміраванне навыкаў чыстага інтанавання тэрчых і квартавых інтанацый

Успрыманне м- зык і словы	Кальханка «Люлі, люлі, люлі, спаш» (2 варыянты). Выканасца на двух гу- ках у інтэрвале маляй тэрэй, рытмны малюнак — чаргаванне кароткіх і доў- гіх гукаў у характэрнай для калыха- нак паслядоўнасці	Асэнсаванне наяўнасці тэкставых вары- янтаў твора; фарміраванне навыкаў час- тага інтанацыйнага інтэрвала маляй тэрэй; развіццё меладыйнага слыху і музычна- рытмічнага памучы
	Музыцыраванне і словы	Развіццё меладыйнага слыху і музычна- рытмічнага памучы
Рухавы гульня	Гульня «У катка», лічылка № 2	Развіццё ладавага памучы
	Успрыманне музык	Развіццё ладавага памучы, памучы гу- мару
Выправы зья тэксту калыханкі	Кальханка «Пайшоў каток...». Ладавая асоблівасць — навунасць пентаганікі	Развіццё творчага мыслення, ініцыятыў- насці і актыўнасці
	Гульня «Пайшоў каток...», прыкла- ды варыянтаў тэксту (№ 5а). Схema стварэння тэкстаў: «Пайшоў — прынеў (знайшоў)»	
3	Словы з элемен- тамі інспірацыі	Развіццё меладыйнага слыху ў працэсе ўзаўдлення твора, навыкаў выразнага ад- дасціравання дэянняў вобраза ў рухах
Выкальняная імпра- візацыя, стварэн- не калектывных варыянтаў	Варыянты тэкстаў па схeme «Пайшоў — прынеў (знайшоў)». Выканаванне ка- лектывна ў тэрэйвым ладе з субквар- тай. Узорамі могуць быць ладавыя схемы № 5б і 5в	Развіццё прадуктывнага музычнага мыс- лення; замашванне ўяўленняў аб тэрэй- евым ладе з субквартай, яго эмацыя- нальных адценняў
Успрыманне м- зык і словы	Кальханка «Ходзіць павен па кашуцях». Вытрымана ў тэрэйвым ладе з субквар- тай (мінорнае нахіленне). У рытмічных адносінах — чаргаванне кароткіх і доўгіх гукаў у характэрнай паслядоўнасці	Асэнсаванне варыянтнасці фальклорных твораў праз параўнанне твора з іншымі прыкладамі
Словы	Кальханкі № 2, 3, 6	Асэнсаванне варыянтнасці фальклорных твораў праз іх параўнанне; замашванне вылучаных твораў
Рухавы гульня	Гульня «Лавіць куры», лічылка № 3	Развіццё ладавага памучы

№ заняття	Від дітячий десьнісці	Фольклорні матеріал, яго асаблівасці; абсталяванне	Задача выкарыстання фольклорнага матэрыялу
4	Словы	Калыханка «Ходзіць павеш на капусце»	Знамяванне твора, развіццё гукавысотнага слыху, музычна-рытмічнага і ладавага пачуцця
	Успрыманне музыкі і словы	Калыханка «Лолі, лолі, прыля-целі куры». Твор выпрыманы ў квартовым ладу, мелодыя будуча на спадучэнні малой тэрміі, з вялікай секундай. Рытмічны малюнак: сістэматычныя кароткія і доўгія гукі, налічаныя трыольі	Фарміраванне павыкаў чыстага інтанацыі; развіццё музычна-рытмічнага пачуцця; пашырэнне ведаў аб вобразах ка-ляханак
	Рухавая гульня	Гульня «Лавіць куры», лічылка № 3	Развіццё ладавага пачуцця
	Успрыманне музыкі	Забудуліца «Ладзі, ладзі, прыля-целі куры». Твор выпрыманы ў квартовым ладу, мелодычная лінія будуча на спадучэнні вялікай секунды і малой тэрміі	Знамяванне ведаў пра асаблівасці жанру каляханкі і забудуліцы праз парў-чанне іх вобразаў на вобразным змесце твораў
Словы і музычнае развіццё	Словы і музычнае развіццё	Калыханка «Найноў казок...», музычныя інструменты	Усведамленне вобразных матэматычэі тэмбруў і іншых музычных інструмент-таў праз апрабаванне твора
Словы і імправізацыя, імітацыя	Словы і імправізацыя, імітацыя	Увесь выпучаны на гэме матэрыял	Знамяванне ўвядзення аб жанры калыханкі, вобразаў змешых каляханак, іх ладавых і рытмічных асаблівасцей
	Успрыманне музыкі	Інструментальная калыханка на выбару педагога (выкарыстанне апрабаванай фольклорнай або аўтарскай творы, не выключна-пачатковай)	Усведамленне сувязі паміж вакальным і інструментальным музыкам; асэнсаванне іх асаблівасцей і інструментальнай музыцы
Вакальная імітацыя	Вакальная імітацыя	Тэкст калыханкі з казі «Піліпка-сы-пук», у які ўключана дашчынні і змечы	Развіццё прадуманнага музычнага мыс-лення; асэнсаванне ведаў аб жанры каляханкі

Абсталяванне: персанажы батлейкі або лялькі: людзі (дзед і баба, маці і бацька, дзіця ў калысцы), жывёлы (кот, певень і куры); хатка; дзіцячыя музычныя інструменты: металафон або ксілафон, званочак, трохвугольнік і інш.

Літаратурны фальклорны матэрыял:

Казка «Піліпка-сыноч» [25].

Лічылкі:

№ 1

Раз, два, тры, чатыры,
Пяць, шэсць, сем, восем,
Выйшла баба з доўгім носам,
А за бабай — сівы дзед.
Колькі дзеду таму лет?

№ 2

Ішоў кот праз сто варот,
Дайшоў да канца,
Знайшоў кацяня.
Мяў!

№ 3

Пайшла курка ў аптэку,
Закрычала: «Кукарэку!»
Дайце пудры і духоў
На падманку петухоў».

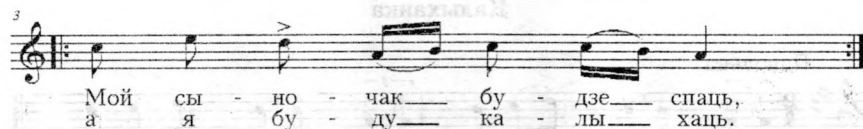
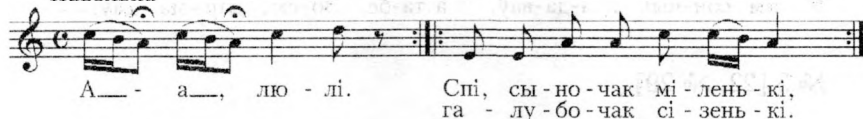
Музычны фальклорны матэрыял:

Натаваныя творы:

№ 1 [19, с. 21].

Калыханка

Павольна

А-а, а-а, люлі, а-а, а-а, люлі.
Спі, сыночак міленькі,
Галубочак сізенькі.
Мой сыночак будзе спаць,
А я буду калыхаць.

Нашто вецер ты гудзеш,
Спаць Міхаську не даеш?
Спі, сыночку міленькі,
Ой, да люлі, лоленькі...

Варыянт тэксту [17, с. 130]:

Спі, дачушка мілая,
Галубачка сізая,
Мая дочка будзе спаць,
А я буду калыхаць.

Нашто, вецер, ты гудэш,
Спаць Марысі не даеш?
Спі, дачушка мілая,
А я цябе люляю.

№ 1а [17, с. 131].

Калыханка

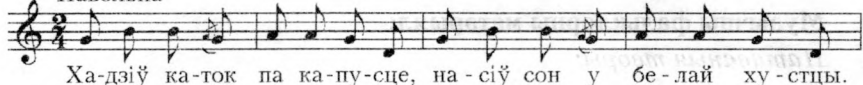
Павольна

№ 2 [18, с. 18; 22, № 15].

Калыханка

Павольна

№ 3 [22, № 29].

Калыханка

Павольна

№ 4 [24, с. 10].

Варыянт тэксту [22, с. 98]:

Калыханка

Павольна

Лю-лі, лю-лі, лю-лі, спаць,
Ма-лень - ку-ю Све-тач - ку,
а я бу-ду ка-лы - хаць,
мі-лень - ку-ю кве-тач - ку.

Люлі, люлі, люляю.
Засні, спаці, гультаю.

№ 5 [22, № 136; 18, с. 20; 17, с. 134].

Калыханка

Умерана

Пай-шоў ка - ток у ля - сок, пай-шоў ка -
ток у ля - сок. шу-каць Во - лі па-я -
сок, шу-каць Во - лі па-я - сок.

Пайшоў каток у лясок²
Шукаць Волі паясок.
Ён паяска не знайшоў.
Узяў плюнуў і пайшоў.
А Волечка чакае,
Што ёй каток шукае.

Пайшоў каток пад масток,
Злавіў рыбку за хвосток.
Ён сам бярэ і жарэ,
А Волечцы не дае.

² Кожны радок паўтараецца двойчы.

№ 5а [24, с. 28].

Пайшоў каток у лясок, прынёс каток паясок.
 Пайшоў каток на ганачак, прынёс каток бараначак.
 Пайшоў каток у лавачку, прынёс каток булавачку.
 Пайшоў каток на рыначак, прынёс каток разыначак.
 Пайшоў каток на крылечка, прынёс каток калечка.
 Пайшоў каток на таржок, прынёс каток піражок.

№ 5б.

№ 5в.

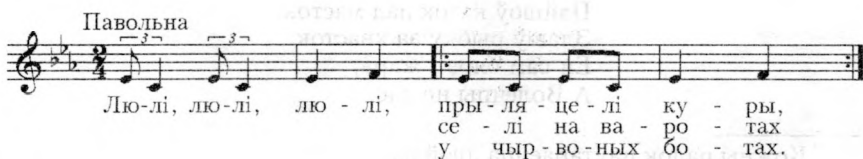
№ 6 [18, с. 18].

Калыханка

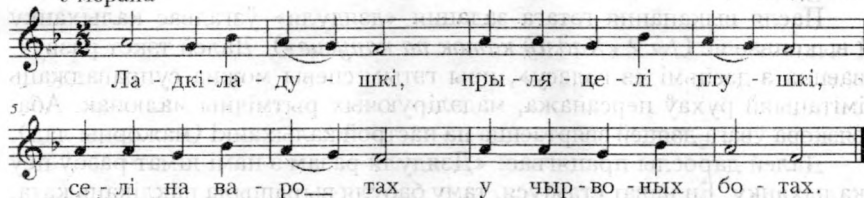
№ 7 [2, с. 26; 6, № 195].

Калыханка

Забаўлянка

Умерана

Uvaga! У прыведзеных тэкстах неаднаразова выкарыстаны розныя імёны дзяцей, для якіх выконваецца калыханка. Пры арганізацыі заняткаў па тэме гэтыя імёны неабходна змяняць на тыя, якіх патрабуе сюжэтная лінія заняткаў (у дадзеным прыкладзе — на імя Міхась).

Магчымая сюжэтная лінія і гульнёвыя сітуацыі

Занятак 1

Знаёмы дзецям персанаж «дзядуля» прапануе ўспомніць *казку «Піліпка-сыноч»* (або абяцае пазнаёміць з гэтай казкай). Пасля чытання пачатку казкі «дзед» пытаецца ў слухачоў, ці запамнілі яны, якія словы спявала маці над калыскай, і ўдакладняе, ці ведаюць дзеці, як называюцца песні, якія спяваюць, каб дзеткі спалі. Далейшае чытанне казкі «дзядуля» прапануе адкласці, каб пазнаёміцца з жыхарамі яго хаткі (дэманструе персанажы — бабулю, маладых маці і бацьку, дзіця) і разам скласці апавяданне пра іх.

Пачатак апавядання можа быць наступны: «У вёсцы заўсёды шмат працы. Вось і сёння зранку малады гаспадар ужо пайшоў у поле, маладая ж гаспадыня толькі сабралася пайсці з дому, як яе малое дзіця прачнулася і пачало плакаць. Што рабіць? Трэба заспяваць калыханку, каб дзіця супакоілася і заснула». У выкананні дарослага гучыць калыханка «Спі, сыночак міленькі» (№ 1). (*Uvaga!* Магчыма выкананне варыянту гэтай калыханкі для дзяўчычкі: «Спі, дачушка мілая»). Увага дзяцей звяртаецца на словы, з якімі маці звяртаецца да свайго сыночка Міхаські, прапануецца ахарактарызаваць пачуцці, адлюстраваныя ў творы.

Дарослы працягвае: «Міхаська як быццам заснуў, але толькі маці пайшла з дому, ён зноў заплакаў. Дзядуля і бабуля пачалі супакойваць малога. Але адразу не ўспомнілі якую-небудзь калыханку, таму заспявалі як змаглі».

Пасля гэтага дарослы выконвае варыянт калыханкі на гукі «А-а-а» (№ 1а) у розных галасавых рэгістрах ад імя бабулі або дзядулі.

Затым дзецям прапануецца таксама выканаць падобную калыханку. Спачатку дзяўчынкі імправізуюць ад імя бабулі, хлопчыкі — ад імя дзядулі, а потым удзельнічаюць усе дзеці, усталяўваючы чаргу па лічылцы № 1.

Пасля выканання гэтага задання «дзядуля» ўзгадвае калыханку і выконвае яе (№ 2 «*Хадзіў каток па капусце*»). Далей тэкст развучваецца з дзецьмі «з голасу», пры гэтым спевы можна суправаджаць імітацыйнай рухаў персанажа, мадэліруючых рытмічны малюнак. Абавязкова ўвага дзяцей звяртаецца на настрой калыханкі (мажорны лад).

Далей дарослы працягвае: «Дзядуля разам з намі шмат разоў пеў калыханку. Ён нават стаіўся, таму бабуля вырашыла паклікаць ката, каб ён дапамог ім». Ад імя бабулі дарослы выконвае першыя два радкі калыханкі № 3 «*А ты, каток шэры*». Дзецям прапануецца паклікаць «ката» разам (пры выкананні неабходна звярнуць увагу на мінорны лад твора); такім чынам першая частка калыханкі можа спявацца (калектыўна або сола) да таго моманту, пакуль іх выкананне не задаволіць «ката». Да той пары «кот» (дарослы) кожны раз прапывае трэці радок калыханкі. Калі калыханка ў выкананні дзяцей гучыць здавальняюча, дарослы ад імя бабулі дапывае апошні радок.

Напрыканцы ўвесь твор выконваецца калектыўна яшчэ раз. Маленькі Міхаська засынае, а «кот» прапануе дзецям рухомую гульню «*У ката*». Для арганізацыі гульні выкарыстоўваецца лічылка № 2.

Занятак 2

Напачатку дзецям прапануецца ўзгадаць, якія калыханкі пелі «дзед» і «баба», і разам з імі выканаць іх для маленькага Міхася. Яшчэ раз удакладняецца ладавая афарбоўка двух твораў: дзядуліна калыханка больш бадзёрая, яна гучыць веселей; бабуліна — больш спакойная і сумная.

Калі зноў з'яўляецца «кот», яго просяць спець новую калыханку. Дарослы ад імя ката выконвае калыханку № 4 «*Люлі, люлі, люлі, спаць*» з першым варыянтам тэксту, дзе звяртаюцца да Светачкі, на што «кату» робяць заўвагу. Тады ён спывае гэтую калыханку з другім варыянтам тэксту. Далей гэты варыянт спяваецца калектыўна, а дзецям прапануецца суправаджаць спевы рухамі правай рукі, імітуючы рух калыскі і мадэліруючы метрычную аснову твора.

Потым гэты ж варыянт калыханкі выконваецца дарослым на металафоне або ксілафоне, некалькі дзяцей па чарзе (па жаданні або па лічылцы) адзначаюць метрычную пульсаваную мелодыю на трохвугольніку. Пасля гэтага дзеці па жаданні могуць самі сыграць мелодыю на гукавысотным інструменце (сольна або дуэтамі).

Пасля правядзення рухавай гульні «*У ката*» дзеці знаёмяцца з новым узорам калыханкі, што выконвае «маці», якая ўжо прыйшла

дадому (№ 5 «Пайшоў каток...»). Яна просіць «ката» прынесці падарункі для Міхаські. Пасля ўспрымання і (па магчымасці) падпявання дзецьмі асобных фраз твора, ім прапануецца самім скласці варыянты тэксту, адказваючы на пытанні: «Куды мог яшчэ пайсці каток?», «Што ён мог прынесці ў падарунак?» Каб палегчыць дзецям задачу, дарослы можа прапанаваць свой варыянт адказу на першае пытанне (напрыклад, варыянт № 5а), а дзеці ў рыфму падбіраюць адказ на другое пытанне.

Занятак 3

Падарожжа «катка» за падарункамі працягваецца, але яму патрабуецца дапамога дзяцей. У гэты момант яны самі становяцца «катамі» і разнастайнымі рухамі адлюстроўваюць падзеі, якія адбываюцца ў творы. Пасля некалькіх выкананняў твора выяўляецца «лепшы кот». Яму дазваляецца прапанаваць свой тэкст пра падарунак ад «ката» (або ўзгадаць з папярэдняга занятку) і вызначыць, які настрой адлюстраваны ў гэтай калыханцы (мажорнае або мінорнае нахіленне). Потым прапанаваны варыянт выконваецца калектыўна з апорай на гукі тэрцыевага ладу з субквартай (прыклады № 5б і № 5в). Пажадаючы адабраць і калектыўна выканаць некалькі варыянтаў.

Дарослы працягвае сюжэтную лінію: «Сваю калыханку вырашыў праспяваць сыночку і яго бацька. Вось што ў яго атрымалася...», — і ад імя бацькі выконвае калыханку № 6 «Ходзіць певень па капусце». Пасля ўспрымання твор трэба абавязкова параўнаць з ужо вядомымі дзеямі калыханкамі. Можна запытаць: «Хто з жыхароў хаткі спяваў падобную калыханку?» Хутчэй за ўсё, дзеці выявяць падобнасць новай калыханкі з дзедавай — «Хадзіў каток па капусце» (падобныя тэксты і сюжэты, але адрозніваюцца ладавымі нахіленні). Увага звяртаецца на меладычную падобнасць з калыханкамі, якія спявалі «маці» («Спі, сыночак міленькі») і «бабуля» («А ты, каток шэры»). Пажадана яшчэ раз разам з дзецьмі выканаць гэтыя калыханкі.

Напрыканцы занятку можна правесці рухому гульню «Лавіць куры», выкарыстоўваючы лічылку № 3.

Занятак 4

Напачатку дзеці разам з дарослым узнаўляюць калыханку «Ходзіць певень па капусце». У мэтах найлепшага засваення рытмічнага малюнка і мелодыі карысна выкарыстоўваць рухавае мадэліраванне, звязанае з вобразам: рытмічны малюнак адлюстроўваецца ў час выканання з дапамогай імітацыі крокаў пеўня, а гукавысотная лінія — з дапамогай рухаў рукамі, імітуючы крылы пеўня.

Працягваючы сюжэтную лінію заняткаў, дарослы прапануе паклікаць кур. Дзеля гатага выкарыстоўваецца лічылка № 3, якую

можна некалькі разоў меладызаваць па ролях, дзе дарослы будзе спяваць словы аўтара, а дзеці па жаданні — словы куркі.

Далей адбываецца знаёмства дзяцей з новай *калыханкай* «*Люлі, люлі, люлі, прыляцелі куры*» (№ 7). Спачатку яна выконваецца дарослым. Пры паўторным выкананні дзеці падпяваюць, суправаджаючы спевы адпаведнымі рухамі.

Пасля рухавай *гульні* «*Лавіць куры*» дарослы паведамляе: «Наш маленькі Міхаська сёння ўжо добра паспаў і яго патрэбна пазабавіць. Вось як мы яму праспяваем...» Выконваецца забаўлянка «*Ладкі, ладушкі*» (№ 8), тэкст якой нагадвае тэкст апошняй калыханкі, выяўляецца роднаснасць вобразаў твораў, але падкрэсліваецца іх рознае функцыянальнае значэнне і настрой. У час выканання забаўлянкі дзеці пляскаюць у далоні, ствараючы варыянты рытмічнага малюнка. Пасля ўдакладнення жанравай прыналежнасці твора ўзгадваюцца вядомыя дзецям забаўлянкі і выконваюцца калектыўна, у ансамблях або сольна.

Напрыканцы можна зноў звярнуцца да жанру калыханкі праз пытанне: «А ў калыханках бывае смешны тэкст, як у забаўлянках?» Твор «*Пайшоў каток у лясок*» выконваецца і аркеструецца дзецьмі з дапамогай дзіцячых інструментаў, якія імітуюць шум лесу, плёсканне вады.

Занятак 5

Занятак прысвечаны замацаванню вывучаных твораў, удакладненню ўяўленняў пра іх асаблівасці. Паўтарэнне калыханак магчыма ажыццявіць праз выпадковы выбар вобраза калыханкі або персанажа, які яе выконваў: з дапамогай гульні «*Цудоўны мех*» (у якім схаваліся персанажы), «*ваўчка*» (які пакажа на знаёмы персанаж), кубіка (на гранях якога адлюстраваны вобразы і сюжэты калыханак). Дзеці могуць узнаўляць свае імправізацыі або ствараць новыя варыянты. Цікаўнасць выклікае прапанова выканаць калыханку для каго-небудзь з групы або для любімай цацкі з абавязковым зваротам па імені.

Для пашырэння ўяўленняў дзяцей аб жанры карысна прапанаваць ім для ўспрымання *інструментальную калыханку* (запіс або жывое выкананне). Увага звяртаецца на песеннасць у інструментальнай музыцы: «У гэтай калыханцы няма слоў, але па настроі, меладычнасці музыкі мы можам здагадацца, што гэта калыханка». Дзеці на гукі «А-а-а» могуць падпяваць інструментальнаму выкананню.

У канцы вывучэння тэмы «Калыханкі» пажадана зноў звярнуцца да тэксту *казкі* «*Піліпка-сыноч*» і меладызаваць новы тэкст калыханкі для Піліпкі, у які можна ўключыць характэрныя для жанру словы («а-а», «люлі»), разнастайныя звароты. Магчымы варыянт тэксту: «Люлі, люлі. Спі, Піліпка-сыноч, спі, мой мілы галубок, з блымі плячыцамі, з чорнымі вачыцамі. А-а-а, а-а-а».

Тэма «Зімовы фальклор»

Від дзейнасці	Фальклорны матэрыял, яго асаблівасці, абсталяванне	Задача фальклорнага матэрыялу
1	Успрыманне музыкі Песня «Ой, калыдачка, баіны-ладачка». Апрацоўка фальклорнага твора. Жанравыя асаблівасці — наяўнасць традыцыйнага рэфрану: «Калыда!» Загадка, урывак песні «Го-го-го, каза» (аўтэнтычны запіс). Тыповы ўзор жанру калыдкі, з характэрным рытмічным малюнкам (працяглы пяты гук фразы) Песня «Калыда з казой» (№ 1, першы варыянт апрацоўкі). Тыповы ўзор жанру з характэрным рытмічным малюнкам (працяглы пяты гук фразы). Меладычнае і тактавае адрозненне ад варыянту ў аўтэнтычным гучанні	Стварэнне пэўнага эмацыянальнага настрою, запіскаў тэстасі; замацаванне ўяўленняў аб традыцыйных святах Замцаванне ўяўленняў аб аўтэнтычным фальклору, асаблівасцях традыцыйнага выканання твораў Пашырэнне ўяўленняў аб жанры калыдкі і песні; развіццё музычна-рытмічнага пачуцця; асаблівасце прышматвання варыянтнасці ў фальклору; фарміраванне навыкаў чыстага ітанаваання ў межах тэрыскага ладу Развіццё музычна-рытмічнага пачуцця, прадуктыўнага мыслення Развіццё музычна-рытмічнага пачуцця; замацаванне тыповага рытмічнага малюнка, навыкаў чыстага ітанаваання інтэрвалу квінты Развіццё музычна-рытмічнага пачуцця; фарміраванне навыкаў чыстага ітанаваання ў межах трыхорда
2	Музычна-рытмічны рух Песня «Жораў». У тымся імітулоша рухі жураўля Песня «А ў дззе, дззе». Характэрны рытм (працяглы пяты гук фразы), наяўнасць традыцыйнага рэфрану: «Добры вечар!», які ўяўляе сабой квінтова ход Урывак песні «Шчодры вечар» (№ 4, першы варыянт твора). Варыянт адрознення пункцыйным рытмам і запісу нагнасню тэрыі ў мелодыі	

Кітківне	Від дізичай дзичинасі	Фальклорны матэрыял, яго асаблівасці; абстрактнае	Задача выкарыстання фальклорнага матэрыялу
3	Музычна-рытмічныя рухі	Танец «Жораў»	Замашаванне танцавальных і імітацыйных рухаў
	Успрыманне і імітацыйныя рухі	Песня «Калыда з казой» (№ 5, другі варыянт твора). Характэрны рытм (працяглая пяты гук); ўзор ладу з цэнтральнай тонікай	Асэнсаванне прыпынку варыянтнасці фальклорных твораў; замашаванне тыповага рытмічнага малюнка; развіццё прадукцыйнага мыслення
	Успрыманне і спевы	Песня «Шчодры вечор» (№ 4), урывак з песні «Шчодры вечор» (№ 6, другі варыянт, пабудаваны на гучанні малой тэрцыі), рытм твора — раўнамерны	Асэнсаванне прыпынку варыянтнасці; фарміраванне навыкаў узаўважэння малой тэрцыі і раўнамернага рытму
4	Спевы і музыкіраванне	Песня «Калыда з казой» (№ 5, другі варыянт твора)	Развіццё гукавысотнага слыху і ладавага пачуцця; засваенне тыповага рытму праз ігру на шумавых музычных інструментах
	Танцавальныя іміравізіі	Танец-гульня «Пакажы, казашчыка». Асаблівасць — магчымасць увасаблення вобразаў, звязаных з тэкстам	Развіццё прадукцыйнага мыслення; фарміраванне ўменняў увасабляць вобраз у рухах; развіццё назіральнасці
	Музычна-рытмічныя рухі	Танец «Жораў»	Развіццё навыкаў руху ў адпаведнасці з характарам музыкі
4	Успрыманне	Найпршэй «Калыда» (аўтэнтычны запіс). Галоўная асаблівасць — найдўнасць тыповага рытму (працяглая пяты гук)	Асэнсаванне роднасці вакальнай і інструментальнай музыкі; замашаванне вестуў аб спосабе выканання на скрыпцы
	Спевы	У рэўкі песень «Шчодры вечор» (№ 4, 6)	Замашаванне ўзораў раўнамернага і нункайнага рытмічнага малюнка, на выкаў чыстага ітанавання трыпавых ладаў

Надпівання, музичування	Пісня «А ї дуж, дуж»; ксілафон	Асенсавање формы твора; развіццё на-выкаў выканання чыстай квінты на ксілафоне, гукавысотиага слыху
Спевы	Пісня «Каліда з казой»	Развіццё музычна-рытмічнага паўчужа, гукавысотиага слыху
Успрыманне	Найгрыш «Кагарыцкая», выканавенна на парных дудках; фото парных дудак.	Знаёмства з парнымі дудкамі; развіццё тэмбравага слыху
Успрыманне	Развітальная песня «Будзь ваша зда-роў» (№ 8). Тыповы рытмічны малюнак, паўчужасць рэфрэну	Пашырэнне ўяўленняў аб функцыяналь-ным прызначэнні песень змовага циклу і рытмічнай роднасці, форме твораў
5 Спевы	Пісня «Шчодры вечор» (№ 9, трыці варыянт). Асабліваць — рытмічнае супадзенне з рэфрэнам развітальнай песні, больш значнае адрозненне тэксту ад першых двух варыянтаў. Паўтарэнне першых двух варыянтаў	Асенсавање прыпыну варыянтасці фальклору; засваенне рытмічнага ма-лонка «чвэрць, дзве васьмыя, чвэрць»
Вакальная ісправі-занія	Стварэнне невялікіх удасных прыгата-няў, у якіх неабходна адлюстравань ты-повыя моўныя звароты, паказанні	Развіццё прадуктыўнага мыслення, уяўленняў аб рытмічна-меладыйных ры-сах пчагаравак; актывізацыя слыху
Музычна-рытмічныя рухі	Танец-гульня «Пакажы, казельнік»	Развіццё прадуктыўнага мыслення; фар-міраванне ўменняў уважальна вобра-зы ў рухах
Рухавая гульня са спевамі	Гульня «У мядзведзя на бару» (№ 10). Паўсёка да гульня будзена на вялікай скурудзе або малой тэрыі	Фарміраванне навываў чыстага ітана-вання, актывітасці
Успрыманне і над-піванне	Развітальная песня «Будзь ваша зда-роў»	Засваенне рытмічнага малонка «чвэрць, дзве васьмыя, чвэрць» пры надпіванні рэфрэну
6 Рухі, спевы, музичування, гульня	Увесь вывучаны на тэме матэрыял	Фарміраванне навываў выражанага вы-канання твораў; заманаванне ўяўлен-няў аб абрадах калядавання і шчадра-вання

Абсталяванне: персанажы батлейкі або лялькі: людзі (дзед і баба, дзяўчынка і хлопчык, гаспадар-музыка), жывёлы (каза, воўк, жораў, мядзведзь); хатка; дзіцячыя музычныя інструменты: металафон або ксілафон, разнастайныя шумавыя інструменты; малюнкі або фота-здымкі музыкі з парнымі дудкамі і калядоўшчыка ў адзенні казы.

Літаратурны фальклорны матэрыял:

Казка «Як воўк калядаваць хадзіў» [23].

Загадка: «З барадою, а не стары, з рагамі, а не бык, дояць, а не карова, лыкі дзярэ, а лапці не пляце». (*Каза.*)

Лічылка: Эны-бэны, фіны, лёк,
Сам Пятровіч бліны пёк.
Пёк, пёк, недапёк,
Схапіў шапку дыў уцёк.

Музычны фальклорны матэрыял:

Аўтэнтычныя аўдыязапісы: найгрыш на скрыпцы «Каляда» [4, № 16], найгрыш на парных дудках «Камарыцкая» [4, № 19]; песня «Го-го-го, каза» [4, № 18].

Аўдыязапісы апрацовак фальклору: песня «Ой, калядачкі, бліны-ладачкі» [1].

Натаваныя творы:

№ 1* [18, с. 37]³.

Каляда з казой

1. Го-го-го, каза,
Го-го-го, шэра,
Дзе ж ты козанька,
Дзе ж ты бывала?
— Я ў бару-бару
Ягадкі брала.

2. Я ў бару-бару
Ягадкі брала.
Як прыбег ваўчок,
Ухапіў козаньку,
А ваўчанята:
За казянята.

³ Тут і далей знак (*) пасля нумара твора азначае, што тэкст твора прыведзены з невялікімі скарачэннямі.

3. Го-го-го, каза,
 Го-го-го, шэра,
 Як ты, козаныка,
 Як ты крычала?
 — Так я крычала:
 «Мэ-гэ-гэ-гэ-гэ».

4. Го-го-го, каза,
 Го-го-го, шэра,
 Як ты, козаныка,
 Як ты ўцякала?
 — Так я ўцякала:
 «Туп-туп-туп-туп-туп».

5. Стара казішча,
 Стань, расхадзіся,
 Стань, расхадзіся,
 Развесіліся.
 А хазяіну
 У ногі скланіся!

6. Шчэ й гаспадыні
 Штоб падарылі:
 Мерачку аўса,
 Наверх каўбаса,
 Сала паласа —
 Песенька ўся.

№ 2 [31, с. 47].

Жораў

Скора

№ 3 [17, с. 29].

А ў лузе, лузе каліна красна

Умерана

А ў лузе, лузе
Каліна красна.
Добры вечар!⁴
Ой, ясней, красней
Ганна ў татачкі.
На двор хадзіла,
Увесь двор красіла.
У сені ўвайшла —
Сені заззялі.
У хату ўвайшла.
Паны стаялі.
Паны стаялі.
Шапкі здымалі:

— Ці ты цароўна,
— Ці каралёўна?
— Я ні цароўна,
Ні каралёўна.
Таткава дачка —
Красна панначка.
— Мамчына дачка,
Як та ягадка.
Мы ж цябе, красну,
Не зневажаем.
І з Новым Годам
Паздраўляем!

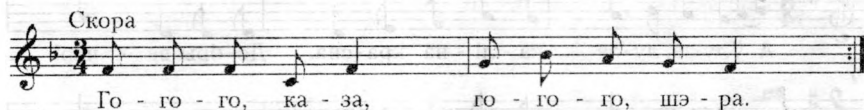
№ 4* [19, с. 57].

Шчодры вечор

№ 5* [20, с. 133].

Каляда з казой

Го-го-го, каза,
Го-го-го, шэра!
Дзе каза рогам,
Там жыта стогам,
Дзе каза нагой,
Там жыта капной,

⁴ Рэфрэн паўтараецца пасля кожнага двухрадкоўя.

Дзе каза хвастом,
Там жыта кустом.

№ 6* [19, с. 56].

Шчодры вечор

Стрымана

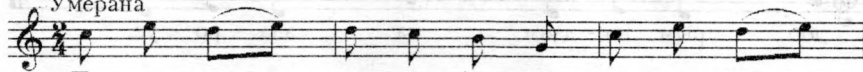

Шчо-дры ве-чор, доб-ры ве-чор, у-сім лю-дзям на ўвесь ве-чор.

№ 7* [31, с. 45].

Пакажы, казелінька

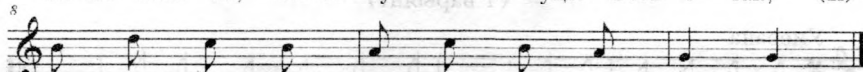
Умерана

Па - ка - жы, ка - зе - лінь - ка, па - ві - тай,

ка - зе - лінь - ка, як ба - бу - лі ска - чуць. Вось і так, (ы)

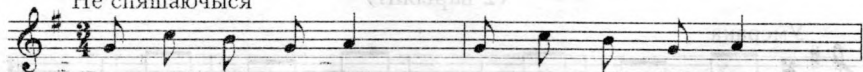
так і гэ - так, так ба - бу - лі ска - чуць.

У кожным наступным куплеце замест «бабулі» спяваецца: «дзяўчаты», «хлопчыкі», «козлікі».

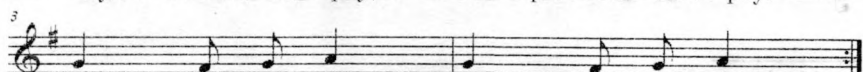
№ 8* [19, с. 100].

Будзь ваша здароў

Не спяшаючыся

Будзь ва-ша зда-роў, як ры-жык з ба-роў!

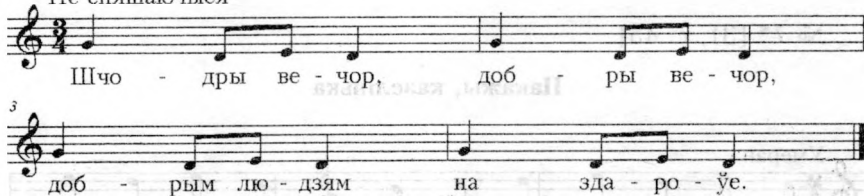
Гэй, ка - ля - да, ка - ля - дзі - ца!

Будзь вапа здароў,
 Як рыжык з бароў!
 Гэй, каляда, калядзіца! ⁵
 Май торбу грошай,
 Жыві ў раскошы!
 Май усяго даволі,
 А бяды — ніколі!

№ 9* [19, с. 57].

Шчодры вечор

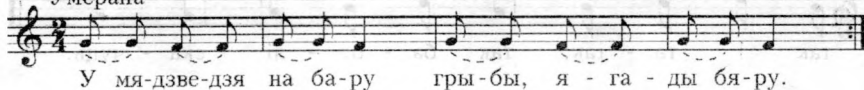
Не спяшаючыся

№ 10 [18, с. 182—183].

У мядзведзя на бару (1 варыянт)

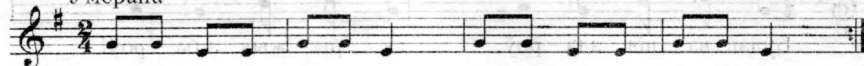
Умерана

У мядзведзя на бару
 Грыбы, ягады бяру,
 А мядзведзь на нас глядзіць
 І вурчыць.

У мядзведзя на бару (2 варыянт)

Умерана

⁵ Рэфрэн паўтараецца пасля кожнага дзвухрадкоўя.

Магчымая сюжэтная лінія і гульнівыя сітуацыі

Занятак 1

Занятак пачынаецца з гучання шырокавядомай апрацоўкі беларускай народнай *песні* «*Ой, калядачкі, бліны-ладачкі*». Па-першае, гэта стварае пэўную святочную атмасферу, па-другое, выконвае ролю своеасаблівай музычнай загадкі, якая дазволіць (праз пытанні дарослага) даведацца аб уяўленнях дзяцей пра зімовыя святы беларусаў.

Веды пашыраюцца і ўдакладняюцца ў далейшай размове. Інфармацыя можа быць самая разнастайная, даступная дзецям, але пажадана даць неабходныя звесткі аб тых з'явах, якія пэўным чынам адлюстраваны ў фальклоры гэтай тэмы. Так, папулярнасць такой стравы, як бліны, абумоўлена павер'ем, што не будзе ў гаспадароў гладкай тлустай жывёлы, калі ў час Каляд (дакладней, на «другую куццю» — 13 студзеня) не яькуцца бліны.

Успрыманне наступнага твора — урыўка *песні* «*Го-го-го, каза*», як і кожнага аўтэнтчнага твора, неабходна арганізаваць так, каб выклікаць зацікаўленасць дзяцей. Успрыманне можна папярэдзіць загадкай пра казу, пасля чаго з'яўляецца адпаведны персанаж батлейкі, які разам з дарослым распавядае дзецям аб сваёй адказнай ролі ў калядным абрадзе, падкрэслівае, што людзі казу вельмі паважалі (як сімвал пладароднасці) і часта пераапрааналіся ў яе (прадэманстраваць фотаздымак), спявалі *песні* і танцавалі — «вадзілі казу», за што атрымлівалі паднашэнні ў выглядзе розных прысмакаў. Гэтыя *песні* звычайна пела моладзь і дзеці, але і старыя людзі іх таксама добра памятаюць. «Каза» прапануе падысці да адной хаты і паслухаць, як спяваюць такую *песню* бабулі. Пасля гэтага гучыць аўтэнтчны ўрывак.

Важна зрабіць акцэнт на тым, што *песень*, падобных гэтай, вельмі шмат. І яшчэ адну (іншы варыянт тэксту і мелодыі, але характэрны рытм) «каза» выконвае разам з дарослым. У час выканання *песні* «*Каляда з казой*» дарослы можа зрабіць яе невялікую інсцэніроўку, выкарыстоўваючы персанажы батлейкі — бабулю і дзядулю (якія выконваюць тэкст аўтара), казу, воўка. На гэтым этапе засваення дзецямі музычных асаблівасцей шматлікіх калядак увага звяртаецца на традыцыйны рытмічны малюнак кожнай фразы. Зрабіць гэта можна ў працэсе прапавання дзецямі слоў казы «Мэ-гэ-гэ-гэ-гэ» і дэманстрацыі яе ўцёкаў праз тупанне нагамі: «Туп-туп-туп-туп». Для гэтага «каза» можа праспяваць адпаведныя два куплеты «на біс». Пры наступным выкананні *песні* дарослым можна прапанаваць

асобным дзецям (выбраным з дапамогай лічылкі) на музычных інструментах акцэнтаваць пяты гук кожнай фразы.

Далей «каза» знаёміць дзяцей са сваім сябрам «жоравам» — таксама вельмі папулярным персанажам калядавання. Ён жадае навучыць дзяцей свайму танцу, які так і называецца — «*Жораў*» (або «Журавель»). Разгорнуты харэаграфічны варыянт гэтага танца пададзены ў літаратуры [18], але ён дастаткова складаны, і некаторыя яго рухі могуць быць заменены на тыя, якія выкарыстоўваліся ў гэтых танцах традыцыйна [31]: наклёны корпуса з узнятымі і злучанымі наверх рукамі, што нагадвае жураўля, які апускае да зямлі сваю дзюбу, і рухі, якія перадаюць хлопанне крыламі, уздыманне і апусканне ног.

Існуе варыянт карагода: у цэнтры круга ходзіць хлопчык-«журавель», а астатнія выканаўцы ідуць па кругу, павольна падымаючы то левую, то правую нагу; потым пары кружацца, а хлопчык імкнецца ўхапіць якую-небудзь дзяўчынку і станцаваць з ёю; «жураўлём» становіцца хлопчык, які застаецца без пары.

Занятак 2

Сюжэтная лінія гэтага і частушных заняткаў тэмы будзе на своеасаблівым «калядаванні» каля дзялёчнай хаткі, дзе «жывуць» знаёмы персанажы.

Дарослы тлумачыць дзецям, што калядаванне, якое ўключае ў сябе ўжо знаёмы ім абрад «ваджэння казы», пачынаецца з прывітання гаспадарам хаты, віншавання. Затым гучыць *прывітальная песня «А ў лузе, лузе»* ў выкананні таго ж дарослага, а дзеці падпяваюць рэфрэн «Добры вечар!». Цікавым будзе для дзяцей выкананне дарослым першых двух куплетаў непасрэдна для дзяўчынак групы. У гэтым выпадку імя Ганна замяняецца на іншае дзявочае імя. Дзяўчынка, для якой спелі прывітанне, таксама вітае спевака фразай «Добры вечар».

Акрамя калядак, у зімовым песенным фальклоры шырока прадстаўлены і шчадроўкі, якія выконваліся пад Новы год. Першую з такіх шчадролак (урывак) можна вывучыць разам з дзецьмі. Каб дабіцца больш дакладнага выканання рытмічнага малюнка, магчыма выкарыстаць яго мадэліраванне дзецьмі з дапамогай «крокаў» у адпаведнасці з пункцірным рытмам. Аналагічны рытмічны малюнак прысутнічае і ў танцы «Жораў». Гэтая асаблівасць дазваляе звязаць шчадроўку з танцам: па-першае, рытм шчадроўкі можа быць прамадэліраваны з дапамогай рухаў, імітуючых рухі дзюбы жорава (правая рука дзіцяці — жораў з дзюбай, у левай руцэ —

смачнае паднашэнне для яго); па-другое, гэтая сувязь заахваціць дзяцей да выканання танца, у які можна ўключыць новыя рухі.

Каб зрабіць «калядаванне» амаль што сапраўдным, дзецям прапануецца вывучыць песню пра казу (другі варыянт песні «Каляда з казой»). Развучванне суправаджаецца рухамі ў адпаведнасці з тэкстам (паказваючы рожкі, хвосцік і г. д.).

Занятак 3

Дзеці працягваюць «калядаванне». На гэты раз перад імі зачыненая хата, і каб паклікаць гаспадара, неабходна спець знаёмую шчадроўку, пажадана некалькі разоў (хорам, ансамблямі, сольна).

Працягваючы сюжэтную лінію, дарослы паведамляе: «Гаспадар не чуе нашых спеваў, трэба пастукаць у дзверы, але зрабіць гэта неабходна з дапамогай новай шчадроўкі», — і спявае другі варыянт шчадроўкі, пасля чаго ўдакладняе разам з дзецьмі падобнасць і адрозненні варыянтаў. Раўнамерны рытм гэтага ўзору дазваляе мадэліраваць яго — «стукаць у дзверы». Дзеці па чарзе (магчыма з дапамогай лічылікі) выконваюць новы варыянт шчадроўкі.

«Бабуля» адчыняе дзверы і просіць калядоўшыкаў «праспяваць казу», пасля чаго дзеці выконваюць *другі варыянт песні «Каляда з казой»* і дапаўняюць выкананне рухамі. Паўторнае выкананне можа суправаджацца іграй на шумавых інструментах, адны з якіх будуць адлюстроўваць рытмічны малюнак цалкам, другія — акцэнтаваць пяты гук кожнай фразы. Пасля выканання «бабуля» дае падарункі найбольш удалым выканаўцам.

Далей «бабуля» паведамляе, што яе малыя ўнук і ўнучка засумавалі, а яна ж ведае *танец-гульнію «Пакажы, казельнічка»*, які можа іх развесяліць, але ёй ужо цяжка скакаць і танцаваць. Таму яна просіць дзяцей дапамагчы: «Я буду спяваць, а вы павінны паказаць тых, пра каго спяваецца, у рухах. Той з танцораў, хто найбольш сапраўдна пакажа герояў, атрымае ад мяне падарунак». Так праводзіцца танец-гульня «Пакажы, казельнічка».

Напрыканцы занятку «бабуля» пытаецца, ці не забыліся дзеці пра жоравя, і прапануе станцаваць яго танец.

Занятак 4

«Калядаванне» працягваецца. На гэты раз з «хаты» чуваць інструментальны найгрыш на скрыпцы. Каб даведацца, хто ў гэтай хаце гаспадар, неабходна зноў праспяваць шчадроўкі. Пасля спеваў чуваць голас гаспадара — ён згаджаецца пусціць калядоўшыкаў да сябе, калі яны разам з ім сыграюць на скрыпцы. Пад гучанне найгрыша дзеці імітуюць уласнае выкананне на скрыпцы, мадэліруючы

даўжыню гукаў з дапамогай выканальніцкага жэста — на больш працяглы пяты гук фразы яны «выконваюць» працяглы гук «наскрыпцы».

Дзверы адчыняе «дачка гаспадара»: Дарослы прапаноўвае выканаць для яе *песню «А ў лузе, лузе»*, у якой дзеці хорам падпяваюць рэфрэн. Пасля гэтага яны прывітаюцца з «гаспадаром» — выконваюць па жаданні на ксілафоне гэты ж рэфрэн («Добры вечар!») і падпяваюць сабе.

Пасля чарговага выканання «Казы» «гаспадар-музыка» вырашае пазнаёміць дзяцей з новым інструментам, прапануе ім здагадацца, на які інструмент ён падобны. Гучыць *найгрыш на парных дудках*, пасля дзеці разглядаюць фотаздымак ці малюнак інструмента.

Перад развітаннем з «гаспадаром-музыкай» дарослы паведамляе, што існуюць не толькі прывітальныя, але і развітальныя зімовыя песні, у якіх таксама выказваюцца пажаданні гаспадарам, пасля чаго выконвае *песню «Будзь ваша здароў»*. Пры паўторным выкананні песні дарослым дзеці хорам падпяваюць рэфрэн «Гэй, каляда, калядзіца».

Занятак 5

Напачатку дарослы паведамляе: «У калядаванні можа ўдзельнічаць яшчэ адзін персанаж — мядзведзь. Але звычайна ўзімку ён спіць, таму трэба яго паклікаць. Больш за ўсё наш мядзведзь любіць вось такую шчадроўку...», — і выконвае *«Шчодры вечор»* (№ 9), мадэліруючы пры гэтым крокі мядзведзя, якія адпавядаюць рытмічнаму малюнку твора (чвэрць, дзве васьмыя, чвэрць). Далей усе хорам некалькі разоў выконваюць урывак шчадроўкі.

Але мядзведзь не задаволены. Ён жадае, каб яго шчадроўку-прывітанне праспявалі дзеці, каб упэўніцца, што яны сапраўды падрыхтаваны да калядавання. Варыянт можа складацца як калектыўна (разам з дарослым, з больш разгорнутым і складаным тэкстам), так і імправізавацца сольна жадаючымі (у гэтым выпадку варыянт можа нагадваць адзін з вядомых дзецяў).

Далей «мядзведзь» жадае ўпэўніцца ў тым, што дзеці могуць не толькі прывітацца песняй, але і развітацца. Для спакою «мядзведзя» дарослы прапануе выканаць разам з ім развітальную песню, у якой рэфрэн выконваецца дзецьмі хорам і суправаджаецца плясканнем у далоні або тупаннем у адпаведнасці з рытмічным малюнкам, які вельмі падабаецца «мядзведзю».

Нарэшце «мядзведзь» згаджаецца сябраваць з дзецьмі і прапаноўвае ім *гульнію «У мядзведзя на бару»*. Паколькі сюжэт гульні не адпавядае зімоваму сезону, з'яўленне гэтай гульні ў цыкле зімо-

Тэма «Заняткі нашых продкаў»

№ занятку	Від дзіцячай дэспікасі	Фальклорны матэрыял, яго асаблівасці; абсталяванне	Задачы выкарыстання фальклорнага матэрыялу
1	Успрыманне і пад- пяванне	Забаўлялка «Сіўка-варонка». Тэкст дыялагічны. У ладавых адносінах узор тэрыцевага ладу з субквартай (мі-норнае нахваленне), найўнасць рэфрэну	Замцаванне ўяўленняў аб жанры за-баўлялкі, яе музычнай форме; фар-міраванне навыкаў чыстага інтана-вання чыстай квартай
	Музычна-рытміч- ныя рухі	Танец «Каваль». Спадучаюцца танца-валны рух па-да-баск і імітацыйныя рухі	Фарміраванне ўменняў рухацца ў ад-паведнасці з выяўленчымі рысамі музы-кі; вывучэнне кроку па-да-баск
	Успрыманне	Песня «Я табух спераду». У аснове пес-ні — квінтовы лад, мелодыя складаец-ца пераважна з тэрыцевых, квартовых і квінтовых інтанацый	Развіццё эмацыянальнай спадчлівасці, ўмення інтэрпрэтаваць музычны воб-раз з дапамогай колеравых асаблівасцей
	Спеваы	Песня «Пастухоў найгрыш на трубе»	Развіццё ладавага пачуцця
	Рухавая гульня	Гульня «Воўк і авечкі»	Развіццё ладавага пачуцця
2	Спеваы, тэкставая імправізацыя	Забаўлялка «Сіўка-варонка»	Замцаванне тэксту; развіццё прадук-тыўнага мыслення
	Музычна-рытміч- ныя рухі	Танец «Каваль»	Фарміраванне навыкаў выразных і дэ-кладных рухаў; замцаванне танцаваль-нага кроку па-да-баск
	Успрыманне і му- зычна-рытмічныя рухі	Танец «Штак» (прыпеўка № 4), апра-цоўка для баяна і аўтэнтчных зніс, мадлюнкі з выявамі інструментаў. Тра-дыцыйная мелодыя ў аўтэнтчным за-пісе выконваецца ансамблем: скрыпка, цымбалы, гармонік, бубен	Знаёмыства з мелодыяй традыцыйнага танца; фарміраванне ўмення рухацца ў адпаведнасці са зменай тэмпу; за-мцаванне ведаў аб гучанні і знешнім выглядзе музычных інструментаў; раз-віццё тэмравага слыху

	Усприяманне, імітацыйныя рухі	Танец «Таўкачыкі» (прысёўка № 5). Традыцыйна танец з прысёўкамі, у танцавальнай лексіцы значная роля надыяна імітацыйным рухам «таўкачыкам»	Знаёмства з традыцыйным танцам і прыкладамі працы таўкачыкамі; развіццё музычна-рытмічнага пачуцця
3	Спеы і музыцыраванне	Забаўлянка «Сіўка-варонка»	Фарміраванне навыкаў выканання чыстай кватэры на ксілафоне і галасам
	Вакальная імпрызацыя	Тэкст забавлячкі «Коў-коў, кавадэк». У тэксце два настроі, якія могуць быць адлюстраваны ў сачыненні мелодыі са змяненай мажорнага ладу на мінорны	Развіццё прадукцыйнага музычнага мыслення; фарміраванне ўяўленняў аб дадзё і яго ролі ў стварэнні музычнага вобраза; развіццё ладавага пачуцця
	Музычна-рытмічныя рухі	Танец «Каваль»	Змацаванне ўмення выразаць адлюстраваныя рухавыя вобразы
	Танцавальная імпрызацыя	Танец «Таўкачыкі». Гуцьць у апрацоўцы для баяна	Развіццё музычна-рытмічнага пачуцця, умовнае выкарыстоўваць знаёмыя танцавальныя і імітацыйныя рухі
	Музычна-рытмічныя рухі	Танец «Мельнік», лямбда. Танцавальная лексіка — варыянты імітацыйных рухаў	Фарміраванне ўмення выразаць адлюстраваныя рухавыя вобразы
4	Успрыяманне	Найгрыш «Пастушок», песня «Я табун спераду». Найгрыш на дудцы, інтанацыйна роднасны песне	Развіццё навыкаў парадвання малакантрастных твораў, эмацыянальнай спаддзявасці, тэмбравага слыху
	Музычна-рытмічныя рухі	Танец «Таўкачыкі» (2-гі варыянт рухаў). Мелодыя гуцьць у апрацоўцы	Змацаванне вядомых танцавальных рухаў; развіццё дакладнасці рухаў, увагі
	Музыцыраванне	Танец «Шастак». Танец гуцьць у апрацоўцы для баяна	Фарміраванне навыкаў ігры на шумавых музычных інструментах
	Музычна-рытмічныя рухі	Танец «Мельнік»	Змацаванне рухаў да танца
5	Спеы, музычна-рытмічныя рухі, музыцыраванне	Увесь вывучаны па тэме матэрыял	Змацаванне ведаў пра традыцыйныя прафесійныя заняткі, танцавальныя рухі, музычныя інструменты

Абсталяванне: персанажы батлейкі або лялькі: людзі (пастух, каваль, млынар, дзяўчына), жывёлы (сіўка-варонка); прылады працы і малюнкi (два таўкача, млын, прылады каваля); прызывыя фішкі ў выглядзе манет («шастакі»); дзіцячыя шумавыя музычныя інструменты; камплекты картак з выявамі музычных інструментаў.

Літаратурыны фальклорны матэрыял:

Лічылка:

Круціцеся, жорны,
З'едзен хлеб наш чорны:
Крысін і Марысін,
Грунін і Анісін,
З'едзен і Пятроў хлябок.
Намалі для іх, дзядок.

Музычны фальклорны матэрыял:

Аўтэнтычныя аўдыязапісы: танец «Шастак» (скрыпка, цымбалы, гармонік, бубен) [4, № 72].

Аўдыязапісы апрацовак фальклору: інструментальны найгрыш на дудцы «Пастушок» [9].

Натаваныя творы: танцы «Шастак» [18, с. 263], «Таўкачыкі» [18, с. 258].

№ 1* [24, с. 37].

Сіўка-варонка

— Сіўка-варонка,
Далі, гойда! ⁶	— Нашто тая траўка?
— Куды ляцела?	— Кароў карміці.
— К кавалю на двор.	— Нашто кароўкі?
— Нашто табе каваль?	— Млечка даіці.
— Косы каваці.	— А нашто млечка?
— Нашто табе косы?	— Сырцы ляпіці.
— Траўку касіці.	— А нашто сырцы?
	— Пастухоў карміці.

⁶ Рэфрэн паўтараецца пасля кожнага радка.

№ 2 [31, с. 58].

Каваль

№ 3 [17, с. 149; 19, с. 146].

Я табун сцерагу

Я табун сцерагу, а ўсе людзі спяць,
Я адзін на расе абмакрэў, акалеў,
Перамёрз, адубеў. Ой!

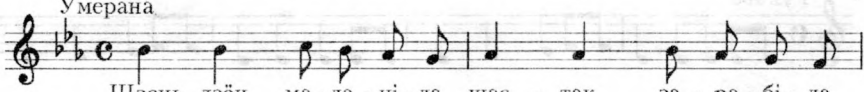
Вы, кароўкі старыя, вы, цяляткі малыя,
Вы хадзіце па траве: не мычыце, не бадайце
Ды ў шкоду не ўпадайце. Ой!

Эх, вы, коні мае, коні быстрыя,
Вы хадзіце па траве: не іржыце, не брыкайце
Ды ў шкоду не ўпадайце. Ой!

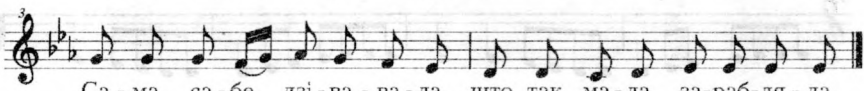
№ 4 [31, с. 56].

Шастак

Умерана

Шэсць дзён ма-ла-ці-ла, шас - так за - ра - бі - ла.

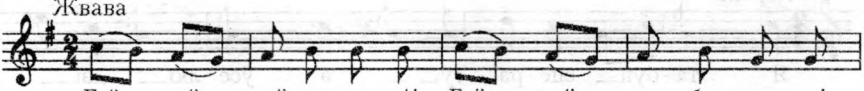

Са - ма са - бе дзі - ва - ва - ла, што так ма - ла за - раб - ля - ла.

№ 5 [31, с. 36].

Таўкачыкі

Жвава

Гэй, гэй, таў-ка-чы-кі! Гэй, гэй, ду - бо - вы - я!

Гэй, гэй, ду - бо - вы - я, на ра - бо - ту га - то - вы - я!

№ 6 [24, с. 36].

— Коў-коў, кавалёк,
Падкуй сапажок.
— Я не буду кавань:
Мае ручкі баляць.

№ 7 [31, с. 58].

Млынок

Жвава

Магчымая сюжэтная лінія і гульнівыя сітуацыі

Занятак 1

Дзеці знаёмяцца з новым персанажам — сіўкай-варонкай. Дарослы выконвае разам з ёю забаўлянку, пасля чаго задае дзецям пытанні аб жанры твора, прапануе згадаць вядомую ім забаўлянку з падобным спосабам выкладання тэксту («Ішоў казёл мастом»), якую можна таксама праспяваць. Пры паўторных спевах дзецям прапануецца падпяваць рэфрэн забаўлянкі.

Нарэшце ўсе ўдзельнікі разам з «сіўкай-варонкай» апынаюцца ў «каваля», які расказвае ім аб сваёй працы і прыладах да яе, пасля чаго вучыць дзяцей свайму танцу і «каваць касу» (якая патрабуецца па тэксту забаўлянкі).

Танец выконваецца ў парох наступным чынам: танцоры размяшчаюцца насупраць адзін аднаго, стоячы на левай назе, а правую з сагнутым каленем выстаўляюць уперад на паўпальцы; на калене далонню ўверх ляжыць правая рука, а левая сціснута ў кулак. На працягу першых чатырох тактаў левая рука танцораў з размаху апускаецца на далонь правай, нібы молат на кавадла (пажадана адстукваць рытмічны малюнак); на пяты-шосты такты танцоры па-дэ-баскамі мяняюцца месцамі і прымаюць зыходнае становішча (крок па-дэ-баск дастаткова складаны, яго вывучэнне патрабуе дадатковага часу, таму яго з поспехам можна замяніць на іншы рух — пераменны або дробны крок); на сёмы і восьмы такты выконваецца рух, які ўзмацняе першы: удар па «кавадлу» робіцца ўжо не кулаком, а галавой, пры гэтым корпус рэзка нахіляецца ўперад, да калена правай нагі, якая адначасова падымаецца да галавы; далей мелодыя і рухі паўтараюцца.

«Атрымаўшы касу» пад выкананне забаўлянкі і падпяванне рэфрэну хорам, дзеці імітуюць дзеянні па тэксце забаўлянкі. Разам з «сіўкай-варонкай» яны апынаюцца ў «пастуха», каб накарміць яго «сырцамі». Дарослы пры сустрэчы з «пастухом» звяртае ўвагу дзяцей на сумны настрой апошняга і прапануе даведацца, што паслужыла таму прычынай, пасля чаго ад імя персанажа выконвае *песню «Я табун сцерагу»*. Дзеці выказваюць свае думкі пра настрой твора, вусна падбіраюць фарбы, якімі можна было б намаляваць пастушка, пасля чаго ім прапануецца паспрабаваць знайсці спосабы палепшыць настрой новага сябра. Свае меркаванні можа выказаць кожны (накарміць, даць цёплае адзенне, дапамагчы адшукаць жывёл і г. д.).

Павесялелы пастух прапануе дзецям успомніць і выканаць вядомыя ім «*Пастухой найгрыш на трубе*» і гульнію «*Воўк і авечкі*».

Занятак 2

Спеы *забаўлянкi «Сiўка-варонка»* арганізуюцца наступным чынам: першы раз яе выконвае дарослы, пры далейшай рабоце ён задае музычнае пытанне і спявае рэфрэн, а дзіця рэчытатыўна адказвае на гэтае пытанне, рэфрэн пасля якога таксама выконваецца дарослым. Выкарыстанне рэчытатыўнай манеры звязана з тым, што тэкставы рытм *забаўлянкi* не заўсёды супадае з рытмам першай фразы мелодыі, на якую будзе арыентавацца дзіця пры выкананні свайго тэксту, і гэтая абставіна можа перашкаджаць. Але такая асаблівасць можа стымуляваць дзіця да стварэння адпаведнага рытму тэксту варыянта мелодыі. У гэтай працы неабходна зыходзіць з уласных асаблівасцей дзіцяці, яго магчымасцей.

Пасля замацавання зафіксаванага ў творы тэксту прапануецца стварыць свае варыянты, якія могуць змяняць тэкст арыгінала як у дэталях (замяніць «сырцы ляпіці» на «смятанку зрабіці» або «пастухоў карміці» на «дзетак карміці» і г. д.), так і больш значна (замяніць «косы каваці» на «каны падкаваці» або «чобаты падкаваці» і г. д.). Заданне выконваецца пасля дадатковага паведамлення дарослым аб сутнасці магчымых зменаў і пры яго актыўнай дапамозе.

Далей арганізуецца паўтарэнне *танца «Каваль»*, пры гэтым кожны танцор выбірае, што ён будзе «каваць», і расказвае, дзе гэтая рэч можа спатрэбіцца.

Пасля выканання танца дарослы «купляе» ў кавалёў іх вырабы, плаціць за іх «шастакамі» і расказвае пра гэту манету. Потым дзецям для ўспрымання прапануецца прыпеўка да традыцыйнага танца «Шастак», у тэксце якой зафіксавана назва манеты. Прыпеўка можа выконвацца ад імя персанажа «дзяўчыны». Пры паўторным выкананні дзеці імітуюць малацьбу. Далей выконваецца *танец «Шастак»*. Дзеці ўтвараюць адзін або два кругі (адзін у адным). Яны рухаюцца пад музыку, якая гучыць паскараючыся. Калі ў танцы ўдзельнічаюць два кругі, то яны рухаюцца ў супрацьлеглых напрамках. Танец лепш выконваць пад уласны акампанемент дарослага. Магчыма арганізаваць успрыманне яшчэ аднаго варыянта выканання «Шастака» — у аўтэнтычным гучанні скрыпкі, цымбал, гармоніка і бубна. Перад успрыманнем дзеці падзяляюцца на каманды, кожная з якіх атрымлівае набор картак. У час успрымання дзеці павінны вызначыць інструменты, якія гучаць у аўдыязапісе, і выбраць адпаведныя карткі. Пераможцы ўзнагароджваюцца «шастакамі».

Працягваючы сюжэтную лінію, дарослы паведамляе: «Наша дзяўчына на свае шастакі купіла адну прыладу працы», — і дэманструе дзецям таўкач (невялікая цыліндрычная палка даўжынёй 20—30 см, прылады нахштальт таўкача і сёння выкарыстоўваюцца ў хатняй гаспа-

дарцы), разам з імі выяўляе яго прызначэнне. Затым пад спеў прыпеўкі «Таўкачыкі» дарослы імітуе працу з дапамогай двух уяўляемых таўкачыкаў. Пад паўторныя спеў тое самае выконваюць дзеці.

Занятак 3

Занятак пачынаецца з выканання *забаўлянкі «Сіўка-варонка»*. Асноўны тэкст выконваецца дарослым без змен, а рэфрэн не толькі падпяваецца дзецьмі, але і можа выконвацца імі на ксілафоне ансамблем ці сольна па чарзе.

Пасля дзеці зноў апынаюцца ў «каваля». Прапануецца творчае заданне па меладызацыі тэксту *забаўлянкі «Коў-коў, кавалёк»*. Спачатку калектыўна дэкламуецца тэкст, пры гэтым абавязкова інтанацыйна і мімічна адлюстроўваецца змена настрою. Пры паўторным выкананні дарослы меладызуе першыя два радкі ў мажоры, а дзіця наступныя два радкі, імкнучыся выканаць іх з мінорным нахіленнем, у больш павольным тэмпе. Магчымы і адваротны варыянт — дзіця пачынае, дарослы працягвае.

Улічваючы тое, што «каваль» вельмі стаіўся, дарослы прапануе дзецям самастойна «падкаваць сапажок» — выканаць *танец «Каваль»*. «Каваль» хваліць дзяцей за выкананне працы і танца, але скардзіцца на тое, што ў яго скончыўся хлеб, а ёсць толькі зярняты, з якіх можна яго зрабіць.

Каб дапамагчы «кавалю» растаўкі зерне, дзеці клікаюць «дзяўчыну» з таўкачыкамі. На гэты раз мелодыя прыпеўкі «Таўкачыкі» гучыць на інструменце ў апрацоўцы, а дзеці выконваюць не толькі імітацыйныя, але і іншыя знаёмыя ім танцавальныя рухі. Апісанне харэаграфіі танца ёсць у літаратуры [18, с. 258], дзе яно дастаткова разгорнута і патрабуе спецыяльнага занятку для вывучэння. Але сярод рухаў да танца ёсць такія, што могуць быць адлюстраваны дзецьмі пасля дэманстрацыі іх дарослым: прытупы, павароты на 360°, прыстукі таўкачыкамі перад сабой, за спіной, над галавой і г. д. Пасля выканання танцавальнай імправізацыі дарослы паведамляе, што, нягледзячы на вельмі добрую працу і танец, усё зерне немагчыма растаўкі — патрабуецца млын.

Дзеці апынаюцца ў «млынара», які расказвае ім пра сваю працу (некаторыя звесткі пра млын можна знайсці ў *казцы «Два камяні»*, якую трэба прачытаць дзецям у вольны час у групе) і прапануе «намалоць муку» самім праз *танец «Млынок»*. У кампазіцыі ўдзельнічаюць пяць чалавек: чатыры выканаўцы злучаюць у цэнтры правыя рукі і бягуць па кругу, робячы імі ўзмахі над галавой (імітуючы лопасці ветрака), а пад злучанымі рукамі ваўчком круціцца пяты танцор («жорны»). Выбар удзельнікаў (або толькі пятага танцора) адбываецца з дапамогай лічылкі.

Занятак 4

Занятак можна пачаць з музычнай загадкі: «Здагадайцеся, хто з нашых сяброў прыйшоў да нас сёння першым». *Найгрыш на дудцы «Пастушок»* вельмі выразна падказвае вобраз, які потым дапаўняецца ўспрыманнем ужо знаёмай *песні «Я табун сцерагу»*. Знаходзяцца агульныя рысы твораў.

Каб «пастух», які «перамёрз, адубеў», меў магчымасць абагрэцца, дарослы прапануе яму патанцаваць і паскакаць разам з дзецьмі. Пад гучанне «Таўкачыкаў» у апрацоўцы выконваецца новы варыянт рухаў. На падлозе крыж-накрыж размяшчаюцца дзве лучыны або кіі («вялікія таўкачы»). Танец выконваецца сольна наступным чынам: не крапаючы лучын, танцор робіць розныя рухі (імправізацыйна або па дамоўленасці) у правым ніжнім вугле, потым пераскоквае ў левы верхні, пасля — у левы ніжні, затым — у правы верхні, і зноў у тым жа парадку:

2	4
3	1

Пасля гэтага дарослы просіць дзяцей угадаць яшчэ танцы, пра якія яны даведаліся на занятках. Танец «Штак» інструментуецца з дапамогай шумавых інструментаў (абавязкова адстукваецца метрычная аснова, некаторыя дзеці выконваюць рытмічны малюнак). Напрыканцы занятку выконваецца танец «Млынок».

Занятак 5

Занятак прысвячаецца паўтарэнню і замацаванню матэрыялу, што можна арганізаваць праз серыю «загадак»: гучыць танцавальная мелодыя, а дзеці павінны здагадацца, які да іх зайшоў персанаж, выканаць яго заданні.

Тэма «Беларускія музычныя інструменты»

Лічбавы нумар	Від дзіцячай дзейнасці	Фальклорны матэрыял, яго асаблівасці; абсталяванне	Задачы выкарыстання фальклорнага матэрыялу
1	Успрыманне Успрыманне Спеваў або падзяванне Успрыманне і падзяванне, рухі Музыцыраванне і падзяванне	Песня «Зайграй жа мне, дударочку» Інструментальны твор «Сала на дудзе», малюнак Песня «Зайграй жа мне, дударочку» Мелодыя тапца «Мікіта»: аўтэнтычны запіс (дудка) і апрацоўка (сімфанічны аркестр) Урывкі танцавальных мелодый «Мікіта» і «Юречка»; ксілафон	Асэнсаванне магчымасцей гукараймаўнаў галасам інструментальнага гучання Знаёмства з дудой Фарміраванне навыкаў чыстага ітанавання ў межах кварты; развіццё музычна-рытмічнага пачуцця ў працэсе мадэлявання рытмічнага малюнка прыпева Знаёмства з новым традыцыйным танцам; замацаванне ўяўленняў аб інструментах; развіццё дакладнасці рухаў Фарміраванне навыкаў выканання галасам і на ксілафоне мажорнага трохгучча, інтэрвала вялікай сэксты; замацаванне ітанаваных сімвалаў танцавальных мелодый Развіццё гукавысотнога слыху; замацаванне ўяўленняў аб гучанні інтэрвала чыстай квінты пад акампанемент на фартэпіяна Фарміраванне навыкаў выканання галасам і на ксілафоне мажорнага трохгучча і функцыйнага рытмічнага малюнка; замацаванне ітанаваных сімвалаў танцавальных мелодый Змацаванне рухаў да тапца, ведаў аб пым-балах і баяне, развіццё тэмбравага слыху
2	Спеваў і музыцыраванне Успрыманне, спеваў, музыцыраванне Музычна-рытмічныя рухі	Песня «Зайграй жа мне, дударочку»; фартэпіяна Найгрыш «Лявоніха» (аўтэнтычны запіс), выконваецца на ксілафоне	

Література	Від літературної джерела	Фольклорні матеріали, які асоціюються; абстрактні	Завдання висвітлення фольклорного матеріалу
Успримане, музичне, музично-ритмічне, музично-ритмічне руху	Успримане, музичне, музично-ритмічне, музично-ритмічне руху	«Крыжачок»: аутентичні записи (гармонік) і апрацювання (аркестрові виконання)	Знаємство з традиційним танцем; фармування навиків гри на шумових музичних інструментах; розуміння асоціативного кроку танцю «Крыжачок»
3 Музично-ритмічне руху, музичування	Музично-ритмічне руху, музичування	Мелодій танцю «Юрчик», «Мікіта»	Фармування навиків виконання на ксілофоні мажорного трохтуча і інтервала великої септми; замашування інтанційних символів танцювальних мелодій і рухів до танцю «Юрчик»
Успримане	Успримане	Найкращі «Камарышкі»: аутентичні записи (парні дудки)	Замашування уявлень до парних дудок; розвиток творчості
Успримане і падіяння	Успримане і падіяння	Пісня «Іграў я на дуды»	Знаємство з новим твором; замашування введень до дудки, способу виконання на ній
Успримане і музичування	Успримане і музичування	«Лявоніха» (апрацювання для цымбал і баяна); ксілофон	Фармування навиків виконання на ксілофоні мажорного трохтуча; замашування інтанційних символів танцювальних мелодій до танцю «Лявоніха»
Музично-ритмічне руху	Музично-ритмічне руху	«Крыжачок» у виконанні симфонічного оркестру	Замашування асоціативного кроку танцю
Гульня «Крума музика»	Гульня «Крума музика»	Малюнки з виявлених інструментів: скрипка, цымбали, гармонік, дудка, парні дудки, дуда, бубен, барабан, дудка	Замашування введень до знайомих видів і назв музичних інструментів
4 Слови (падіяння)	Слови (падіяння)	Пісня «Іграў я на дуды»	Розуміння мелодій пісень, фармування навиків виконання танцювальних

Успрымання	Інструментальны найгрыш на пішчыку «Лета» (аўтэнтычны запіс)	Знаёмства з пішчыкам; фарміраванне навыкаў параўнання падобных тэмбраў
Гульняе заданне «Якія інструменты падобныя?»	Малюнкі знаёмых інструментаў	Замашаванне ведаў аб музычных інструментах; фарміраванне навыкаў класіфікацыі, параўнання
Успрымання танцавальная імпрызацыя	«Старажытны палескі вальс» (скрыпка, шчыбыль, гармонь)	Папярэнне ўяўленняў аб танцавальных жанрах; развіццё прадукцыйнага мыслення
Успрымання, вакальная імпрызацыя, музычна-рытмчныя рухі	«Полька»: аўтэнтычны запіс (выканецца на балалайцы), лічылка	Знаёмства з балалайкай і спосабам выканання на ёй; замашаванне танцавальнага кроку «Полькі»
Варыянт гульні «Сляпы музыка»	Музычныя ўрыўкі знаёмых твораў у выкананні розных музычных інструментаў	Развіццё тэмбравага слыху; замашаванне ведаў аб знешнім выглядзе і назвах музычных інструментаў
Спева (падпяванне)	Песня «Заиграй жа мне, дударочку»	Замашаванне твора
Музычна-рытмчныя рухі, мушыраванне	Танец «Крыжачок» (аркестровае выкананне)	Замашаванне рухаў да танца; развіццё музычна-рытмчнага пачуцця
Гульняе заданне «Скарбонка з танцамі»	Танцы «Юрчка», «Мікіта», «Лівоніха», «Крыжачок», «Старажытны палескі вальс», «Шастак», «Таўкачыкі»	Замашаванне ўяўленняў аб мелодыях да танцаў; развіццё музычнай памяці
Спева (падпяванне)	Песня «Граў я на душы»	Замашаванне твора
Мушыраванне, музычна-рытмчныя рухі	Мелодыі да танцаў «Юрчка», «Мікіта», «Лівоніха»; ксілафон	Замашаванне інтанацый знаёмых танцавальных мелодый і танцавальных рухаў, навыкаў выканання на ксілафоне
Гульняе заданне «Загадкі для сляпога музыкі»	Малюнкі знаёмых музычных інструментаў	Замашаванне ведаў аб музычных інструментах; развіццё назіральнасці, уманняў знаходзіць асаблівасці і характэрныя рысы розных інструментаў
Спева і музычна-рытмчныя рухі	Музычны матэрыял тэмы (па жаданні)	Замашаванне вывучанага твораў; развіццё рэпрадукцыйнага і прадукцыйнага мыслення

Абсталяванне: персанажы батлейкі або лялькі: людзі (Юрачка, Мікіта, Лявоніха і інш.); фотаздымкі або малюнкi з выявамі музычных інструментаў (скрыпка, цымбалы, дудка, парныя дудкі, дуда, пішчык, гармонік, балалайка, ліра); невялічкая скарбонка для гульнёвага задання «Скарбонка з танцамі»; гукавысотныя дзіцячыя інструменты (ксілафон або металафон), шумавыя інструменты.

Літаратурны фальклорны матэрыял:

Лічылка:

Цынцы-брынцы, балалайка,
Цынцы-брынцы, паіграй-ка.
Цынцы-брынцы, не хачу,
Цынцы-брынцы, снаць хачу.
Цынцы-брынцы, хто стучыць?
Цынцы-брынцы, дзевачка.
Цынцы-брынцы, як завуць?
Цынцы-брынцы, Евачка.

Музычны фальклорны матэрыял:

Аўтэнтчныя аўдыязапісы: найгрыш на скрыпцы «Лявоніха» [4, № 21], найгрышы на дудцы «Юрачка» і «Мікіта» [4, № 58]; найгрыш на парных дудках «Камарыцкая» [4, № 19]; найгрыш для пішчыка «Лета» [4, № 7]; найгрыш на гармоніку «Крыжачок» [7]; найгрыш на балалайцы «Полька» [4, № 65]; «Сола на дудзе» [9].

Аўдыязапісы апрацовак фальклорных твораў: танцавальныя мелодыі «Лявоніха» [8] (цымбалы і баян), «Юрачка» [8] (сімфанічны аркестр), «Мікіта» [3] (сімфанічны аркестр), «Крыжачок» [6] (сімфанічны аркестр), «Старажытны палескі вальс» [5] (скрыпка, цымбалы, гармонь).

Натаваныя творы:

№ 1 [30, с. 32; 21, с. 9].

Зайграй жа мне, дударочку

Умерана скоро

За-йграй жа мне, ду-да-ро-чку, а я па-та-нцу-ю,
Ку-рка мне яй-ка зня-сець, та-бе па-да-ру-ю.

Тум-тум, тум-та, тум-та, тум-та, тум-та, тум-тум.

Зайграй жа мне, дударочку,
А я патанцюю,
Курка мне яйка знясець,
Табе падарую.
Тум-тум, тум-та, тум-та,
Тум-та, тум-та, тум-тум.

Зайграй жа мне, дударочку,
Як сам разумееш,
Зайграй, сівы галубочку,
Тое, што ўмееш.
Тум-тум, тум-та, тум-та,
Тум-та, тум-та, тум-тум.

Як іграюць без дуды,
Ходзяць ножкі не туды,
А як дуду пачуюць,
Самі ножкі танцуюць.
Тум-тум, тум-та, тум-та,
Тум-та, тум-та, тум-тум.

№ 2 [30, с. 31; 21, с. 11].

Граў я на дудцы

Умерана

Іграў я на дудцы, ту-лю-лю!
Седзячы ў будцы, ту-лю-лю!
Ту-лю, ту-лю, ту-лю-лю, ту-лю-лю!
Грае мая дудка: ту-лю-лю!
Пяе весялушка: ту-лю-лю!
Ту-лю, ту-лю, ту-лю-лю, ту-лю-лю!
Як іграла дудка, ту-лю-лю!
Прыбег скакаць Юрка, ту-лю-лю!
Ту-лю, ту-лю, ту-лю-лю, ту-лю-лю!
А за Юркам — Янка, ту-лю-лю!
А за Янкам — Танька, ту-лю-лю!
Ту-лю, ту-лю, ту-лю-лю, ту-лю-лю!

Магчымая сюжэтная лінія і гульніёвыя сітуацыі

Занятак 1

Пачаць гэты цыкл заняткаў можна праз сувязь з папярэднім цыклам, у якім дзеці знаёміліся з разнастайнымі відамі працы людзей і ўвасабленнем гэтай тэмы ў фальклорных творах. На гэты раз больш

увагі звяртаецца на «музыкаў», якія лепш за іншых спявалі, навучыліся іграць на розных інструментах. Дарослы прапануе пазнаёміцца з адным з такіх музыкаў, а праслухаўшы песню, здагадацца, на якім інструменце ён іграе.

Пасля выканання дарослым *песні «Зайграй жа мне, дударочку»* дзеці выказваюць свае здагадкі аб інструменце. Звяртаецца ўвага на тое, што дуда, на якой іграе іх новы знаёмы, пры падобнасці назвы на вядомую дзецям дудку, знешне значна ад яе адрозніваецца. Пры разгляданні малюнка або фотаздымка падкрэсліваюцца наяўнасць скуранаго меха, які запаўняецца паветрам, і дэталі, якія нагадваюць ужо знаёмыя дзецям дудкі. Пасля гэтага «дударочку» згаджаецца зайграць на сваім інструменце — гучыць «*Сола на дудзе*». Далей зноў можна звярнуцца да песні, прапанаваўшы дзецям патанцаваць падчас прыпеву і падпяваць так, як гучыць дуда. На склады «тум-тум», якім адпавядаюць больш доўгія гукі (чвёрці), дзеці выконваюць невялікі падскок на дзвюх нагах, на склады «тум-та, тум-та», якім адпавядаюць кароткія гукі, — на адной назе.

У мэтах параўнання гучання дуды і дудкі існуе наступны паварот сюжэту: спачатку паведамляецца аб тым, што музыка ўмее іграць не толькі на дудзе, але і на дудцы, а вельмі любімы ім танцавальны найгрыш можа нават падказаць яго імя. Пасля ўспрымання *найгрыша «Мікіта»* на дудцы ў выпадку, калі дзецям ён яшчэ не знаёмы, дарослы павінен назваць імя музыкі, а пры паўторным успрыманні падпявае яго — спачатку адзін, а потым разам з дзецьмі.

Mi - ki - ta!

Што датычыцца харэаграфічнага боку гэтага танца, то ён мае шмат варыянтаў, нярэдка з трукавымі, акрабатычнымі элементамі, больш нагадваючы гульню або спаборніцтва. Напрыклад, існаваў такі варыянт: некалькі чалавек (дзве дзяўчыны і два хлопцы) танцавалі па розныя бакі ад палкі (часцей качаргі), якая ляжала на падлозе, і адначасова (па дамоўленасці, у адпаведнасці з музыкай) пераскоквалі цераз яе, стараючыся не зачапіць. Другі варыянт: на падлогу паралельна адна адной клаліся тры палкі ў выглядзе лесвіцы, і рухам па-дэ-баск танцоры пераскоквалі цераз іх. Яшчэ адзін варыянт выконваўся як пераскокі танцораў цераз палку, якая клалася на сагнутыя ступні выцягнутай нагі двух удзельнікаў танца і магла быць паднята імі вышэй або ніжэй. Любы з гэтых варыянтаў можа быць прапанаваны дзецям.

Пасля выканання рухаў дарослы здзіўлена паведамляе, што Мікіта некуды знік і неабходна яго паклікаць. Для гэтага выкарыстоўваецца

ксілафон, на якім дарослы выконвае адзін (прыведзены вышэй) або двойчы паўтораны такт мелодыі «Мікіты», а дзеці падпяваюць. Пасля жадаючыя з дапамогай дарослага могуць самастойна паклікаць Мікіту, прайграўшы яго імя на ксілафоне. Нарэшце з'яўляецца Мікіта і прыводзіць з сабою сябра, імя якога таксама неабходна пазнаць па музычным урыўку. Гучыць знаёмая мелодыя «Юрачка», пад якую дарослы, як і ў танцы «Мікіта», падпявае разам з дзецьмі:

Эх ты, Ю - рач - ка!

Пры пэўнай падрыхтаванасці дзяцей і наяўнасці часу ўжо на гэтым занятку можна паспрабаваць выканаць на ксілафоне і гэты ўрывац.

Занятак 2

Спачатку дарослы прапануе выканаць разам песню «Зайграй жамне, дударочку», каб «сябры-музыкі» пачулі яе і зайшлі ў гасці. На гэты раз песня выконваецца пад гучанне фартэпіяна, а жадаючыя дзеці па чарзе (на куплет або прыпеў) становяцца «музыкамі», мэтаякіх — адлюстравіць на фартэпіяна гучанне дуды. Для гэтага дзіця павінна ў ніжнім рэгістры выконваць інтэрвал чыстай квінты ў гарманічным выкладанні (напрыклад, до-соль), які можа гучаць толькі на першую долю такта, або і на першую, і на другую.

Пасля дзеці з дапамогай ігры на ксілафоне клікаюць «музыкаў» — Мікіту і Юрачку (як на першым занятку). Як толькі з'яўляюцца музыкі, гучыць ужо знаёмая дзецям «Лявоніха». Пасля таго як будзе ўзгадана назва танца, з'яўляецца і сама Лявоніха, але пакрыўджаная, бо яе не паклікалі. Каб яе сусцешыць, неабходна з дапамогай ксілафона і ўласнага падпявання яе паклікаць. Выкарыстоўваецца наступная папеўка:

Ай, Ля - во - ні - ха!

Звяртаецца ўвага на роднаскасць інтанацыі «Лявоніхі» з інтанацыяй «Юрачкі» (магчыма, персанажы Лявоніхі і Юрачкі таксама родныя паміж сабой). Далей пад гучанне «Лявоніхі» ў апрацоўцы можна паўтарыць асноўны танцавальны крок або паімправізаваць рухі пад гэтую мелодыю. Яшчэ раз звяртаецца ўвага на інструменты, на якіх выконваецца мелодыя (цымбалы і баян).

Наступны танец, з якім можна пазнаёміць дзяцей, — «Крыжачок». Спачатку ён гучыць на гармоніку (праводзіцца паралель з гучаннем баяна). Далей пад аркестровае выкананне мелодыі арганізуецца шумавы аркестр. Пераходзячы да музычна-рытмічных рухаў, неабходна паведаміць дзецям, што танец мае назву «Крыжачок» дзякуючы таму, што яго рухі пабудаваны на малюнку крыжа. Гэта могуць быць складзеныя танцуючымі парамі накрыж рукі, утварэнне крыжа з чатырох пар, якія рухаюцца па кругу, і інш.

Існуе (у сцэнічным варыянце) і асноўны крок «Крыжачка», які выконваецца наступным чынам: зыходнае становішча — шостая пазіцыя ног; на такт — падскочыць на паўпальцах левай нагі з прасоўваннем наперад, правую нагу падняць, сагнуўшы ў калене пад прамым вуглом; на «раз» — рэзка пераступіць на паўпальцы правай нагі, левую злёгка прыўзняць над падлогай; на «і» — спружынны крок наперад на паўпальцы левай нагі; на «два» — спружынны крок наперад на паўпальцы правай нагі; на «і» — падскочыць на паўпальцах правай нагі з прасоўваннем наперад, левую нагу падняць, сагнуўшы ў калене пад прамым вуглом; на другі такт увесць рух паўтараецца з другой нагі.

Занятак 3
Занятак пачынаецца з выканання імёнаў на ксілафоне і іх прапяхвання, паўтарэння кроку да танца «Юрочка» або танцавальных імпрэвізацый на мелодыю «Мікіты».

З'яўленне яшчэ аднаго «музыкі» звязана з гучаннем парных дудак, якія ўжо вядомы дзецям. Новы музыка выконвае *песню «Іграў я на дудцы»*, а дзеці пад прыпеў імітуюць выкананне на дудцы, пры паўторы — падпяваюць гукаперайманні ў прыпеве. У мэтах параўнання гукапераймання дуды і дудкі цікавым будзе зварот да песні «Зайграй жа мне, дударочку».

Наступны персанаж — Лявоніха — з'яўляецца пасля таго, як яе паклікалі (прапелі і адыгралі яе імя), і ўсе «музыкі» вырашаюць вучыцца разам з дзецьмі танцу «Крыжачок». Кожная пара (або дзіця) выбірае героя і разам з ім выконвае крок танца.

Гульня «Крама музыкі» праводзіцца па наступных правілах. Першы варыянт: дзіця, што выконвае ролю гандляра-музыкі, называе любы з музычных інструментаў на картках, якія пакладзены малянкам уверх, а «пакупнікі» па чарзе адшукваюць патрэбны інструмент. Другі варыянт: «пакупнікі» самі па чарзе называюць інструмент, а «музыка» павінен іх адшукаць і падаць «пакупніку». Трэці варыянт: дзейнічае хітры «гандляр-музыка», які, каб астатнія не бачылі, хавае «інструмент» за спіну, а «пакупнік», які першы здагадаўся і назваў гэты інструмент, становіцца на яго месца.

Занятак 4

Занятак пачынаецца з падпявання дзецьмі прыпеву *песні «Іграў я на дудцы»*, якое можа суправаджацца імітацыйнымі, гульнёвымі, танцавальнымі рухамі.

У гэтым цыкле заняткаў не ставіцца мэта развучыць дзве прыведзеныя песні. Яны з'яўляюцца свайго рода матэрыялам, які ілюструе асноўны змест тэмы. Таму падпяванне прыпеву, разнастайныя гульнёвыя і танцавальныя рухі будуць асноўнымі відамі дзейнасці пры знаёмстве з песенным рэпертуарам тэмы.

«Музыка» расказвае дзецям, што дудкі бываюць самыя розныя і па памерах, і па выкарыстаным для іх стварэння матэрыяле. Ён прапануе паслухаць, як гучыць інструмент, калі ён зроблены з чароціны або саломіны (гучыць найгрыш на пішчыку). Пасля ўспрымання пажадана, каб дзеці выказалі свае меркаванні аб настроі твора і абавязкова звязалі назву інструмента з тэмбравай афарбоўкай гучання.

Паколькі дзеці ўжо некалькі даведаліся пра духавыя народныя інструменты, *гульнёвае заданне «Якія інструменты падобныя?»* дапаможа ім асэнсаваць адзінасць спосабу гукавылучэння ў іх. Сярод раскладзеных малюнкаў з выявамі музычных інструментаў гульцам патрэбна знайсці тыя, якія з'яўляюцца «роднымі». Неабавязкова вылучыць толькі паслядоўнасць «пішчык — дудка — парныя дудкі — дуда». Агульныя рысы могуць быць знойдзены паміж скрыпкай, цымбаламі і лірай, бубнам і барабанам і г. д.

Пасля гучыць «*Старажытны палескі вальс*». Дзецям прапануецца вылучыць інструменты, якія ў ім гучалі. Заданне можа выконвацца і па камандах (пры наяўнасці некалькіх камплектаў картак з выявамі інструментаў). Пры далейшым гучанні можна прапанаваць дзецям стварыць уласныя рухі пад музыку вальса, у якіх неабходна адлюстравать характэрныя асаблівасці жанру. Гэта заданне будзе карысным зыходзячы з таго, што вальс — даволі рэдкі жанр і з'явіўся толькі ў познетрадыцыйным фальклоры; у дадзеным музычным матэрыяле ён прадстаўлены толькі аднойчы.

Знаёмства з новымі інструментам — балалайкай (якая ўвогуле з'яўляецца рускім народным інструментам, але дастаткова распаўсюджана ў познетрадыцыйнай музыцы беларусаў) можна пачаць з дэкламацыі лічылкі і дэманстрацыі малюнка. Гучанне балалайкі ва ўзоры жанру «полька» можа суправаджаць імітацыйнымі рухамі, а пры паўторным успрыманні — жанрава-характэрнымі танцавальнымі рухамі. Пры выкананні вакальнай імправізацыі на першае двухрадкоўе лічылкі дарослы можа прапанаваць спачатку свой узор. Пажадана, каб імправізацыя нагадвала гучанне балалайкі.

Напрыклад, гэта можа быць імправізацыя на двух гуках у інтэрвале вялікай секунды:

Тэма «Веснавы фальклор»

Узровень	Від дзейчай дзейнасці	Фальклорны матэрыял, яго асаблівасці; абсталяванне	Задачы выкарыстання фальклорнага матэрыялу
1	Успрыманне і спыраванне і спе- ваў	Песня «Ідзі, зіма, да Кракава» (№ 1); фальклорны матэрыял. Ва ўзоры выкарыстоўваецца кантрастна-рэгістравы тып інтанацыяў	Пашырэнне ўяўленняў аб спецыфічным спосабе інтанацыяў, усведамленне яго эмацыянальнай выразнасці
	Вакальная імпрызацыя	Тэкст № 4	Развіццё прадукцыйнага музычнага мыслення; узабагаценне слоўніка
	Успрыманне і пад- няванне, музычна- вае	Песня «Давольце, людзі»; метафон. Вытрыманне ў квінтэным ладу; характэрная для веснавага фальклору інтанацыя «загукання»; рытмічная асаблівасць — распевы гукі	Развіццё ладавага навуцы ў межах квінтэнага ладу; усведамленне асаблівасцей выкарыстання веснавых песень, іх адметных рыс
	Спевы, музычна- рымнічны рух	Песня «Давольце, людзі». Спевы, дапаўняюцца характэрным для веснавага фальклору карагодам — танком	Развіццё навукаў руху ў адпаведнасці з пастроем твора; знаёмства з традыцыйнай кампазіцыйнай крывой тапкі
2	Спевы і вакальныя імпрызацыя	Песня «Ідзі, зіма, да Кракава», уласныя тэксты. Імпрызацыя інтанацыяў можа пабольша да развучанага твора	Развіццё прадукцыйнага музычнага мыслення, творчых здольнасцей у працэсе стварэння ўласных тэкстаў
	Спевы, музычна- рымнічны рух	Песня «Давольце, людзі»	Развіццё ладавага навуцы ў межах квінтэнага ладу, дакладнасці рухаў
	Успрыманне і пад- няванне	Песня «Жавароначкі, прылініце!». Прысутнічаюць тыповыя для веснавых песень пентаграмныя абароты, рытмічная складанасць — пераменны намер і распевы	Развіццё эмацыянальнай спагадлівасці, ладавага і музычна-рымнічнага навуцы
	Успрыманне і пад- няванне	Заклічка «Свяці, свяці, сонейка!». Пабудавана ў ладу з ніжняй тонкай, ладавай рамкай з яўнашча інтэрвалам малай сэксты	Знаёмства з жанрам закліка; фарміраванне навукаў інтанацыяў гукі ў дыяпазоне малай сэксты

Абсталяванне: персанажы батлейкі або лялькі: людзі, птушкі і інш.; дзіцячыя музычныя інструменты: металафоны, бубен, трохвугольнік, званочак; фланэлегграф з адпаведным матэрыялам: «сумёты» рознай велічыні, «сонейка» і яго «праменьчыкі».

Літаратурны фальклорны матэрыял:

Тэксты:

№ 1

Згары, зіма, ты нядобрай была!
Адыдзі, зіма, ты мокрай была!
Згінь, зіма, ты нямой была!
Пусці вясну на зямлю маю!

№ 2

Прыйдзі, прыйдзі, вясна,
Прыйдзі, прыйдзі, красна,
Да нас у таночак,
Прынясі нам збожжа,
Прынясі нам красак,
Каб нам звіць вяночак.

Музычны фальклорны матэрыял:

№ 1 [22, с. 355].

Ідзі, зіма

Ідзі, зіма, да Кракава,
Зноў ты прыйдзеш аднакава.
Ідзі, зіма да Кіева,
Ты нам лета пакінула.
Ідзі, зіма, да крыніцы,
Ды забірай рукавіцы!

№ 2* [19, с. 142, 156].

Дазвольце, людзі

№ 3 [17, с. 34], [19, с. 118].

Жавароначкі, прыляціце

Рухава

Жа-ва ро - нач-кі, пры - ля - ці - це, цёп-ла

ле - цей-ка пры-ня - сі - це, а зі - мач-ку пры-бя-зі - мач-ка на-да-

ры-це, бо е - ла, нам хле - бу-шак пе-ра - е - ла

Жавароначкі, прыляціце,
Цёпла лецейка прынясіце,
А зімачку прыбярыце,
Бо зімачка надаела,
Нам хлебушак пераела.

Жавароначкі, прыляціце,
Зямлю-матушку абудзіце
І дожджыкам напайце,
Каб травачкі парасцілі,
Каб волікаў накармілі.

Жавароначкі, прыляціце,
Цёпла лецейка прынясіце,
А зімачку прыбярыце,
Бо зімачка надаела,
Нам хлебушак пераела.

№ 4* [21, с. 14].

Свяці, свяці, сонейка

Умерана

Свя - ці, свя - ці, со - ней - ка,
Каб - нам бы - ло цёп - лень - ка.

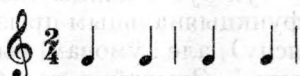
Ай, лю - лі, лю - лі, лю - лень - кі, лю - лі.

Ідзі, ідзі, дожджыку

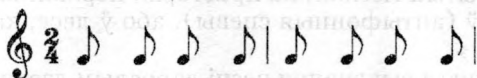
Ідзі, ідзі, дожджыку,
Звару табе боршчыку.
Ай, люлі, люлі,
Люленькі, люлі.
Пастаўлю пад елкаю,
Накрыю талеркаю.

Ай, люлі, люлі,
Люленькі, люлі.
Сама пакаштую,
Цябе пачастую.
Ай, люлі, люлі,
Люленькі, люлі.

№ 6.

Кап! Кап! Кап! Кап!

Кап - лі, кап - лі, кап - лі, кап - лі.

Магчымая сюжэтная лінія і гульніёвыя сітуацыі

Занятак 1

Знаёмства з веснавым фальклорам пачынаецца праз стварэнне гульніёвай сітуацыі вакол выканання спецыфічнага ў музычных адносінах твора «Ідзі, зіма, да Кракава». Дарослы, карыстаючыся адной з лялек (па выбары) і фланэлеграфам, на якім размешчаны «сумёты», вядзе размову аб прыкметах надыходзячай вясны, гаворыць, што знаёмыя дзецям жыхары вёскі вельмі чакаюць яе надыходу. Але зіма звычайна не жадае адыходзіць, таму, каб прагнаць яе і паскорыць надыход вясны, спяваюцца спецыяльныя песні — *вяснянкі*. Пасля дарослы спявае, асабліва выразна выконваючы апошнія гукі кожнай фразы, якія, аб'ядноўваючы інтанацыі замовы і прычыту, адлюстроўваюць асаблівы эмацыянальны накал, моцнае жаданне пазбавіцца ад дакучлівай зімы. Пасля першага выканання дарослы паведамляе, што першы вялікі «сумёт» ужо «растапіўся» (здымае яго з фланэлеграфа). Пры далейшым выкананні песні іншымі «жыхарамі вёскі», якім дзеці могуць падпяваць, «растаюць» яшчэ некалькі «сумётаў».

Каб «растапіць увесь снег», дарослы заахвочвае дзяцей да выканання ўласных вакальных імправізацый, назначэнне якіх — адагнаць зіму. Для гэтага першапачаткова можна выкарыстоўваць прыведзены вышэй тэкст № 1: «Згары, зіма, ты нядобрай была...». У гэтым выпадку

кожны з дзяцей можа меладызаваць якую-небудзь фразу. Пры ўзнікненні цяжкасцей у выкананні задання дарослы прапануе ўласны меладычны варыянт на гэты тэкст (пажадана, каб ён інтанацыйна нагадваў твор «Ідзі, зіма, да Кракава»), а дзеці па чарзе паўтараюць яго з невялікімі меладычнымі змяненнямі. Кожнае выкананне дзяцей «растапляе» адзін з «сумэтаў» на фланэлеграфі.

Тэму гукання вясны працягвае *песня «Дазвольце, людзі»*, якую першапачаткова выконвае дарослы ад імя адного з жыхароў вёскі. Пасля ўспрымання твора ўвага дзяцей звяртаецца на характэрную гукальную інтанацыю — гук «у» ў канцы твора, наяўнасць якога тлумачыцца не толькі функцыянальным прызначэннем (патрэбнасцю гукаць, клікаць вясну), але і ўмовамі выканання такіх твораў у фальклорнай традыцыі. Звычайна падобныя вяснянкі спявалі на адкрытых месцах, на прасторы, пераклікаючыся з іншай групай спевакоў (антыфонныя спевы), або ў лесе, каб пачуць рэха ад «загуканняў».

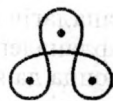
У час наступнага выканання песні дарослым дзецям прапануецца выканаць толькі гукальны гук «у». Потым група дзяцей падзяляецца на 2—3 падгрупы, якія размяшчаюцца ў розных месцах залы («розныя вёскі»). Твор выконваецца яшчэ некалькі разоў са звяртаннем да розных падгруп, якія па чарзе выконваюць «гуканне».

Твор дастаткова складаны ў рытмічных адносінах, таму яго развучванне павінна папярэджацца шматразовым успрыманнем, арганізаваным пры дапамозе іншых відаў дзіцячай музычнай дзейнасці. Адною з такіх магчымасцей можа стаць выкананне ў час спеваў дарослага жадаючымі дзецьмі на металафонах гука «мі» першай актавы. Пры гэтым выканаўцы могуць не абмяжоўваць сябе пэўным рытмічным малюнкам — меладычная будова твора дазваляе выконваць гэты своеасаблівы акампанемент ці на кожны гук, ці ствараючы рытмічны малюнак па жаданню. У любым выпадку гук, які выконваецца на металафоне будзе ўтвараць кансананс з гукамі, які выконваецца голасам (будзе гучаць малая тэрыца, чыстая кварта або чыстая квінта).

Другая магчымасць для ўспрымання і развучвання твора звязана з музычна-рытмічнымі рухамі. У час выканання песні дарослым дзеці падзяляюць і адначасова знаёмяцца з традыцыйным карагодным малюнкам крывого танка (крывого танца). Спачатку прапануецца паслухаць тэкст № 2, у якім згадваецца запрашэнне вясны «да нас у таночак». Праз аналіз тэксту раскрываецца сэнс слоў «таночак, танок».

Крывыя танкі вядомы з глыбокай старажытнасці, выконваліся яны звычайна вясной пад суправаджэнне розных песень (часцей шлюбнай тэматыкі), але ў аснове кампазіцыйнага малюнка танца заўсёды ляжалі крывыя, асіметрычныя фігуры. Магчыма выкарыстаць такі

варыянт крывого танка: тры дзяўчынкі становяцца на некагортай адлегласці адна ад другой і ствараюць як бы вяршыні трохвугольніка; астатнія ўдзельнікі карагода бяруцца за рукі, складаюць ланцужок і абыходзяць кругом дзвюх дзяўчынак, якія знаходзяцца ў аснове трохвугольніка, агібаюць кожны раз з іншага боку (не абыходзячы кругом) дзяўчынку, якая стаіць у вяршыні ўяўнага трохвугольніка. Вадзіць такі танок можна да той пары, пакуль як мага болей дзяўчынак не пабудуць у яго сярэдзіне. У час ваджэння дзеці разам з дарослым выконваюць песню «Дазвольце, людзі».

Занятак 2

Занятак пачынаецца з угадвання таго, якім чынам праганялі зіму з дапамогай песні, выканання твора «*Ідзі, зіма, да Кракава*» і імпрэвізацыі, выкарыстоўваючы тыя ж гульнёвыя прыёмы, што на папярэднім занятку. Затым дзецям прапануецца стварыць уласныя тэксты з апорай на пэўную структуру сказа («... зіма, ты ... была!»), у якіх павінны адлюстравалася розныя характарыстыкі зімы: злая, халодная, галодная, лютая і інш.

Тэму гукання вясны працягвае выкананне (па падгрупам, з салістамі) песні «*Дазвольце, людзі*», якое суправаджаецца ваджэннем танка.

Наступная вясновая песня — «*Жавароначкі, прыляціце*» — шырокавядомы ўзор, таму пажадана, каб дзеці развучылі яе цалкам. Разгорнуты тэкст песні адлюстроўвае зразумелыя дашкольнікам вобразы і пажаданні. Каб палегчыць засваенне меладычнай лініі твора, можна выкарыстаць рухавае мадэліраванне з дапамогай перакрываючых рук, імітуючых рухі птушых крылаў. У час падпявання дзецьмі першых двух радкоў куплета, якія будуцца на чатырох гукках рознай вышыні, на ўмоўнай вертыкалі можна вылучыць своеасаблівыя кропкі (яны адпавядаюць вышыні гукаў), дзе птушкі «спыняюцца» ў час лёту. Мелодыя наступных трох радкоў будзе на вельмі распаўсюджаных у беларускім фальклоры тэрцова-квартовых інтанацыях, якія пры сістэматычнай працы з фальклорам могуць быць «на слыху» і не выклікаць асаблівых цяжкасцей у інтанаванні дзецьмі. На гэтым занятку можна абмежавацца толькі падпяваннем дзецьмі двух першых радкоў куплетаў.

Матывы заклікання вясны, запрашэння прыроды да абуджэння працягваюцца пры знаёстве з *заклічкамі*. Дзеці даведваюцца, што нашы продкі звярталіся да прыроды, як да жывой істоты, запрашалі яе «да супрацоўніцтва». Пераход да ўспрымання заклічкі «*Свяці, свяці, сонейка*» ажыццяўляецца праз стварэнне гульнёвай сітуацыі,

аналагічнай «растапленню сумётаў» з дапамогай фланэлеграфу. На фланэлеграфі размяшчаецца «сонейка», «праменьчыкі» якога дадаюцца да яго па аднаму ў залежнасці ад колькасці і якасці выканання заклічкі. Пасля першага ўспрымання заклічкі ў выкананні дарослага дзеця прাপануецца дапамагчы заклікаць сонейка, падпяваючы толькі другую частку заклічкі на тэкст «Ай, люлі, люлі, люленькі, люлі».

Занятак 3

Далейшае развучванне заклічкі «Свяці, свяці, сонейка» дапаўняецца музіцыраваннем. Гэта можа быць своеасаблівы інструментальны рэфрэн на металафоне пасля кожнага вакальнага выканання чатырох-радкоўя. Выконваюцца толькі два розныя па вышыні гукі, якія ўтвараюць ладавую рамку твора («до» другой актавы і «рэ» першай актавы). Тут магчымы розныя варыянты рытмічнага малюнка, але найбольш простым можа быць наступны рэфрэн:

Замацаванне заклічкі арганізуецца праз стварэнне імправізаванага карагода, у якім дзеці, узяўшыся за рукі, павольна рухаюцца па кругу і адлюстроўваюць у рухах злучанымі рукамі напрамак мелодыі ў час спявання, утвараючы «сонейка» (само кола) і яго «праменьчыкі» (злучаныя папарна рукі). Для большай выяўленчасці карагода дзеці стаяць спіной да цэнтру кола — тады «праменьчыкі» рукі апынуцца звонку карагода.

Пасля выканання *песні «Жавароначкі, прыляціце»* можна зноў звярнуцца да карогодных рухаў. Пры замацаванні мелодыі *песні «Дазвольце, людзі»* атрымліваецца ўласны варыянт крывого танка, ствараючы незвычайныя графічныя малюнкi.

Занятак 4

Занятак прысвечаны далейшаму развучванню і замацаванню твораў, з якімі дзеці пазнаёміліся на папярэдніх занятках тэмы. Пры гэтым спевы і падпяванне суправаджаюцца рухамі і музіцыраваннем. Каб пашырыць уяўленні аб жанры заклічкі, прাপануецца для азнаямлення варыянт тэксту *заклічкі «Ідзі, ідзі, дожджыку»*. Яна выконваецца на мелодыю заклічкі «Свяці, свяці, сонейка», што дазволіць яшчэ раз замацаваць мелодыю, асэнсавать варыянтнасць фальклорных твораў.

Паколькі веснавы фальклор вельмі лірычны па змесце і не дае шырокіх магчымасцей для актыўных музyczna-рытмічных рухаў і аркестроўкі, каб надаць разнастайнасць заданням у гэтай тэме, цікавым

можа быць выкананне дзецьмі практыкавання «*Песенка дожджыка*» — інструментальнае і вакальнае гукаперайманне, якое стварае своеасаблівы аркестр. Могуць выкарыстоўвацца як два прыведзеныя вышэй рытмічных малюнкi (№ 6), так і тры або чатыры. Пры агучванні трох рытмічных партый дарослы з дапамогай званочка адлюстроўвае малюнак «ка-пель-кі» (паслядоўнасці трыоляў), большасць дзяцей выконваюць на металафонах або трохвугольніках малюнак «кап-лі», двое-трое дзяцей з дапамогай бубнаў — малюнак «кап». Пры стварэнні чацвёртага рытмічнага малюнка можа быць выкарыстаны барабан або бразготка (малюнак будзе складацца з палавінных або цэлых гукаў, можа прагучаць такі інструмент і аднаразова — у залежнасці ад жадання выканаўцы) і адпаведны гучанню навальніцы склад «бах». Паслядоўнасць уступу розных рытмічных партый абумоўліваецца жаданнем выканаўцаў у залежнасці ад таго, які дождж яны жадаюць уявіць (ён можа раптоўна пачынацца, хутка скончыцца і г. д.).

Занятак 5

Выконваюцца заданні, якія выклікалі найбольшую зацікаўленасць дзяцей, замацоўваюцца творы, уключаныя ў праграму ранішніка або фальклорнага свята, прысвечанага гучанню вясны.

Занятак можа быць праведзены на пляцоўцы дзіцячага сада. Пры выкананні песень на свежым паветры адкрываецца больш магчымасцей, каб адчуць паэтыку вяснавога фальклору, паспрабаваць выканаць творы антыфонна, далучыць да фальклору дзяцей іншых узроставак груп.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Вось і адбылося знаёмства з «Музычнай скарбонкай», у якой апынулася толькі невялічкая часціца сапраўднай скарбніцы — музычнага фальклору беларусаў, які можна выкарыстоўваць у працы з дашкольнікамі.

Першыя крокі ў засваенні культуры — такія ж складаныя, як і сапраўдныя крокі маленькага чалавека. Але яны і не менш адказныя. Цудоўна, калі побач з малым будзе такі дарослы, які зможа не толькі падтрымліваць гэтыя крокі, але і пакажа шматлікія спежкі, дарожкі і шырокія магістралі, працягнутыя з мінулага ў будучыню — усё багацце музычнай спадчыны, неад'емнай часткай якой з'яўляецца нацыянальны фальклор. Калі Вы чытаеце гэтыя радкі (аўтар спадзяецца, што Вы не з тых, хто чытае кнігі з канца, а гэта значыць, змест «Музычнай скарбонкі» выклікаў у Вас сапраўдную зацікаўленасць), — Вы той самы дарослы.

Застаецца толькі пажадаць Вам поспехаў у стварэнні ўласных скарбонак — з цікавым музычным рэпертуарам, метадамі і прыёмамі яго данясення да маленькіх слухачоў, скарбонак творчасці дзяцей і дарослых, радаснай сумеснай дзейнасці.

Літаратура

Да раздзела «Тэарэтычныя асновы выкарыстання беларускага музычнага фальклору ў музычным выхаванні дашкольнікаў»

1. *Алексеев, Э. Е.* Раннефольклорное интонирование / Э. Е. Алексеев. М., 1986.
2. *Алексеев, Э. Е.* Фольклор в контексте современной культуры / Э. Е. Алексеев. М., 1988.
3. *Балашова, С. С.* На повороте к аутентичному фольклору / С. С. Балашова // Музыкальное воспитание: опыт, проблемы, перспективы : межвузовский сборник научных трудов. Тамбов, 1994. С. 16–26.
4. *Елатов, В. И.* Ладовые основы белорусской народной музыки / В. И. Елатов. Мн., 1964.
5. *Елатов, В. И.* Мелодические основы белорусской народной музыки / В. И. Елатов. Мн., 1970.
6. *Елатов, В. И.* Ритмические основы белорусской народной музыки / В. И. Елатов. Мн., 1966.
7. *Каган, М. С.* Философия культуры / М. С. Каган. СПб., 1996.
8. *Каган, М. С.* Эстетическое и художественное воспитание в развитом социалистическом обществе / М. С. Каган. СПб., 1984.
9. *Кирнарская, Д. К.* Современные представления о музыкальных способностях / Д. К. Кирнарская // Вопросы психологии. 1988. № 2. С. 129–137.
10. *Кодай, З.* Музыка в детском саду : избранные статьи / З. Кодай. М., 1982. С. 145–192.
11. *Кудрявцев, В.* Дошкольное детство: культурно-исторический аспект / В. Кудрявцев // Универсальное и национальное в дошкольном детстве : материалы международного семинара ; под ред. Л. А. Парамоновой. М., 1994. С. 10–13.
12. *Леви, В.* Вопросы психобиологии музыки / В. Леви // Советская музыка. 1966. № 8. С. 37–43.
13. *Радынова, О. П.* Музыкальное воспитание дошкольников : учебное пособие для студентов вузов / О. П. Радынова, А. И. Катинене, М. Л. Палавандишвили. М., 1997.
14. *Радынова, О. П.* Музыкальные шедевры : авторская программа и методические рекомендации / О. П. Радынова. М., 1999.
15. *Тарасова, К. В.* Онтогенез музыкальных способностей / К. В. Тарасова. М., 1988.
16. *Теплов, Б. М.* Психология музыкальных способностей : избранные труды. В 2 т. Т. 1 / Б. М. Теплов ; ред.-сост. Н. С. Лейтес, И. В. Равич-Щербо. М., 1985.

Да раздзела «Метадычныя рэкамендацыі па далучэнні старшых дашкольнікаў да беларускага музычнага фальклору»

17. Анталогія беларускай народнай песні / уклад. Г. Цітовіч. Мн., 1975.
18. Беларускі дзіцячы фальклор / склад. : А. М. Аляхновіч, М. В. Рахчэў, А. С. Фядосік, У. Д. Каструлёў. Мн., 1994.

19. Беларускі музычны фальклор / склад. : А. М. Аляхновіч, М. В. Рах-чэў, У. Д. Каструлёў. Мн., 1996.
20. Беларускі фальклор у школе. 1 клас : дапаможнік для настаўніка / [І. І. Сучкоў і інш.]. Мн., 1996.
21. Грыневіч, А. Дзіцячы спеўнік / А. Грыневіч. Вільня, 1925.
22. Дзіцячы фальклор / АН БССР, інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. Мн., 1972.
23. Казкі для сцэны / склад. М. Федасеенка. Мн., 1992.
24. Калыханкі і забаўлянікі / склад. В. Ліцвінка. Мн., 1992.
25. Каток — залаты лабок : беларускія народныя казкі. Мн., 1986.
26. Людзей слухай, а свой розум май : беларускія народныя казкі. Мн., 1988.
27. Назіна, І. Д. Беларускія народныя музычныя інструменты / І. Д. На-зіна. Мн., 1997.
28. Пралеска : хрэстаматыя для дзіцячага сада і пачатковай школы. Мн., 1997.
29. Скарабагатчанка, А. Беларускія народныя музычныя інструменты 20 стагоддзя / А. Скарабагатчанка. Мн., 2001.
30. Ходзіць жораў па таку / склад. Г. А. Барташэвіч. Мн., 1993.
31. Чурко, Ю. М. Вянок беларускіх танцаў / Ю. М. Чурко. Мн., 1994.

Фонадакументы

1. Зачараваная мая : песні [Гуказапіс] / выконвае ансамбль «Песня-ры» ; кір. У. Мулявін. Л. : Всесоюзная студія грамзапісу «Мелодія», 1983. — 1 грампласцінка.
2. Купалінка [Гуказапіс] / выконвае гурт «Купалінка»; маст. кір. А. Цялькова. Мн. : Купалінка, 1998. — 1 кампакт-диск.
3. Микита. Белорусский народный танец [Звукозапись] / исполняет симфонический оркестр Белорусской гос. филармонии; дирижер В. Дубровский. — 1 грампластинка.
4. Музыкальный фольклор Белоруссии [Звукозапись] / сост. : З. Можейко, И. Назина. Л. : Всесоюзная студия грамзаписи «Мелодия», 1990. — 1 грампластинка.
5. Свята : ансамбль народной музыки [Гуказапіс] / маст. кір. В. Купрыяненка. — 1 грампласцінка.
6. Танцы народов СССР [Звукозапись] / исполняет Государственный академический русский народный оркестр им. Н. Осипова ; дирижер В. Дубровский. Л. : Всесоюзная студия грамзаписи «Мелодия», 1980. — 1 грампластинка.
7. Традиционное искусство Поозерья : вечериночная музыка (Витебщина) [Звукозапись]. — 1 грампластинка.
8. Фонохрестоматия по белорусской музыке для детских музыкальных школ [Звукозапись] / сост. : Г. Глущенко, К. Степаневич. Л. : Всесоюзная студия грамзаписи «Мелодия». — 1 грампластинка.
9. Хорошки : Белорусский фольклорно-хореографический ансамбль [Звукозапись] / художественный руководитель В. Гаевая; музыкальный руководитель С. Хвощинский. — 1 аудиокассета.

Змест

УВІДЗІНЫ	3
ТЭАРЭТЫЧНЫЯ АСНОВЫ ВЫКАРЫСТАННЯ БЕЛАРУСКАГА МУЗЫЧНАГА ФАЛЬКЛОРУ Ў МУЗЫЧНЫМ ВЫХАВАННІ ДАШКОЛЬНІКАЎ	
МУЗЫЧНЫ ФАЛЬКЛОР ЯК СРОДАК ФАРМІРАВАННЯ МУЗЫЧНАЙ КУЛЬТУРЫ ДАШКОЛЬНІКАЎ	5
УЛІК СПЕЦЫФІКІ ФАЛЬКЛОРНАГА МАСТАЦТВА І АСАБЛІВАСЦЕЙ БЕЛАРУСКАГА МУЗЫЧНАГА ФАЛЬКЛОРУ ПРЫ ДАЛУЧЭННІ ДА ЯГО ДЗЯЦЕЙ ДАШКОЛЬНАГА ЎЗРОСТУ	11
МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ПА ДАЛУЧЭННІ СТАРШЫХ ДАШКОЛЬНІКАЎ ДА БЕЛАРУСКАГА МУЗЫЧНАГА ФАЛЬКЛОРУ	
АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА СІСТЭМЫ ЗАНЯТКАЎ	16
МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ПА АРГАНІЗАЦЫІ ЗАНЯТКАЎ	20
Тэма «Увядзіны ў фальклор»	20
Тэма «Кірмаш»	30
Тэма «Калыханкі»	40
Тэма «Зімовы фальклор»	51
Тэма «Заняткі нашых продкаў»	64
Тэма «Беларускія музычныя інструменты»	73
Тэма «Веснавы фальклор»	83
ЗАКЛЮЧЭННЕ	92
Літаратура	93

Вучэбнае выданне

АНЦЫПРОВІЧ Вольга Мікалаеўна

МУЗЫЧНАЯ СКАРБОНКА

Дапаможнік для педагогаў устаноў,
якія забяспечваюць атрыманне дашкольнай адукацыі

Вядучы рэдактар *І. А. Даманчук*

Рэдактар *К. І. Аршукова*

Мастак *С. В. Іванчанка*

Мастак вокладкі *С. В. Іванчанка*

Камп'ютэрная вёрстка *К. І. Аршуковай*

Падпісана да друку з арыгінал-макета 19.12.2006. Фармат 60х84/16. Папера афсетная.
Гарнітура «Kudriashov». Друк трафарэтны. Ум. друк. арк. 5,58. Ул.-выд. арк. 5,36.
Тыраж 1000 экз. Заказ 1441.

ТАА ВД «Белы Вецер». ЛІ № 02330/0056758 ад 27.01.2004. 247760, г. Мазыр, вул. Савецкая,
198. Філіял: 220007, г. Мінск, вул. Валадзько, оф. 417. Тэл. (017) 224-66-89, 298-50-26, 298-50-27.

Надрукавана рызаграфічным спосабам друку. ТАА ВД «Белы Вецер». 247760, г. Мазыр,
вул. Савецкая, 198. Тэл./факс (02351) 2-51-03, 2-51-22. E-mail: belveter@mail.gomel.by

Умерана
І граў я на дуд
ту - лю, ту - лю,
ава-ро-на-чкі, прыля-ці-це
нач-кі, пры-ля-ці-це, ісп-ла
сі-це, а-зі-мач-ку пры-ба-мач-ка па-да-
бу-шак пе-ра-е-ла
Умерана скоро
Іграй жа мне, ду-да-ро-чку
рка мне яй-ка зня-сець,
Тум-ту-тум-та, тум-та, тум-та, тум-та

ISBN 978-985-486-848-6

9 789854 868486

**Па пытаннях набыцця
звяртайтесь на адрас:**

ТАА ВД «Белы Вецер»,
247760, г. Мазыр, вул. Савецкая, 198.

Тэл./факс (02351) 2-51-03, 2-51-22.

E-mail: pawlow@tut.by

Філіял: 220007, г. Мінск, вул. Валадзько, 30,
оф. 417. Тэл. (017) 224-66-89, 298-50-26,
298-50-27.